

KULTURA FIZYCZNA XVI

NR 3

RADA NAUKOWA

Ryszard ASIENKIEWICZ (Uniwersytet Zielonogórski)
Miroslav BOBRIK (Słowacki Uniwersytet Techniczny w Bratysławie)
Valentin CONSTANTINOV (Uniwersytet Państwowy Tiraspol z siedzibą
w Kiszyniowie)
Tomáš DOHNAL (Uniwersytet Techniczny w Libercu)
Elena GODINA (Rosyjski Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego, Sportu
i Turystyki)
Karol GÖRNER (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Wiktor Władimirowicz GRIGORIEWICZ (Grodzieński Państwowy Uniwersytet
Medyczny)
Michal JIŘÍ (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Tomasz JUREK (Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu. Zamiejscowy
Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wlkp.)
Jerzy KOSIEWICZ (Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie)
Jurij LIANNOJ (Sumski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Antona Makarenki)
Wojciech LIPONSKI (Uniwersytet Szczeciński)
Andrzej MALINOWSKI (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)
Veaceslav MANOLACHI (Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego i Sportu
w Kiszyniowie)
Josef OBORNÝ (Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie)
Andrzej PAWLUCKI (Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu)
Jurij PELEKH (Równieński Państwowy Humanistyczny Uniwersytet)
Joanna RODZIEWICZ-GRUHN (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)
Anatolij TSOS (Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet im. Lesi Ukrainki
w Łucku)
Marek WAIC (Uniwersytet Karola w Pradze)
Barbara WOYNAROWSKA (Uniwersytet Warszawski)
Kludia ZUSKOVÁ (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach)

LISTA RECENZENTÓW

dr prof. nadzw. Valentin CONSTANTINOV; dr hab. prof. AWF Dobiesław Dudek; prof.
dr hab. Tomasz JUREK; dr hab. prof. AWF Piotr GODLEWSKI; dr hab. prof. AWF
Krystyna GÓRNA-ŁUKASIK; dr hab. prof. AWF Ewa KAŁAMACKA; dr hab. prof.
AWF Marek KAZIMIERCZAK; dr hab. prof. UR Paweł KRÓL; dr hab. prof. PO
Cezary KUŚNIERZ; dr hab. prof. AWF Maciej ŁUCZAK; dr hab. prof. AWF Tomasz
MICHALUK; dr hab. prof. US Maria NOWAK; dr hab. prof. UwB Artur PASKO; dr
hab. prof. AWF inż. Anatol SKRYPKO; dr hab. prof. UMCS Dariusz Słapek; prof. dr
hab. Anatolii TSOS; dr hab. prof. US Danuta UMIASTOWSKA; dr hab. prof. US
Renata URBAN; prof. PhDr. Marek WAIC; CSc.; dr hab. prof. UAM Ryszard WRYK

Nadesłane do redakcji artykuły są oceniane anonimowo przez dwóch Recenzentów

PRACE NAUKOWE
AKADEMII IM. JANA DŁUGOSZA W CZĘSTOCHOWIE

KULTURA FIZYCZNA

TOM XVI

NR 3

Częstochowa 2017

Redaktor Naczelny
Eligiusz MAŁOLEPSZY

Redaktor Naczelny Wydawnictwa
Andrzej MISZCZAK

Redaktorzy naukowi
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA,
Joanna RODZIEWICZ-GRUHN

Korekta i redakcja techniczna
Piotr GOSPODAREK

Sekretarz redakcji
Arkadiusz PŁOMIŃSKI

Projekt okładki
Sławomir SADOWSKI

Redaktor statystyczny
Paulina UCIEKŁAK-JEŻ

Redaktorzy językowi
Dariusz JAWORSKI, Andrzej WĄTROBA

PISMO RECENZOWANE

Pierwotną wersją periodyku jest publikacja papierowa

Strona internetowa czasopisma
<http://www.wp.ajd.czyst.pl/kultura-fizyczna>

Czasopismo indeksowane w bazach:
Agro, BazHum (Baza Czasopism Humanistycznych i Społecznych),
CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities),
ERIH PLUS (The European Index for the Humanities and the Social Sciences),
Index Copernicus (IC Journals Master List), PBN (Polska Bibliografia Naukowa)

© Copyright by Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2017

ISSN 1895-8680

(poprzedni ISSN dla tytułu „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej
w Częstochowie. Kultura Fizyczna”: 1505-4241)

Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego
Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, ul. Waszyngtona 4/8
tel. (34) 378-43-29, faks (34) 378-43-19
www.ajd.czyst.pl
e-mail: wydawnictwo@ajd.czyst.pl

SPIS TREŚCI

CONTENTS

Wstęp	7
CZĘŚĆ I	
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ I TURYSTYKI W POLSCE I NA ŚWIECIE	
Jerzy URNIAŻ	
Gospodarka i polityka a szkolne wychowanie fizyczne w wybranych krajach europejskich i Polsce na przestrzeni dziejów	11
Economy, politics and school physical education in selected European countries and Poland, throughout history (Abstract)	28
Tomáš TLUSTÝ	
A brief comparison of physical education and sport within the Czechoslovak and Polish YMCA in the interwar years	29
Krótkie porównanie wychowania fizycznego i sportu w czechosłowackiej i polskiej YMCA w okresie międzywojennym (Streszczenie)	45
Marlena WYSKOK	
Udział przedstawicieli mniejszości niemieckiej w igrzyskach olimpijskich w okresie Drugiej Rzeczypospolitej	47
The Participation of Representatives of the German Minority in the Olympic Games during the Second Polish Republic (Abstract)	56
Tomasz SUMARA	
Promocja zdrowego stylu życia kobiet. Przykłady aktywności kobiet na podstawie „Bluszcza” i „Mojej Przyjaciółki”	57
Promotion of healthy lifestyles of women. Examples of active women on the basis of “Bluszcz” [“Ivy”] and “Moja Przyjaciółka” [“My Friends”] (Abstract)	67
Eligiusz MAŁOLEPSZY, Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA, Daniel BAKOTA, Anatolii TSOS	
Wychowanie fizyczne i sport w Równem i w powiecie rówieńskim w latach 1921–1939. Zarys problematyki	69
Physical education and sport in Rivne and Rivne county in the years 1921–1939. Outline of the issues (Abstract)	84
Leonard NOWAK, Maria Alicja NOWAK	
Timeline of the World Polonia Winter Games (1986–2016).....	85
Kalendarium Światowych Zimowych Igrzysk Polonijnych (1986–2016) (Streszczenie)	105

CZĘŚĆ II

TEORIA I METODYKA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU

Сергій КАРАСЄВИЧ

- Особливості фізкультурно-спортивної діяльності
в аспекті підготовки майбутніх учителів фізичної культури 109
Peculiarities of physically and sports activities in the context of future physical
education teachers' preparation (Abstract) 123
Specyfika aktywności fizycznych i sportowych w kontekście przygotowania
przyszłych nauczycieli wychowania fizycznego (Streszczenie) 123

CZĘŚĆ III

UWARUNKOWANIA ZDROWIA, POSTAWY PROZDROWOTNE, JAKOŚĆ ŻYCIA

Józef TATARCZUK, Ryszard ASIENKIEWICZ,

Artur WANDYCZ, Izabela JERZAK

- Dojrzewanie dziewcząt z województwa lubuskiego
w kontekście wybranych czynników środowiskowo-społecznych 127
Puberty of girls in lubuskie voivodeship in the context of selected environmental
and social factors (Abstract) 138

Nina FUERST, Katarzyna ADAMCZEWSKA

- Znaczenie aktywności fizycznej i zalecane formy ćwiczeń ruchowych
u kobiet w ciąży 139
Physical activity during pregnancy (Abstract) 151

CZĘŚĆ IV

TURYSTYKA I REKREACJA

Joanna POCZTA, Ewa MALCHROWICZ-MOŚKO

- Budowanie lojalności turystów wobec destynacji turystycznej poprzez
event sportowy na przykładzie Poznań Półmaratonu..... 155
Building loyalty of tourists to tourist destination through sporting event –
the case study of Poznań Half Marathon (Abstract) 171

CZĘŚĆ V

BIOGRAMY, DYSKUSJE, POLEMIKI, RECENZJE, PRZEGLĄD WYDAWNICTW, SPRAWOZDANIA

Iwona GÓRNICKA

- [rec.] Ryszard Wryk, *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków
w latach drugiej wojny światowej*, Poznań 2016, ss. 283 175

Ewa MALCHROWICZ-MOŚKO, Joanna POCZTA

- Sprawozdanie z „12th International Session for Educators of Higher
Institutes of Physical Education” 25.05.2017–1.06.2017,
Międzynarodowa Akademia Olimpijska, Antyczna Olimpia, Grecja 179

WSTĘP

W 2017 r. czasopismo „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” ukazuje się drugi rok z rzędu jako kwartalnik. W trzecim numerze zostały zaprezentowane prace Autorów z różnych ośrodków naukowych w Polsce i za granicą.

Część I – *Dzieje kultury fizycznej w Polsce i na świecie* – odnosi się do następującej tematyki:

- gospodarka i polityka a szkolne wychowanie fizyczne w wybranych krajach europejskich i w Polsce na przestrzeni dziejów,
- porównanie wychowania fizycznego i sportu w czechosłowackiej i polskiej YMCA w okresie międzywojennym,
- udział przedstawicieli mniejszości niemieckiej w igrzyskach olimpijskich w okresie Drugiej Rzeczypospolitej,
- promocja zdrowego stylu życia kobiet – przykłady aktywności kobiet na podstawie czasopism „Bluszcz” i „Moja Przyjaciółka”,
- wychowanie fizyczne i sport w Równem i w powiecie rówieńskim w latach 1921–1939 (zarys problematyki),
- kalendarium Światowych Zimowych Igrzysk Polonijnych (1986–2016).

W części II – *Teoria i metodyka wychowania fizycznego i sportu* – poruszono zagadnienie specyfiki aktywności fizycznych i sportowych w kontekście przygotowania przyszłych nauczycieli wychowania fizycznego.

Część III czasopisma odnosi się do problematyki uwarunkowań zdrowia, postaw prozdrowotnych i jakości życia. W tej części zaprezentowane zostały dwie prace, dotyczące:

- dojrzwania dziewcząt z województwa lubuskiego w kontekście wybranych czynników środowiskowo-społecznych,
- znaczenia aktywności fizycznej i zalecanych form ćwiczeń ruchowych u kobiet w ciąży.

W części IV – *Turystyka i rekreacja* – zostało poruszone zagadnienie budowania lojalności turystów wobec destynacji turystycznej poprzez *event* sportowy na przykładzie poznańskiego półmaratonu.

W końcowej części – pt. *Biogramy, dyskusje, polemiki, recenzje, przegląd wydawnictw, sprawozdania* – została zamieszczona recenzja, autorstwa mgr Iwony Górnickiej, monografii naukowej dra hab. prof. UAM Ryszarda Wryka pt. *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach drugiej wojny światowej*. Ponadto, zostało opublikowane sprawozdanie Ewy Malchrowicz-Moško i Joanny Poczty z XII Międzynarodowego Spotkania Wykładowców Wyższych Uczelni Wychowania Fizycznego, przeprowadzonej w dniach 25 maja – 1 czerwca 2017 r. z inicjatywy Międzynarodowej Akademii Olimpijskiej.

Pragnę złożyć serdeczne podziękowania Recenzentom za cenne i życzliwe uwagi, podnoszące wartość niniejszego periodyku. Dziękuję za współpracę Autorom publikacji zamieszczonych w czasopiśmie naukowym. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że liczba Osób zainteresowanych publikowaniem własnych osiągnięć naukowych w kolejnych wydaniach czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” się poszerzy.

Eligiusz Małolepszy

CZĘŚĆ I
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ I TURYSTYKI
W POLSCE I NA ŚWIECIE

Jerzy URNIAŻ*

Gospodarka i polityka a szkolne wychowanie fizyczne w wybranych krajach europejskich i Polsce na przestrzeni dziejów

Streszczenie

Artykuł niniejszy ma na celu zarysowanie relacji między polityką i gospodarką a szkolnym wychowaniem fizycznym w wybranych krajach europejskich oraz w Polsce od renesansu do I wojny światowej, ponadto w II RP, PRL i III RP.

Punkt wyjścia przyjętych rozważań stanowią *kalokagatia* oraz intelektualne kategorie nowożytnej i współczesnej kultury duchowej, określające myślenie i poznanie naukowe w Europie, mianowicie racjonalne myślenie i odczarowanie świata, którymi to pojęciami posługiwał się Max Weber. Na przestrzeni wieków zmieniały one stosunki towarowo-pieniężne, które tworzyły relacje z myślą pedagogiczną, edukacją i wychowaniem fizycznym także jako systemem wychowawczym młodzieży w Niemczech, Anglii, Szwecji i w Polsce. W zakończeniu wyrażono pogląd, iż relacje te są po dziś dzień aktualne.

Słowa kluczowe: szkolne wychowanie fizyczne, relacje, polityka, gospodarka, *kalokagatia*, racjonalne myślenie, odczarowanie świata, wybrane kraje europejskie, Polska, okres nowożytny i współczesny.

Podejmuję w tym eseju problematykę relacji między gospodarką i polityką a szkolnym wychowaniem fizycznym (wf.) na przestrzeni wieków w wybranych krajach europejskich do I wojny światowej oraz w Polsce aż do czasu transformacji ustrojowej. Tym samym w dużym uogólnieniu odniosę się do spraw szkolnictwa, z którym wychowanie fizyczne jest ściśle powiązane.

Jak ważne są relacje polityki i gospodarki ze szkolnictwem najczęściej uprzytomniają nam liczne – od ostatniego ćwierćwiecza – szkolne problemy, począwszy od zmian ustroju szkolnego, likwidacji każdego roku wielu szkół, bezrobocia i niskich zarobków nauczycieli, jakości pracy edukacyjnej, szkolnych wewnętrznych kwestii organizacyjnych i ekonomicznych po od lat widoczne zjawiska, jak pozór edukacyjny, „wyścig szczurów” czy unikanie zajęć wycho-

* dr hab. prof. OSW, Olsztyńska Szkoła Wyższa im. Józefa Rusieckiego w Olsztynie

wania fizycznego¹. Sprawa owych relacji nie należy zatem jedynie do zakresu akademickich dyskusji, ale w sposób istotny dotyczy każdego człowieka.

Mało kto zauważa, że szkolne wychowanie fizyczne na przestrzeni dziejów, począwszy od czasów starożytnych, zawsze było sprzężone z gospodarką i polityką państw. Te z kolei stanowiły nie tylko o sile państwa, ale definiowały także podziały społeczne i system wartości. Więcej – decydowały o losach i życiu ludzi oraz całych społeczeństw².

Z tych względów odniosę się do starożytnego ateńskiego systemu szkolno-wychowawczego *kalokagatia* oraz do takich pojęć, jak postawa kalkulacyjna i odczarowanie świata, którymi posługiwał się Max Weber, uznając je za ważne intelektualnie kategorie nowożytnej i współczesnej kultury duchowej. Określały one bowiem myślenie i poznanie naukowe w Europie³.

Zwrócenie uwagi na owe kwestie nie ma wyłącznie znaczenia historycznego. Z konieczności będzie to ujęcie fragmentaryczne, nie sposób bowiem w tak krótkim szkicu omówić całej problematyki. Była ona przedmiotem zainteresowania różnych dyscyplin nauki, począwszy od historii poprzez nauki społeczne na filozofii kończąc, co zaznaczam w piśmiennictwie.

Pomoże to – jak sądzę – lepiej dostrzec relacje między polityką i gospodarką a wychowaniem fizycznym (podobnie jak i każdą inną działalnością sportową, kulturą fizyczną, do czego się tu nie odnoszę), a tym samym pozwoli odpowiedzieć na pytanie: jakie były te relacje?

Widoczne po 1989 roku dowodzenie apolityczności szkolnictwa (podobnie jak i w każdej innej dziedzinie życia społecznego i gospodarczego) świadczy jedynie o tworzeniu lub istnieniu rzeczy fikcyjnych, będących wytworem naszych myśli i poglądów, co ma niewiele wspólnego z rzeczywistością.

***Kalokagatia*, postawa kalkulacyjna i odczarowanie świata – istotne konteksty nowożytnej kultury europejskiej**

Warto przypomnieć, że ludzkość od tysięcy lat ćwiczyła, gimnastykowała swoje ciało, mając na uwadze względy militarne, utylitarne i hedonistyczne. Tak było w świecie starożytnych Chin i Indii, Babilonii, państw Azteków, Majów i Europy.

¹ Potwierdziła to kontrola Najwyższej Izby Kontroli (NIK) przeprowadzona w 2010 roku w szkołach publicznych. Jak wynika z raportu NIK, głównymi przyczynami związanymi z opuszczaniem lekcji wf. są brak stroju – 33,1%, zwolnienia od rodziców – 22,8% oraz zwolnienia lekarskie – 17,7%. Zob. Ministerstwo Sportu i Turystyki, *Stop zwolnieniom z wf-u. Najczęstsze przyczyny zwolnień z wf.*, Raport NIK 2010. Jednak dopiero spot reklamowy *Stop zwolnieniom lekarskim z wf.*, umieszczony podczas mistrzostw świata w piłce siatkowej w Warszawie (wrzesień 2014), zwrócił uwagę opinii publicznej na trwający od lat problem.

² H.J. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985, s. 264.

³ Za J. Kurowicki, *Odczarowanie świata i heglowska boskość rozumu*, [w:] W. Tulibacki, A. Możdziej (red.), *Świat człowieka w perspektywie wiedzy humanistycznej*, OSW, Olsztyn 2005, s. 11–21.

W nowożytnej europejskiej kulturze ćwiczenia fizyczne nabrały szczególnego znaczenia. Z biegiem czasu ujęte w programach szkolnych jako wychowanie fizyczne stanowiły ważny czynnik rozwoju fizycznego dzieci i młodzieży. Ogromny wpływ miały tu starożytne cywilizacje grecka i rzymska, a zwłaszcza kultura Aten i jej system szkolno-wychowawczy zwany *kalokagatia*, który w okresie nowożytnym stanowił edukacyjną inspirację dla wielu krajów europejskich⁴.

Terminologicznie *kalokagatia* wywodzi się z połączenia słów greckich *kalos* – piękny i *kagathos* – dobry, gdzie piękny – jak pisał R. Wroczyński – oznaczał sprawność fizyczną i harmonijną budowę ciała, natomiast dobry – pożądane cechy moralne, umysłowe i artystyczne, a całość stanowiła ideał wszechstronnego rozwoju ucznia⁵.

Ów system w największym skrócie polegał na tym, że edukację prowadzono od 8 do 18 roku życia w palestrach i gimnazjonach utrzymywanych przez państwo. Uczono czytania, pisania, rachunków, własnej historii oraz bycia sprawnym fizycznie głównie na potrzeby przyszłego szkolenia wojskowego (efebii). Dzieci hartowano i usprawniano poprzez zabawy i gry ruchowe, w starszym wieku szkolono w biegach, skokach, rzutach dyskiem i oszczepem oraz zapasach. Po 18 roku życia w ramach efebii uczono posługiwania się bronią, żeglarsstwa oraz różnych sposobów walki⁶.

Z pewnością *kalokagatia* sprzyjała pięknu i dobru, co wpisuje się w szeroko pojętą – do dziś podziwianą – grecką kulturę, począwszy od sztuki, rzemiosła i nauki, m.in. matematyki, fizyki, astronomii, filozofii, logiki, po sprawność i umiejętności fizyczne niezbędne w wojsku, także podziwiane podczas ówczesnych igrzysk olimpijskich. W ten oto sposób *kalokagatia* zapewniała Atenom rozwój, a mieszkańcom bezpieczeństwo, przygotowywała młodzież m.in. do pełnienia ważnych funkcji w państwie – przede wszystkim do życia w ówczesnym świecie greckiej cywilizacji, która obejmowała tereny basenu Morza Śródziemnego. W praktyce łączyło się to z kolonizacją, handlem, niewolnictwem, grabieżami i wojnami, najogólniej mówiąc z interesami, a co za tym idzie z gospodarką i polityką państw-miast greckich⁷.

Nie dziwi zatem fakt, iż *kalokagatia* stanowiła edukacyjną i wychowawczą inspirację, zarówno dla starożytnego Rzymu, jak i nowożytnego szkolnictwa w zachodnich krajach europejskich, zwłaszcza że zwrot ku przeszłości po okresie średniowiecza miał podłoże racjonalne, zaś dorobek myśli greckiej i rzymskiej obfitował w osiągnięcia teoretyczne i praktycznie użyteczne w tworzących się nowych warunkach ekonomicznych.

⁴ R. Wroczyński, *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985, s. 40.

⁵ Tamże.

⁶ M. Ordyłowski, *Historia kultury fizycznej. Starożytność – Oświecenie*, AWF, Wrocław 1997, s. 27–35.

⁷ A. Wolicki, M. Węsowski, E. Wipszycha, B. Bravo, *Historia starożytnych Greków*, t. 2, WUW, Warszawa 2010.

Ideologią stał się humanizm, prąd ideowy ukierunkowany na zainteresowanie człowiekiem i życiem ziemskim, a świat zaczął się jawić jako uporządkowany według praw matematyki i przyrody. Renesansowe hasło „nic co ludzkie nie jest mi obce” – znany szkolny stereotyp przedstawiający człowieka renesansu jako kogoś szlachetnego, tak naprawdę miał niewiele wspólnego z rzeczywistością. Podobnie jak hasło „chcę żyć” Ulryka von Huttena, współpracownika Marcina Lutra. Natomiast z pewnością oba hasła zachęcały do zmian rynkowych i edukacyjnych, miały zatem wpływ na złożone przeobrażenia kultury i cywilizacji europejskiej, kształtując ważne intelektualne pojęcia nowożytnej i współczesnej kultury duchowej określającej myślenie i poznanie. Mam tu na myśli postawę kalkulacyjną i odczarowanie świata, których głębię i znaczenie ukazał Hegel, autor *Fenomenologii ducha*, i do których odniósł się Max Weber w *Nauce jako zawodzie i powołaniu*. Tajemne moce, kierujące do tej pory działaniami ludzi, zostały wykluczone, a siłą sprawczą stały się rozum i naturalne procesy przyrody, matematyka i logika. Mniej zastanawiano się nad zbawieniem czy też byciem dobrym, bardziej natomiast nad korzyściami, które można było osiągnąć⁸. Mądrość łączono z wygraniem losu, a więc stwarzaniem sobie pomyślnych warunków materialnych. Wartości ziemskie zmieniały dotychczasowy horyzont aksjologiczny i tworzyły podstawę nowych stosunków gospodarczych.

Wymowną ilustrację stanowił pogląd Franciszka Bacona (1551–1620), który w swoich *Esejach* przedstawił ideę bardzo znamiennej dla angielskiego renesansu, na trwałe wpisaną w czasy nowożytne i współczesne. Jego zdaniem, człowiek mądry rozumem świadomie tworzył dla siebie sposobności pomyślne, a nie zadowalał się przypadkowymi okolicznościami. Mądrością było racjonalne myślenie, a w nim kalkulacja, niezbędna w „robieniu” interesów, zwłaszcza w nowych stosunkach pieniężno-rynkowych, służąca zdobywaniu pieniędzy i zmieniająca ludzi „w aktywnych, rzutkich i cynicznych magnatów pieniądza”⁹. Ludziom bliższe było tu zastanawianie się nad lichwą, rządzeniem, przebiegłością, wydawaniem pieniędzy, budowaniem, tworzeniem ogrodów i innymi tego typu rzeczami, niż nad duchowymi wartościami. Człowiekowi renesansu „nie wystarczała prawda sama w sobie”, a każdy czyn życiowy tylko wtedy był mądry, gdy dobrze służył interesom, walce i utrzymaniu wysokiej pozycji w życiu¹⁰. Nie bez powodów powołuję się tu na Bacona, gdyż po pierwsze, pisał on o tym, co pomijano w stereotypie człowieka renesansu, po drugie, to jego rodacy sto lat później – kierując się tymi wskazaniem – grabili kraje i kontynenty, tworząc początki Imperium Brytyjskiego.

Do starożytnych nawiązywano – jak widać – nie tylko w kwestiach intelektualnych. Postawa kalkulacyjna i odczarowanie świata tworzyły przestrzeń aksjologiczną, w której pieniądź, dobra materialne, zachłanność, posiadanie i wła-

⁸ J. Kurowicki, *Odczarowanie świata...*, s. 11–12.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże, s. 12.

dza, stanowiące od tysiącleci o powodzeniu, okazały się głównymi czynnikami zmian i rozwoju zachodniej Europy. Stymulowały nowe stosunki towarowo-pieniężne, rozwój nauki, edukacji i techniki. Tworzyły również intelektualną siatkę pojęciową i środki ułatwiające rozumienie zjawisk. Warto tu odwołać się do wspomnianego Bacona, autora powiedzenia „wiedza jest potęgą”, czy też Reného Descartes’a (1596–1650), formułującego cztery zasady badań naukowych obowiązujące naukę w okresie oświecenia, a także przypomnieć nazwiska Galileusza (1564–1642) i Keplera (1571–1630), którzy na stałe weszli do panteonu nauki.

Wszystko to razem – wraz z wolnością gospodarczą, odkrywaniem i kolonizacją świata – stanowiło punkt zwrotny wobec okresu średniowiecza. Prowadziło do zmian kulturowych i cywilizacyjnych, w tym również edukacyjnych, a jednocześnie do wzrostu znaczenia militarnego, gospodarczego i politycznego wiodących wówczas państw, o prężności których stanowiły m.in. silna władza królewska, regularne armie finansowane ze skarbu państwa, oraz tworzące się systemy biurokratyczne usprawniające ich funkcjonowanie. Konsekwencją tego były także liczne wojny, konflikty społeczne i polityczne¹¹.

Z jednej strony, oś nowożytnego horyzontu aksjologicznego wyznaczały wiara i kwestie uniwersalne określające normy moralne, z drugiej natomiast, tendencje biegunowo przeciwstawne, tworzące zręby kapitalistycznej gospodarki towarowo-pieniężnej, a w niej odkrywanie świata, kolonizację i wojny, gdzie szkolnictwo i nauka – mimo pozorów niezależności – były ściśle powiązane.

Wychowane fizyczne w tym wszystkim zapewniało niezbędną sprawność fizyczną młodzieży, spełniało też cel wychowawczy, jakim było wychowanie do owych wartości na potrzeby własne, a szczególnie państwa.

Wychowanie fizyczne i wiodące systemy wychowawcze w Europie do I wojny światowej

Swoje rozważania chciałbym rozpocząć od historycznego zarysowania tworzenia się nowożytnego szkolnego wychowania fizycznego, mając przy tym na uwadze również programy szkolne. Odwołam się tu do bliskich mi badań Ryszarda Wroczyńskiego, Marka Ordyłowskiego i Tomasza Jurka, którzy w sposób wyczerpujący odnieśli się do interesującej nas problematyki¹².

Przypomnę tylko, że początków nowożytnego wychowania fizycznego doszukujemy się we Włoszech za sprawą Włocha Maffea Vegia (1407–1458), który pisał o potrzebie humanistycznego kształcenia umysłu i ciała w traktacie

¹¹ H.J. Turner, dz. cyt.

¹² R. Wroczyński, *Powszeche dzieje...*; M. Ordyłowski, dz. cyt.; T. Jurek, *Kultura fizyczna mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939*, Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej, Sekcja Historii, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002.

O wychowaniu (1402), oraz w programach edukacyjnych szkół w Ferrarze i Mantui. Obok zajęć teoretycznych kształcących umysł, wprowadziły one obowiązkowo hartowanie i ćwiczenia fizyczne, takie jak: gimnastyka, jazda konna, strzelanie z łuku, szermierka, taniec, pływanie, spacer, gra w piłkę i lokalne gry i zabawy ruchowe.

Ów model edukacji miał zapewnić dzieciom z rodzin możnych przygotowanie do życia dworskiego, publicznego i wojskowego w tworzących się nowych stosunkach rynkowych. Stanowił też wzór nowatorskiego sposobu kształcenia, który wkrótce przestał być osobliwy, m.in. za sprawą wybitnych renesansowych humanistów i myślicieli, piszących o nauce, ludzkiej woli i rozumie¹³. Skutkowało to rozwojem szkolnej praktyki, gdzie obserwacja podopiecznych i refleksja tworzyły liberalną myśl pedagogiczną, w której ćwiczenia fizyczne – z biegiem czasu wychowanie fizyczne – zająłoby się z polityką i gospodarką rynkową państw, co więcej wychowanie fizyczne stanowiło też podstawę wiodących systemów wychowawczych w Europie, jak chociażby w Niemczech, Anglii i Szwecji.

W Niemczech istotną rolę w tej kwestii należy przypisać filantropistom. Ich ideą była nowatorska edukacja i wychowanie młodzieży dostosowane do życia w ówczesnej burzliwej rzeczywistości, a zwłaszcza w dobie problemów egzystencjalnych, wynikających m.in. z powszechnej biedy i licznych wojen. Filantropiści odnieśli się do kwestii światopoglądowych, utylitarnych i militarnych, wprowadzając w swoich szkołach takie przedmioty, jak: nauki przyrodnicze, tolerancję religijną, warsztaty przygotowujące do umiejętności praktycznych, oraz obowiązkowe wychowanie fizyczne. Na tych zajęciach uczniowie ćwiczyli biegi, skoki, podnoszenie ciężarów, balansowanie i wspinanie, grali w piłkę; uczyli się zapasów, szermierki, jazdy konnej, rzutu oszczepem, tańców, musztry, zimą łyżwiarstwa i zabaw na śniegu i lodzie; praktykowali wędrówki łączone z obozowaniem, pływanie, zabawy terenowe i myślistwo. Szkoły w tym celu budowały boiska i sale gimnastyczne, zajęcia zaś – jak pisze T. Jurek – prowadzili przygotowani do pracy nauczyciele¹⁴.

Tak prowadzone wychowanie fizyczne za sprawą Johanna GutsMuthsa (1759–1839), autora pracy *Gimnastyka dla młodzieży* (1793), stało się podstawą niemieckiego szkolnego wychowania fizycznego i narodowego systemu wychowawczego dzieci i młodzieży. Jego myśl rozwinął – w pracy *Niemiecka sztuka gimnastyczna* – Friedrich Ludwig Jahn (1778–1852), który po przegranej wojnie Niemiec z Francją (1805) wprowadził pomysł budowania ogólnie dostępnych boisk, tzw. turnplatzów, wyposażonych w przybory i przyrządy gimnastyczne. Od tego czasu turnplatze stały się pozaszkolnym miejscem ćwiczeń fi-

¹³ Np. wspomniany F. Bacon, a także Erazm z Rotterdamu, autor traktatu *O planie nauczania, czy Johann Sturm* – kierownik szkoły w Strasburgu, który swój pogląd w kwestii nauki przedstawił m.in. w dziele *O dobrym urzędowaniu szkół* (1538), i inni. Zob. R. Wroczyński, *Powszechne dzieje...*, s. 76.

¹⁴ T. Jurek, dz. cyt., s. 64–65.

zycznych oraz narodowego wychowania młodzieży, m.in. w sprawności fizycznej¹⁵. Zapoczątkowały tym samym – jak bym to określił – społeczny wzór kulturowy potrzeby ćwiczeń fizycznych w Niemczech, tak powszechny do dziś¹⁶. Idee obu wymienionych pedagogów nie tylko znalazły duże uznanie władz niemieckich, ale także wzbudziły ogromne zainteresowanie rządów w Europie, a zwłaszcza w pobliskiej Francji.

W Anglii edukacja, a w niej ćwiczenia fizyczne, również pełniła ważną rolę. Jak pisał pod koniec XVII wieku John Locke (1632–1704) w *Myślach o wychowaniu* (1693), wychowanie młodego „gentelmana”, dobrze wykształconego i sprawnego fizycznie, miało umożliwić „osiąganie w życiu celów nakazywanych przez rozum i obowiązek społeczny”¹⁷. Przemyslenia Locke’a – jak widać – były kontynuacją poglądów Bacona i nawiązywały do sposobu funkcjonowania Anglii, gdzie rozwój edukacji i nauki, myśli technicznej i z biegiem czasu gospodarki przemysłowej łączony był z licznymi interesami, wojnami i podbojami kolonialnymi. Owe interesy indywidualne i państwowe określały ówczesny angielski kulturowy i cywilizacyjny horyzont aksjologiczny, który kształtował myśl pedagogiczną, programy szkolne, a w nich wychowanie fizyczne.

W drugiej połowie XIX wieku w Anglii edukacją objęto praktycznie wszystkie grupy społeczne. Warto tu wspomnieć o szkolnej praktyce w miejscowości Rugby, gdzie w programie tamtejszej szkoły znalazł się oryginalny sposób prowadzenia zajęć wychowania fizycznego. Jego istotą były zabawy i gry ruchowe, a przede wszystkim wpływ uczniów na przebieg zajęć, w tym wpływ szkolnego samorządu na szkolną i międzyszkolną rywalizację sportową¹⁸. Taki sposób prowadzenia wf. – jak się okazało – nie tylko rozwijał sprawność i umiejętności ruchowe uczniów, ale także kształtował ich charaktery, chociażby w takich kwestiach, jak: samodzielność, umiejętność współpracy i podejmowania decyzji w grupie, walka i rywalizacja. Okazał się on na tyle wartościowy, że jest akceptowany do dnia obecnego.

Nie dziwi zatem fakt, że Herbert Spencer (1820–1903), pisząc pracę *O wychowaniu umysłowym, moralnym i fizycznym* (1861), zwracał uwagę m.in. na walory utylitarne i militarne wychowania fizycznego, które w erze wiktoriańskich „podbojów przemysłowych” miały – jak pisze R. Wroczyński – „ułatwić powodzenie w życiu i spokojne spożywanie owoców przedsiębiorczości wytwórczej i handlowej”¹⁹. Osiąganie owych celów znalazło pełny rozkwit w kolejnych latach.

W Szwecji na rozwój wychowania fizycznego, także jako systemu wychowawczego, zasadniczy wpływ miał Pehr Ling (1776–1839), lekarz, twórca

¹⁵ R. Wroczyński, *Powszechne dzieje...*, s. 90.

¹⁶ J. Umiaż, M. Jurgielewicz-Urniaż, *Ćwiczenia fizyczne jako wzór kulturowy w Polsce na przestrzeni wieków*, „Rozprawy Naukowe”, AWF Wrocław, 2015, nr 49, s. 20–28.

¹⁷ R. Wroczyński, *Powszechne dzieje...*, s. 88.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, s. 194.

szwedzkiego systemu wychowania fizycznego i słynnej szkoły gimnastycznej (Królewskiego Centralnego Instytutu Gimnastycznego w Sztokholmie, założonego w 1813 roku). Jego dzieło kontynuował syn, Hjalmar. Głównym celem Lingów było stworzenie wzorów lekcji wychowania fizycznego, które miały zapewnić uczniom nie tylko sprawność, ale i zdrowie, co wyróżniało szwedzki system na tle pozostałych. Nie bez znaczenia były tu własne kłopoty ze zdrowiem Pehra Linga, a przede wszystkim problemy zdrowotne dzieci i młodzieży zatrudnianej w tworzącym się przemyśle.

Owe systemy wychowania fizycznego od początku stały się wzorem dla wielu krajów do wybuchu I wojny światowej i później. Były one powiązane z rozwojem przemysłu, który w drugiej połowie XIX wieku zmienił oblicze gospodarcze państw oraz wytworzył nową grupę społeczną – robotników.

Jak widać, nowożytne programy szkolne, a w nich ćwiczenia fizyczne, gimnastyka i wychowanie fizyczne, rozwijały się w dziejach historii kultury wraz z globalnymi przeobrażeniami praktyki społecznej, wśród których polityka i gospodarka miały zasadnicze znaczenie.

Polska przedrozbiorowa a nowożytne prądy edukacyjne

W Królestwie Polskim i Rzeczypospolitej Obojga Narodów edukacja również pełniła ważną rolę, o czym najlepiej świadczy założenie w 1364 roku Akademii Krakowskiej (później – Uniwersytet Jagielloński). O ile zmiany renesansowe w zachodniej Europie istotnie wpływały na kwestie aksjologiczne, stosunki gospodarcze i edukacyjne, o tyle w Polsce widoczny był brak zainteresowania owymi sprawami, mimo nowatorskich prac wybitnych polskich przedstawicieli tego okresu²⁰.

Powodów takiego stanu rzeczy było z pewnością wiele. Jednak najważniejszy stanowił sposób funkcjonowania Rzeczypospolitej. Szersza analiza tego problemu wykracza poza ramy niniejszego artykułu. Skupię się tu jedynie na powszechnie znanych faktach z naszej historii, co pozwoli – jak sądzę – wyjaśnić w pewnym stopniu brak zainteresowania nowożytnymi zmianami.

Kluczowe były tu szczególnie umiłowanie wolności – polegające nie tyle na udzielaniu schronienia w Polsce różnym nacjom i odłamom religijnym, prześladowanym w swoich ojczyznach, czym do tej pory się szczycimy, ile znana nam z przeszłości „złota wolność szlachecka” – a ponadto ścisły związek państwa z Kościołem oraz powszechne przekonanie polskiej arystokracji i szlachty o jej

²⁰ Odwołam się tu do A. Frycza Modrzewskiego, autora traktatu *O naprawie Rzeczypospolitej* (1551, 1554), czy Sebastiana Petrycego, piszącego pięćdziesiąt lat później *Przydatki do polityki Arystotelesa* (1605). Zwracali oni uwagę na potrzebę kształcenia dzieci szlachty i arystokracji, podkreślali znaczenie ćwiczeń fizycznych także jako systemu wychowawczego na czas pokoju i wojny, M. Ordyłowski, dz. cyt., s. 104–105.

sarmackim pochodzeniu, które nie tylko uzasadniało uprzywilejowaną pozycję, ale także zobowiązywało do obrony wiary i wartości moralnych. Rzeczpospolita – w przekonaniu jej obywateli – jawiła się jako europejskie przedmurze chrześcijaństwa na wschodzie.

Sarmatyzm – jak pisze T. Mańkowski – w XVI wieku ogarnął wszystkie wykształcone warstwy narodu i stał się „częścią składową polskiego sposobu myślenia”, gdzie nawet fantazje dopisywane przez kronikarzy przy omawianiu ważnych wydarzeń z dziejów państwa, z biegiem czasu rozbudowane w światopogląd, postrzegano jako rzeczywistość²¹. Najogólniej ujmując, sarmatyzm przenikał polską codzienność, myślenie i postrzeganie świata, kulturę, prawo, gospodarkę i edukację, generalnie całą ówczesną myśl społeczną²².

W zestawieniu ze słabą władzą królewską, *liberum veto* i pospolitym ruszeniem, dawało to poczucie prawdziwej demokracji, prawa doskonałego, ustroju idealnego, misji dziejowej i naszej wysokiej pozycji w Europie i jej kulturze²³. Zachęcało też do zamknięcia się na cudzoziemszczyznę i różne nowinki płynące z zagranicy. Wystarczała nam prowadzona przez jezuitów i pijarów własna edukacja w klasztornych szkołach, w których uczono religii, czytania, pisania i rachunków, a w czasie wolnym okazjonalnie prowadzono gry i zabawy ruchowe na powietrzu, służące zdrowiu i wypoczynkowi²⁴.

Dopiero przed rozbiorami zaczęto dostrzegać słabe strony sarmatyzmu i państwa, jak chociażby pustki w skarbie państwa, nie zawsze trafione decyzje polityczne i wojny (często religijne) z sąsiadami, których polityka była często szkodliwa dla polskich interesów. Dotychczasowy skostniały sposób myślenia miały przełamać nowoczesne postawy, propagowane przez naszych intelektualistów, m.in. Stanisława Leszczyńskiego i Stanisława Konarskiego, kształtowane w Collegium Nobilium (zał. 1740) i Szkole Rycerskiej (zał. 1765) oraz tworzonych na podobny wzór kolegiach prowadzonych przez pijarów w Wilnie i Warszawie²⁵.

Jednak, zarówno w poglądach naszych intelektualistów, jak i w szkołach, trudno było się doszukać charakterystycznych cech epoki oświecenia, takich jak: racjonalizm, naturalizm, libertynizm, rozwój przyrodoznawstwa, nie mówiąc już

²¹ T. Mańkowski, *Genealogia sarmatyzmu*, WN Łuk, Warszawa 1946, s. 16–18; Z. Ogonowski, *Filozofia i myśl społeczna w Polsce XVII wieku, cz. I*, [w:] tegoż, *700 lat myśli polskiej*, PWN, Warszawa 1979, s. 16 i nn. Przykładowo Wojciech Dembołęcki, prowadząc badania nad „starożytną” przeszłością Polski, pisał m.in., że Adam i Ewa mówili po polsku.

²² M. Pełka, *Główne mity polskiej myśli społecznej i filozoficznej*, „Szkice Humanistyczne”, OSW Olsztyn, 2011, nr 3 (vol. 25), s. 10; K. Zielińska, *Pustka zwana narodem czy mit wiecznie żywy? O różnych obliczach sarmatyzmu dawnego i współczesnego*, „Szkice Humanistyczne”, OSW Olsztyn, 2016, nr 3 (vol. 40), s. 37–45.

²³ J. Tazbir, *Przedmurze czy pomost?*, [w:] A. Ajnenkiel, J. Kuczyński, A. Wohl (red.), *Sens polskiej historii*, UW, Warszawa 1990, s. 182–183.

²⁴ M. Ordyłowski, dz. cyt., s. 123–124.

²⁵ Tamże, s. 138–139.

o refleksji dotyczącej zmieniających się stosunków rynkowych. Chodziło tu raczej o rozbudzenie świadomości narodowej i czynnego patriotyzmu.

Głównie w tym duchu w 1773 roku (rok po I rozbiorze) utworzono Komisję Edukacji Narodowej (KEN), centralną świecką władzę oświatową, co nawet wyróżniło Polskę w Europie. Po raz pierwszy wprowadzono także obowiązkowe zajęcia wychowania fizycznego – wspomniane gry i zabawy ruchowe na powietrzu, służące zdrowiu i wypoczynkowi. Jednak z realizacją programu edukacyjnego od początku bywało różnie. Brakowało bowiem szkół i nauczycieli, a także – jak czas pokazał – środków na działalność, często z powodu niegospodarności, a nawet sprzeniewierzenia²⁶. Być może działania KEN w końcu zakończyłyby się sukcesem, jednak tak się nie stało, zwłaszcza że sposób funkcjonowania państwa pozostał bez zmian, a ponadto kolejne rozbiory, które wkrótce potem nastąpiły, położyły kres państwowości polskiej.

Rozbiory podzieliły kraj na trzy części. Przypomnę tylko, że w każdej części obowiązywało prawo zaborcy. W zaborze niemieckim edukacja i wychowanie fizyczne młodzieży polskiej odbywały się zgodnie z programem szkół niemieckich, natomiast w zaborach rosyjskim i austriackim – w różnych okresach – na polską działalność edukacyjną wpływ mieli także sami Polacy²⁷.

Wychowanie fizyczne w II RP

Zakończenie I wojny światowej nie tylko spowodowało rozpad niektórych imperiów europejskich i usamodzielnienie się zniewolonych państw, w tym także Polski (1918), ale również uzmysłowiło państwom europejskim konieczność szukania nowych rozwiązań, zarówno w ich polityce, jak i gospodarce. Wymusiły to bowiem konkretne problemy, jakimi były m.in. ogólnoeuropejska powojenna bieda, ogromne bezrobocie i napięcia z tym związane, a zwłaszcza pojawienie się na mapie świata w miejsce Rosji nowego państwa – Związku Radzieckiego, którego materialistyczny światopogląd i nacjonalizacja gospodarki uderzały w dotychczasowe pryncypia, mianowicie religię i wolny rynek. Z tych względów ZSRR urósł do rangi problemu, który elektryzował rządy wszystkich państw w Europie i dzielił opinię publiczną.

Wszystko to razem wzięte miało wpływ także na edukację i wychowanie fizyczne, które w wiodących państwach europejskich podporządkowane były polityce i gospodarce poszczególnych państw.

Odrodzona II Rzeczpospolita w kwestiach aksjologicznych, politycznych i gospodarczych nawiązywała do swojej poprzedniczki, I Rzeczypospolitej. Za najważniejsze uznano wówczas scalanie ziem i integrację ludności z trzech za-

²⁶ Tamże, s. 102.

²⁷ R. Wroczyński, *Powszechnie dzieje...*, s. 224–236.

borów oraz obronę państwa i Europy tym razem przed bolszewizmem, co podnosiła polska delegacja na konferencji w Wersalu²⁸.

W sprawach edukacyjnych nawiązano do KEN i zaborowej spuścizny bazowej, teoretycznej i praktycznej, mając na uwadze wszystkie grupy społeczne. Podobnie rzecz miała się z wychowaniem fizycznym, gdzie korzystano głównie z wzoru szwedzkiego. Otwierano wyższe uczelnie, oświatą zaś kierowało Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, utworzone w grudniu 1918 roku. Reforma edukacji zapowiadała m.in. siedmioletni obowiązek szkolny wszystkich grup społecznych, bezpłatność i demokratyzację szkół oraz powiązanie ich z pięcioletnim gimnazjum²⁹.

Nietrudno się domyśleć, że realizacja reformy (w tym reformy wychowania fizycznego) od początku była trudna, brakowało bowiem szkół i nauczycieli. Więcej, okazało się, że nurt konserwatywny hamował ów proces, gdyż był przeciwny jednolitej siedmioletniej i ogólnie dostępnej szkole podstawowej³⁰. Nawet w latach 30. widać to było w szkolnictwie wiejskim i małomiasteczkowym, zwłaszcza na terenach wschodnich³¹.

Przyjęty program zajęć wychowania fizycznego – jak pisze R. Wroczyński – miał wyrabiać piękną postawę, zręczność, kształcić charakter, wspierać rozwój zdolności umysłowych, rozwijać zamiłowanie do uprawiania ćwiczeń fizycznych³². Nawiązywał w dosłownym rozumieniu do *kalokagatii* oraz założeń programowo-metodycznych polskich teoretyków i pionierów wychowania fizycznego.

Znaczenie wychowania fizycznego wzrosło po wprowadzeniu dyktatury wojskowej przez Józefa Piłsudskiego (maj 1926), a zwłaszcza po 1930 roku za sprawą Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (1927) oraz Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego (1929) w Warszawie, wiodącego wówczas ośrodka kształcenia i badań w tym zakresie w kraju. Obu tym instytucjom podlegał całokształt spraw związanych z wychowaniem fizycznym i kulturą fizyczną, co łączono z potrzebami armii³³. Zachęcano to wojskowych, m.in. Waleriana Sikorskiego i Eugeniusza Piaseckiego, do tworzenia w oparciu o wychowanie fizyczne własnego oryginalnego systemu wychowawczego, dostosowanego do warunków i potrzeb narodowych³⁴. Klu-

²⁸ Zawarty wówczas traktat pokojowy pomiędzy zwyciężkami państwami Ententy a Niemcami ustanowił nowy ład polityczny w Europie: powstały nowe państwa, m.in. Polska, która odzyskała utraconą w zaborach niepodległość.

²⁹ R. Wroczyński, *Powszechne dzieje...*, s. 335.

³⁰ Szerzej zob. tenże, *Dzieje oświaty polskiej 1975–1945*, PWN, Warszawa 1980, s. 279 i nn.

³¹ J. Gaj, K. Hądzelek, *Dzieje kultury fizycznej w Polsce w XIX i XX wieku*, AWF, Poznań 1991, s. 137.

³² R. Wroczyński, *Powszechne dzieje...*, s. 339.

³³ J. Kęsik, *Organizacja wychowania fizycznego i sportu w polskich siłach zbrojnych w latach 1918–1926*, [w:] L. Szymański, Z. Schwarzer (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 2, AWF, Wrocław 1996, s. 57–58.

³⁴ R. Wroczyński, *Powszechne dzieje...*, s. 341.

czowe były tu kwestie narodowe i państwowe w duchu wspomnianej misji dziejowej obrony przed ideologią i ekspansją naszego wschodniego sąsiada.

Sprawy utylitarne – wzorem zachodniej Europy – nie stanowiły o wartości programów szkolnego wf. Wynikało to z rolniczego charakteru państwa oraz – jak należy sądzić – z obaw przed rozwojem gospodarki przemysłowej. Ta bowiem, o czym świadczyły nieliczne manufaktury i fabryki pozaborowe oraz powstające po 1918 roku, tworzyła nową, często biedną, robotniczą grupę społeczną, której lewicowe poglądy budziły obawy Kościoła i władz³⁵. Należy też podkreślić, że w okresie międzywojnia w Europie powstawały liczne dyktatury, których polityka i gospodarka miały wpływ na kształt programów szkolnych i wf.

Polska Rzeczpospolita Ludowa

Konferencja w Jałcie ustanowiła nowe zasady politycznego podziału świata³⁶. W rezultacie Polska znalazła się w strefie wpływów Związku Radzieckiego. Narzucona Polsce ideologia objęła wszystkie dziedziny życia społecznego i gospodarczego. Efektem tego było ograniczenie roli Kościoła i swobód obywatelskich, nacjonalizacja i uprzemysłowienie kraju oraz planowa gospodarka, powszechność w dostępie do edukacji, pracy, ochrony zdrowia, kultury, w tym kultury fizycznej i sportu, którym nadano wysoką rangę w życiu społecznym. Wiedzący, zdrowy i sprawny fizycznie obywatel był bowiem niezbędny do pracy i obrony kraju oraz systemu³⁷.

Nie będę tu wchodził w kwestie szkód i zła jakie przyniósł ów system naszemu narodowi, oraz zmian cywilizacyjnych i kulturowych, które wówczas nastąpiły w życiu ogromnej większości Polaków, a także w szczegóły rozwiązań systemowych szkolnego wychowania fizycznego. Przypomnę tylko, że edukacją w praktyce objęto wszystkie dzieci i młodzież w kraju – poprzez szkolnictwo podstawowe siedmioklasowe (później ośmioklasowe) oraz zawodowe i ogólnokształcące. Obok „starych” uczelni otwierano nowe, kształcące specjalistów i rozwijające naukę w różnych dziedzinach życia społecznego i zawodowego.

Obowiązkiem wychowania fizycznego objęto dzieci i młodzież, począwszy od przedszkoli, przez szkoły podstawowe i średnie wszystkich typów (zawodowe i ogólnokształcące), po wyższe uczelnie. Z tego względu duży nacisk poło-

³⁵ W przypadku ruchu sportowego, państwo wspierało głównie prawicowe chrześcijańsko-narodowe sportowe organizacje młodzieżowe, zob. J. Gaj, K. Hądzelek, dz. cyt., s. 154 i nn.

³⁶ Odbędzie się w dniach 4–11 lutego 1945 roku z udziałem przedstawicieli trzech mocarstw, które zmusiły Niemcy do kapitulacji, i ustanowiła nowe zasady politycznego podziału świata. Rząd USA reprezentował F.D. Roosevelt, rząd Wlk. Brytanii – W. Churchill, rząd ZSRR – J. Stalin.

³⁷ J. Urniaż, *Reformy kultury fizycznej na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956*, [w:] L. Nowak (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 6, PTNKF, Gorzów Wlkp. 2004, s. 283–292.

żono na rozwój szkolnej bazy sportowej, szkół i uczelni wychowania fizycznego, które miały zapewnić fachowców do prowadzenia tych zajęć oraz wspierać badania naukowe w szerokim zakresie kultury fizycznej. Położono nacisk na rozwój programów wychowania fizycznego, zwłaszcza w szkołach zawodowych i uczelniach, co wiązało się z planami uprzemysłowienia państwa.

Elektryfikowano i gazyfikowano duże obszary kraju, budowano infrastrukturę wodno-kanalizacyjną w wielu miastach, miasteczkach i wsiach. Rozwijano krajowy przemysł, m.in.: węglowy, stoczniowy, samochodowy, chemiczny, farmaceutyczny, budowlany, sprzętu gospodarczego i inny. W praktyce każda większa miejscowość mogła „pochwalić się” zakładem pracy czy przedsiębiorstwem. Wszystko to razem, wraz z wprowadzonym czasowo nakazem pracy, miało zapewnić szybki rozwój gospodarczy kraju.

Standardowo na wychowanie fizyczne przeznaczono dwie godziny lekcyjne w tygodniu (niekiedy trzy i cztery), prowadzono też zajęcia pozalekcyjne dla zainteresowanej sportem młodzieży. Wprowadzono zajęcia korekcyjne, w starszych klasach elementy gimnastyki i lekkoatletyki oraz gier zespołowych, które często łączono z zajęciami pozalekcyjnymi³⁸. Ponadto organizowano liczne szkolne imprezy sportowe, począwszy od szkolnej rywalizacji po lokalne zawody międzyszkolne i ogólnopolskie, w których uczniowie bardzo często prezentowali umiejętności nabyte głównie podczas lekcji wychowania fizycznego. Zajęcia prowadzono na boiskach, w salach i na korytarzach szkolnych, ponadto na powietrzu, placach oraz w obiektach klubów sportowych, w zależności od posiadanej własnej szkolnej bazy sportowej³⁹.

Wprowadzane co jakiś czas w życie nowe koncepcje programowe i metodyczne wychowania fizycznego wynikały ze zmian społeczno-gospodarczych w kraju. Podkreślano w nich nie tylko związek z gospodarką państwa i sportem, ale także z rekreacją i turystyką, z uwagi na zwiększony czas wolny wynikający ze skróconego czasu pracy. Wychowanie fizyczne, zdaniem m.in. M. Demela, K. Zuchory, L. Denisiuka, W. Osińskiego, miało przygotować ucznia do zadań oczekujących go w życiu społecznym oraz zwrócić uwagę na wartości zdrowotne kultury fizycznej⁴⁰.

Po koniec lat 70. problemy w sferze konsumpcji i narastające niezadowolenie społeczne doprowadziły do powstania NSZZ „Solidarność”. Władza zareagowała na to wprowadzeniem stanu wojennego. Po jego zniesieniu kilka lat później zorganizowano obrady Okrągłego Stołu i wybory czerwcowe 1989 roku, które doprowadziły do transformacji ustrojowej i upadku komunizmu w Polsce.

³⁸ R. Wroczyński, *Powszechne dzieje...*, s. 368.

³⁹ J. Umiaż, *Rozwój sportu szkolnego na Warmii i Mazurach po 1945 roku*, [w:] J. Chełmecki (red.), *Społeczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Sprawność fizyczna dzieci i młodzieży*, AWF, Warszawa 2009, s. 217–225.

⁴⁰ Zob. szerzej S. Strzyżewski, *Proces wychowania w kulturze fizycznej*, WSiP, Warszawa 1986, s. 18–20.

III Rzeczpospolita

Zmiana ustrojowa w zasadniczych kwestiach politycznych i aksjologicznych nawiązywała do II RP. Ścisły związek z Kościołem, własność prywatna i wolny rynek stały się podstawą funkcjonowaniu państwa, a okres 1945–1989 uznano za szczególnie szkodliwy w dziejach kraju. Dotyczyło to wszystkich dziedzin życia społecznego i gospodarczego. W rezultacie likwidowano i sprzedawano dotychczasowe przedsiębiorstwa i zakłady pracy. W klimacie wzniosłych deklaracji prowadzono „dziką” prywatyzację, a spontaniczność i doraźna przedsiębiorczość miały zapewnić szybki sukces gospodarczy i zawodowy⁴¹. Wprowadzono także neoliberalne reformy ekonomiczne, a co za tym idzie obcy kapitał, korporacje i towar⁴². Dało to początkowo poczucie korzystnych zmian i dobrobytu.

III RP wchodziła w radykalnie nowe, globalizujące się otoczenie, a o powodzeniu miał decydować rachunek ekonomiczny czy – jak kto woli – gra rynkowa. Polska integrowała się z wolnym światem w szerokim kontekście gospodarczym, kulturowym i cywilizacyjnym, stanęła także – można odnieść wrażenie – z własnej woli, z poczuciem misji dziejowej, na straży kontynentu, teraz przed Rosją.

Co ciekawe, jawnie ignorowano dostosowanie własnej gospodarki do potrzeb wolnorynkowych, argumentując to brakiem opłacalności i rynku zbytu. Szybko też okazało się, iż owe realia doprowadziły do problemów egzystencjalnych wielu polskich rodzin, ogromnego bezrobocia, podziałów klasowych, stagnacji gospodarczej i kulturalnej w wielu regionach kraju⁴³. Konsekwencją neoliberalnych zmian jest trwająca do dnia dzisiejszego emigracja milionów Polaków w poszukiwaniu pracy i perspektyw życiowych, którzy w zachodniej Europie stanowią głównie tanią siłę roboczą. Więcej, także we własnym kraju w ogromnej większości staliśmy się podobnie tanią siłą roboczą.

W edukacji wprowadzono szkolnictwo podstawowe, gimnazjalne i ponadgimnazjalne. Równocześnie zlikwidowano szkolnictwo zawodowe jako mało przydatny relikwyt przeszłości, a przy okazji zlikwidowano także wiele innych szkół w kraju, kierując się wspomnianym rachunkiem ekonomicznym. W szkolnictwie wyższym – obok uczelni państwowych – pojawiły się studia niepaństwowe i studia podyplomowe opłacane przez studentów.

Edukacja, a zwłaszcza studia wyższe, miała być remedium na rosnące bezrobocie i sprzyjać tworzeniu pomyślności obywateli. Jest to oczywiście tendencja ogólnoeuropejska, ale u nas przypomina raczej produkcję absolwentów, bez względu na ich intelektualne predyspozycje, a co gorsze – bez większego przełożenia na pracę w zawodzie.

⁴¹ J. Kurowicki, *Etyka, polityka i jej demony*, „Szkice Humanistyczne”, OSW Olsztyn, 2011, nr 3 (vol. 25), s. 29.

⁴² N. Klein, *Doktryna szoku*, WWL Muza, Warszawa 2014.

⁴³ J. Kurowicki, *Etyka...*, s. 29.

Co ciekawe, edukacyjnych zmian doświadczamy po dziś dzień na różne sposoby: likwidację każdego roku szkół (podobnie jak i uczelni) oraz ich permanentne problemy ekonomiczne, nie zawsze przyjazną w nich atmosferę, niskie uposażenia nauczycieli i niedoceniając ich pracy, relatywizację życia szkolnego i zachowania kryminogenne uczniów, krytyczne oceny wobec zmian programowych, dążenie do „oryginalności”, co nie pozostaje bez wpływu na życie polityczne, gospodarcze i społeczne. Ma miejsce systematyczne zmniejszanie liczb godzin wf. na uczelniach, a nawet rezygnacja z tych zajęć, wspomniany pozór edukacyjny, „wyścig szczurów” i unikanie zajęć wf., nie mówiąc już o kolejnej zmianie ustroju szkolnego, która to zmiana, podobnie jak poprzednia – mam takie wrażenie – niewiele wniesie w rozwój polskiej gospodarki⁴⁴.

Można powiedzieć, że wszystkie wydarzenia kształtowane przez naszą politykę i gospodarkę określają procesy i zjawiska jakościowe w kraju, które same zwrótnie na nie oddziałują. Nietrudno się też domyśleć, iż podobnie oddziałują na edukację i wszelkie konteksty relacji z zajęciami wychowania fizycznego. Wszystko to razem – brzmi może naiwnie – sugeruje nawet gotową już odpowiedź na poruszony przeze mnie problem, mianowicie postrzeganie wychowania fizycznego w III RP jako przedmiotu drugorzędnego, niewiele wnoszącego w życie ucznia, a tym samym i państwa.

Być może też od lat – można uznać to nawet za najlepsze rozwiązanie – programy wf., co jakiś czas odgórnie modyfikowane, mają służyć głównie celom zdrowotnym i trosce o własną kondycję fizyczną. Ta bowiem, mimo jakoby poprawy gospodarki państwa w pierwszej kolejności, jest niezbędna w pokonaniu licznych w dalszym ciągu problemów egzystencjalnych ogromnej większości Polaków.

Zakończenie

Temat, który tu poruszyłem, z pewnością zasługuje na szerszą i bardziej wnikliwą analizę. Wydaje się jednak, że nawet w tak skromnym zarysie przedstawione powszechnie znane nam przykłady dają odpowiedź na postawione pytanie badawcze. Być może poruszone zagadnienie dostarczy też pewnych ważnych przemysłów.

W przykładach starałem się dowieść, iż inspirowane *kalokagatią* wychowanie fizyczne, także jako system wychowawczy w każdym systemie funkcjonowania

⁴⁴ Jako przykład podam polskie matury. Istotą jest tu głównie umiejętność zdawania testów. Z kolei w Niemczech czy Austrii istotą egzaminu jest sprawdzenie umiejętności praktycznych (obok określonej wiedzy teoretycznej). Np. uczniowie prezentują wykonanie modelu konkretnego urządzenia, jak chociażby pojazdu zdalnie sterowanego – cztery takie modele tworzą synchronicznie poruszającą się grupę. Przy normalnej wielkości pojazdy mogą być przydatne do przewożenia ciężkich czy wielkich ładunków. Program telewizyjny: Planet+, Nauka dla każdego, 3.03.2017.

państw, było i jest ściśle powiązane z ich gospodarką i polityką. Więcej, to właśnie gospodarka i polityka na przestrzeni wieków określały jego rozwój.

Zasadniczą rolę odegrały tu nowożytne kategorie intelektualne, jak postawa kalkulacyjna i odczarowanie świata, które określały zmiany cywilizacyjne oraz szybki rozwój społeczno-przemysłowy, wywołujący liczne konflikty społeczne i polityczne. Owe zmiany cywilizacyjne wymusiły zmiany rynkowe, edukacyjne, rozwój nauki i liberalne poglądy pedagogiczne, a także rozwój wychowania fizycznego – istotnego czynnika systemów wychowawczych. Przykładem były tu Niemcy, Anglia i Szwecja, których systemy wychowania fizycznego stanowiły wzór dla innych europejskich krajów.

W I Rzeczypospolitej nowożytne kategorie intelektualne przez wieki nie znajdowały uznania. Wynikało to ze sposobu funkcjonowania państwa, co miało wpływ na edukację i wychowanie fizyczne. Także utworzona w 1773 roku KEN w niewielkim stopniu odniosła się do refleksji oświeceniowej. Wprowadziła obowiązkowe zajęcia wychowania fizycznego, główne jednak skupiła się na rozbudzeniu świadomości narodowej i czynnego patriotyzmu.

II RP w kwestiach ideologicznych i gospodarczych nawiązywała do wielowiekowej tradycji. Wychowanie fizyczne, podporządkowane wojsku, uwzględniało w pewnym stopniu idee *kalokagatii* i wzory zachodnioeuropejskie, przede wszystkim jednak założenia KEN, w których kwestie narodowe i państwowe stanowiły o wartości programu wf.

W PRL ideologia materialistyczna, nacjonalizacja gospodarki i powszechność obywateli w dostępie do edukacji na wszystkich szczeblach oraz kultury fizycznej i sportu, stanowiły o randze wychowania fizycznego, które było ściśle powiązane zarówno z rozwojem sportu, jak i uprzemysłowieniem kraju.

W III RP własną gospodarkę uzależniono od obcego kapitału i towaru. Pozory dobrobytu, a jednocześnie bieda wielu rodzin spowodowały m.in. emigrację zarobkową milionów młodych Polaków, szukających perspektyw życiowych poza krajem. Wszystko to razem ma związek z edukacją, która do dnia dzisiejszego przeżywa problemy ekonomiczne, programowe, a nawet ustrojowe. Odbija się to tym samym na wf., który stał się przedmiotem niewiele znaczącym w edukacji ucznia.

Kończąc, chcę podkreślić, iż przedstawiony tu zarys, miał służyć przypomnieniu Czytelnikowi, iż w każdym okresie funkcjonowania państw w Europie na przestrzeni wieków – bez względu na ich polityczny system sprawowania władzy – polityka i gospodarka funkcjonowały we wzajemnym związku ze szkolnictwem. Tak więc, czy nam się to podoba, czy nie, dowodzenie apolityczności – także w każdej innej dziedzinie życia społecznego – świadczy jedynie, jak wspomniałem, o tworzeniu lub istnieniu rzeczy fikcyjnych, będących wytworem naszych myśli i poglądów, co ma niewiele wspólnego z rzeczywistością.

Bibliografia

A. Źródła instytucjonalne

Ministerstwo Sportu i Turystyki, *Stop zwolnieniom z wf-u. Najczęstsze przyczyny zwolnień z wf.*, Raport NIK 2010.

B. Literatura

- Gaj J., Hądzelek K., *Dzieje kultury fizycznej w Polsce w XIX i XX wieku*, AWF, Poznań 1991.
- Jurek T., *Kultura fizyczna mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939*, Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej, Sekcja Historii, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002.
- Kęsik J., *Organizacja wychowania fizycznego i sportu w polskich siłach zbrojnych w latach 1918–1926*, [w:] L. Szymański, Z. Schwarzer. (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 2, AWF, Wrocław 1996, s. 47–58.
- Klein N., *Doktryna szoku*, WWL Muza, Warszawa 2014.
- Kurowicki J., *Odczarowanie świata i heglowska boskość rozumu*, [w:] W. Tuli-backi, A. Moździerz (red.), *Świat człowieka w perspektywie wiedzy humanistycznej*, OSW, Olsztyn 2005, s. 11–21.
- Kurowicki J., *Etyka, polityka i jej demony*, „Szkice Humanistyczne”, OSW Olsztyn, 2011, nr 3 (vol. 25), s. 21–32.
- Mańkowski T., *Genealogia sarmatyzmu*, WN Łuk, Warszawa 1946.
- Ogonowski Z., *Filozofia i myśl społeczna w Polsce XVII wieku, cz. I*, [w:] tegoż, *700 lat myśli polskiej*, PWN, Warszawa 1979.
- Ordyłowski M., *Historia kultury fizycznej. Starożytność – Oświecenie*, AWF, Wrocław 1997.
- Pełka M., *Główne mity polskiej myśli społecznej i filozoficznej*, „Szkice Humanistyczne”, OSW Olsztyn, 2011, nr 3 (vol. 25), s. 7–20.
- Strzyżewski S., *Proces wychowania w kulturze fizycznej*, WSiP, Warszawa 1986.
- Tazbir J., *Przedmurze czy pomost?*, [w:] A. Ajenkiel, J. Kuczyński, A. Wohl (red.), *Sens polskiej historii*, UW, Warszawa 1990.
- Turner H.J., *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985.
- Urniał J., *Reformy kultury fizycznej na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956*, [w:] L. Nowak (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 6, PTNKF, Gorzów Wlkp. 2004, s. 283–292.
- Urniał J., *Rozwój sportu szkolnego na Warmii i Mazurach po 1945 roku*, [w:] J. Chełmecki (red.), *Společno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Sprawność fizyczna dzieci i młodzieży*, AWF, Warszawa 2009, s. 217–225.

- Urniaż J., Jurgielewicz-Urniaż M., *Ćwiczenia fizyczne jako wzór kulturowy w Polsce na przestrzeni wieków*, „Rozprawy Naukowe”, AWF, Wrocław 2015, s. 20–28.
- Wolicki A., Węsowski M., Wipszycha E., Bravo B., *Historia starożytnych Greków*, t. 2, WUW, Warszawa 2010.
- Wroczyński R., *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985.
- Wroczyński R. *Dzieje oświaty polskiej 1975–1945*, PWN, Warszawa 1980.
- Zielińska K., *Pustka zwana narodem czy mit wiecznie żywy? O różnych obliczach sarmatyzmu dawnego i współczesnego*, „Szkice Humanistyczne”, OSW Olsztyn, 2016, nr 3 (vol. 40), s. 37–45.

Economy, politics and school physical education in selected European countries and Poland, throughout history

Abstract

This article aims to outline the relationship between politics, economy and school physical education in selected European countries and also in the Republic of Poland from the Renaissance to the First World War, Second Republic, the Polish People's Republic and the Third Republic. The starting point for these considerations are the kalokagata and the intellectual categories of modern and contemporary spiritual culture, which define thinking and scientific knowledge in Europe, namely the rational thinking and disillusion of the world that Max Weber used. Over the centuries, they have transformed commodity and money relations that were shaped in pedagogic, education and physical education manner, also as a parenting system for youth in Germany, England, Sweden and Poland. In conclusion, the view is expressed that these relations are still up to date.

Keywords: School physical education, relations, politics, economy, kalokagatia, rational thinking, world disenchantment, selected European countries, Poland, modern and contemporary period.

Tomáš TLUSTÝ*

A Brief Comparison of Physical Education and Sport within the Czechoslovak and Polish YMCA in the Interwar Years

Abstract

This paper looks at the history of physical education and sports in the Czechoslovak and Polish YMCA. As far as physical education and sports are concerned, the two national associations not only developed in a similar way but cooperated in some areas of their activity as well. The two associations were established and began to work together in the 1920s, exchanging printed matter or arranging friendly matches. In the course of time, both of these national associations began to build their own premises equipped with modern sports facilities and their members participated in matches on a regular basis. The origin of the YMCA and the source of money flowing into Czechoslovakia and Poland led to restrictions being placed on both of these national associations as the outbreak of the Second World War drew near. They were later dissolved and were not fully re-established until the 1990s.

Keywords: YMCA, history, interwar Czechoslovakia and Poland, physical education and sport.

Introduction

The YMCA (Young Men's Christian Association) was established by George Williams in London on 6 June 1844. He was a draper's assistant, whose original intention was simply to offer young English people a chance to spend free time in line with Christian principles. Consequently, YMCA members initially engaged in common prayer, Bible readings and personal contact¹.

The association's activities soon expanded to include evening lectures. Reading rooms, libraries and teaching rooms were established for its members. As the origi-

* PhDr. Tomáš Tlustý, Ph.D.; University of South Bohemia in České Budějovice, Faculty of Education, Department of Sports Studies; e-mail: tomtlusty@pf.jcu.cz

¹ National Archives in Prague, Fund YMCA, Cardboard 4, Signature 8.

nal religious framework gradually expanded to include teaching and physical education, the YMCA gained popularity and entered a period of rapid expansion. Needless to say, its founder was the driving force behind such development².

Thirty years after the YMCA had been established by George Williams in London, Czechoslovakia and Poland were still part of the Austro-Hungarian Empire. The very first Austro-Hungarian YMCA was established in Vienna in 1873 and many Czechs became involved. However, it was not until 13 years later that the first Bohemian group was formed in Prague.

G. Williams visited Prague in 1884 after the Berlin Conference, approaching Albert W. Clark with the idea of establishing the first YMCA there³. The idea was initially rejected but in 1886 the first group called “The Christian Youth Association” was formed⁴. Other groups soon followed in their footsteps⁵. Nine years later, there were apparently eleven groups. Their activity was significantly paralysed by the First World War, though⁶.

Actually, both the Czechoslovak and Polish YMCA can only be said to have been officially established after the end of the First World War, the American YMCA having become active in Central Europe⁷.

Comparison of the Czechoslovak and Polish YMCA in the interwar years

During the First World War, the YMCA took care of soldiers and prisoners of war, arranging free time activities for them or offering opportunities to buy various snacks in their canteens. By doing this, soldiers from different armies encountered the YMCA, whose funds largely originated in the USA. These soldiers were instrumental in spreading YMCA ideas into countries which the association did not yet operate in, including the newly established Czechoslovakia and reinstated Poland.

² J. Konečný, *YMCA: její vznik, dějiny a význam*, Prague 1930, pp. 31–32.

³ A.W. Clark was an American parish priest and pioneer of the Free Reformed Church living in Czechoslovakia. At the time, he had been involved in work with young men for several years.

⁴ In literature, the association is also related to as the “Christian Youth Association”.

⁵ However, there was little physical education and sport in these associations’ programmes. They cannot be compared to those of the YMCA which was present in the area in the interwar years. Moreover, these groups were more oriented towards the English YMCA. Nevertheless, they became members of the World Alliance of YMCAs. After the First World War, the area became embedded with YMCA ideology from the United States of America, where the organisation was oriented in a different way. National Archives in Prague, Fund YMCA, Cardboard 4, Signature 8.

⁶ <http://tensingnachod.wz.cz/ymca.htm.html> [access 14.03.2013].

⁷ *Summary of world war work of the American YMCA (With the soldiers and sailors of America at home, on the sea, and overseas, With the men of the allied armies and with the prisoners of war in all parts of the world)*, New York 1920, p. 132.

It may be claimed that the two national YMCA associations in Czechoslovakia and Poland developed in similar ways. Some of the American secretaries working for this international organisation even proposed that the Czechoslovak and Polish YMCA become attached to foster strong links and close cooperation. However, the Czechoslovak and Polish YMCA do have a number of differing stages of development and events. Needless to say, this is also true of the various local associations operating in interwar Czechoslovakia and Poland.

The YMCA accompanied soldiers returning from the First World War⁸ into both Czechoslovakia⁹ and Poland¹⁰. It was warmly welcomed in a “tolerant” Czechoslovakia but it had to put far more effort into receiving acknowledgement in Catholic Poland as this Protestant organisation was initially repeatedly rejected there¹¹. In both countries, the YMCA first began to cooperate with the army. It began to build soldier’s homes, arrange entertainment for soldiers and offer various food products at reduced prices. However, in the early 1920s, the YMCA ceased to cooperate with the army in both Czechoslovakia¹² and Poland and turned towards the civilian population¹³.

Local groups – number of premises and membership size

Some of the soldier’s homes run by the YMCA were purchased from the army, like the one in České Budějovice, and adapted to become local association premises. Other local associations had to build new premises from scratch or buy them.

This gave rise to one of the main differences between the national YMCA in Czechoslovakia and Poland. The earlier ownership of premises in Czechoslovakia, which the YMCA had taken advantage of from 1921 in České Budějovice, 1923 in Bratislava¹⁴, 1925 in Banská Bystrice¹⁵ and 1928¹⁶ in Prague¹⁷, greatly influenced the way local associations were to develop¹⁸. Quite the opposite, in

⁸ W. Taft, F. Kent, W. Newlin, F. Harris, *Service with fighting men (An Account of the Work of the American YMCA in the World War I)*, Volume II, New York 1922, p. 460.

⁹ Vojenský historický archiv, Fund Ministerstvo národní obrany – presidium, Years 1918–1923, Cardboard 28, č.j. 4584, Odpověď předsedy vlády, ministra financí a ministra národní obrany na interpelaci poslance Böhra a druhů o marnotratném přikazování peněz YMCE.

¹⁰ *Polska YMCA 1923–2003*, Cracow 2003, p. 2.

¹¹ “YMCA (Časopis sdružení YMCA v Československu)” 1925, no. 3, pp. 47–49.

¹² *Vojenský domov (Y.M.C.A. v Československé armádě)*, Prague 1920, pp. 7–8.

¹³ E. Kałamacka, *Kultura fizyczna w programach i działalności Związku Młodzieży Chrześcijańskiej – Polska YMCA w latach 1923–1939* (Dissertation thesis), Cracow 1992, pp. 72–74.

¹⁴ National Archives in Prague, Fund YMCA, Cardboard 7, Signature 24, Repairs, equipment and temporary quarters.

¹⁵ “YMCA (Časopis sdružení YMCA v Československu)” 1926, no. 1, p. 11.

¹⁶ National Archives in Prague, Fund YMCA, Cardboard 2, Signature 6, Table of building expenses (local Y in ČSR – 1923 – 1929).

¹⁷ In addition, the Czechoslovak YMCA built or purchased buildings in Olomouc, Hradec Králové, Kladno, Liberec, Rakovník, Lučenec and Znojmo.

¹⁸ Prague City Archives, Národní výbor hl. m. Prahy, Odbor vnitřních věcí, Spolkový katastr, Cardboard 68, Signature II/511, Československá YMCA, Dopis československé YMCA Policejnímu ředitelství v Praze z 28. září 1921.

Poland, local groups were faced with the problem of not having sites of their own for their activities and having to share premises with others. It was not until 1926¹⁹ that the Polish YMCA established its first office in Cracow, following on in Warsaw – 1932²⁰, Poznań²¹ and Łódź – 1935²². Another significant centre of the Polish YMCA, seated in Gdynia, did not manage to finish building its own premises due to war events. Smaller local associations located in the towns of Ostrołęka, Siedlec, Baranowicze, Brześć n. Bugiem, Białystok, Czeremcha, Jeziry, Lida, Lapy, Łunieniec, Mołodeczno, Nowowilejka, Pińsk, Wilno and Wołkowysk²³ (see Figure 1) did not have their own premises and their activity was mainly conducted in rented premises. Consequently, their physical education and sports activities were not as significant as in the Czechoslovak associations, which predominantly had premises of their own.

Figure 1. A 1935 map showing Czechoslovak and Polish YMCAs in the early 1920s²⁴

In this regard, membership size is a very interesting indicator. In Poland, it took the YMCA a long time to acquire premises of its own (see Figure 2), so it

¹⁹ “Stadjon” 1929, no. 51, p. 15.

²⁰ *Gmach Polskiej YMCA w Warszawie (ruch, program, organizacja)*, Warsaw 1933.

²¹ Unfortunately, we were unable to find information regarding the exact year of its opening and whether it actually owned it (which is most likely) or whether it was just rented.

²² “Łódź w Ilustracji (dodatek niedzielny do “Kurjera Łódzkiego)” 1937, no. 12, p. 2.

²³ “YMCA (Časopis sdružení YMCA v Československu)” 1925, no. 1–2, pp. 37–38.

²⁴ In Czechoslovakia, the Plzeň YMCA ceased to exist and the Olomouc one was formed, only to be closed down by 1928. In Poland, the YMCA later expanded into Poznań and Gdynia.

was unable to offer its members as good conditions for some parts of its programme as its Czechoslovak counterparts. Despite this, local associations reported larger memberships. To this regard, the largest was the YMCA in Łódź with a membership of almost 970 by 1927, followed by Cracow – 900 members and Warsaw – 735²⁵ members²⁶. The local association in Gdynia was not established until 1932 but the YMCA saw rapid growth there as well, with more than 500 members enrolled by 1938²⁷.

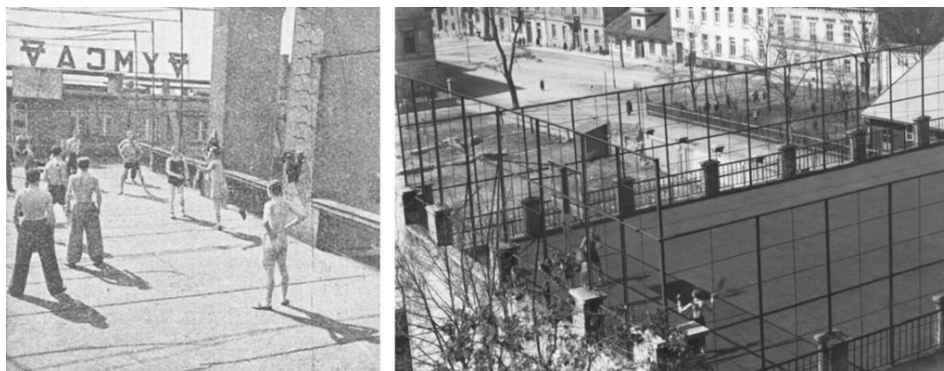

Figure 2. A view of the sports ground on the roof of the YMCA building in Prague and Cracow²⁸

However, if the populations of the towns and cities in question were to be taken into account, the strongest local association would clearly have been in Cracow, with its population of around 220 thousand in 1931. Czechoslovak groups had lower membership numbers than Polish groups. Unfortunately, no details were available regarding the membership size of the Prague group, which must have been one of Czechoslovakia's largest. The Bratislava YMCA reported just over 510 members in 1927, Banská Bystrica 215 and České Budějovice fewer than 140²⁹. If the populations of the cities in question were taken again into account, the strongest Czechoslovak YMCA would have been located in Banská Bystrica, which reported a population of only eleven thousand in 1930³⁰.

The YMCA is most likely to have had larger memberships in Poland because the local associations there offered their members a greater choice of other activities without putting such an emphasis on physical education and sports, as was often the case in Czechoslovakia.

²⁵ "Stadjon" 1928, no. 21, p. 11.

²⁶ In 1925 Łódź had a population of approximately 540 000. There were around 460 000 more inhabitants in Warsaw. Unfortunately, the population of Cracow in the mid 1920s was unavailable. In 1921 it was 183 000.

²⁷ In 1939 the population of Gdynia was 127 000.

²⁸ "Protein" 2006, no. 1, p. 29.

²⁹ *Zpráva o stavu organizace YMCA v ČSR v r. 1927*, Czechoslovakia 1927.

³⁰ In 1930 the population of Bratislava was 124000. Around 44000 people lived in České Budějovice.

Sports

The facilities owned by various local associations in the interwar Czechoslovakia and Poland, along with their membership size, undoubtedly influenced the variety of sports that their members would do and the level they were to achieve.

The YMCA introduced sports that were unknown in the interwar Czechoslovakia and Poland. Its physical education functionaries got involved in promoting them, particularly basketball³¹ and volleyball, two very popular sports today. The YMCA also made efforts to popularise other “American sports” – playground ball³² and baseball³³. To begin with, they were coached in Czechoslovakia mainly by people who had been through the YMCA’s physical education institutions in a variety of countries around the world or by Czech Americans who had experienced these sports during their long stays in the USA³⁴. As for Poland, both Americans working there and members of this international organisation often made efforts to promote these sports³⁵.

Generally speaking, team sports became most popular among YMCA members in both Czechoslovakia and Poland, particularly basketball and volleyball³⁶. A large number of local associations regularly played both of these games during the interwar years. The most successful team in Czechoslovakia was the Prague YMCA³⁷ and the Cracow team was the most successful in Poland³⁸. Members of these two associations encountered each other in several basketball and volleyball clashes during the interwar years. Both teams also achieved victory in their country’s National Championships³⁹ and several of their players went on to take part in the European Championships⁴⁰ and Olympic Games⁴¹. However, no Czechoslovak YMCA volleyball team managed to win a title. The Bratislava YMCA twice came close to achieving that, coming fourth overall⁴². Neverthe-

³¹ T. Tlustý, *Historie basketbalového týmu YMCA Praha v meziválečném období*, “*Studia Kinanthropologica*” 2012, no. 2, pp. 137–144.

³² “TEP pražské Ymky” 1929, no. 2, p. 6.

³³ “TEP pražské Ymky” 1930, no. 7, p. 7.

³⁴ National Archives in Prague, Fund YMCA, Cardboard 4, Signature 8.

³⁵ “Stadjon” 1932, no. 6, pp. 12–13.

³⁶ T. Drozdek-Małolepsza, *Participation of polish woman in international competition in team sport games in the interwar period*, “*Česká kinantropologie*” 2016, no. 2, pp. 71–80.

³⁷ T. Tlustý, *Pražská YMCA a její meziválečné basketbalové úspěchy*, [in:] J. Suchý (ed.), *Scientia Movens*, Prague 2015, pp. 174–183.

³⁸ “Raz dwa trzy” 1938, no. 13, p. 6.

³⁹ To this regard, the Prague YMCA was the most successful, its teams (YMCA a Uncas) becoming sole winners of the Czechoslovak Basketball Championships from 1930–1938. T. Tlustý, *Historie basketbalového týmu Uncas Praha v meziválečném období*, “*Studia Kinanthropologica*” 2012, no. 3, pp. 332–337.

⁴⁰ Archives of YMCA in Czech Republic.

⁴¹ *Polska YMCA ognisko Krakowskie (Sprawozdanie zarządu z działalności za okres I. IV. 1936 – I. III. 1937)*, Cracow 1937, p. 52.

⁴² <http://budovaymca.sk/2013/05/13/budova-ymca-v-bratislave-a-sport/> [access 20.11.2013].

less, the Łódź YMCA in Poland made history by winning the very first Championships⁴³.

Athletics also became popular among Czechoslovak and Polish YMCA members. Czechoslovak groups made a more significant mark on history, particularly České Budějovice⁴⁴ and Banská Bystrica⁴⁵. Most of the other researched groups did athletics without achieving exceptional results in their region.

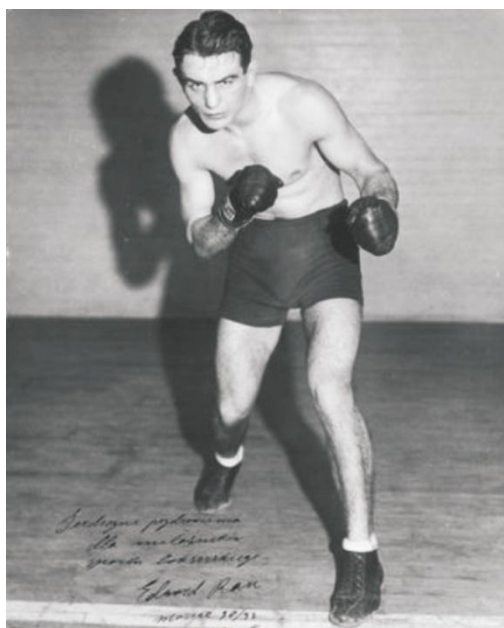

Figure 3. Edward Ran in his boxing pose⁴⁶

YMCA heavy athletics provides another interesting story. Members of most local associations got involved, but did not take part competitively, this being far from true for the České Budějovice and Warsaw YMCAs. The České Budějovice YMCA actually became the bastion of South Bohemian boxing⁴⁷. Unfortunately, its sports department had ceased to exist by 1933⁴⁸. However, members of the Warsaw YMCA achieved even greater results. Local athletes struggled for

⁴³ <http://forum.resovia.rzeszow.pl/index.php?topic=586.0> [access 16.10.2013].

⁴⁴ T. Tlustý, J. Štumbauer, *Nástin historie atletiky ve sportovním odboru YMCA České Budějovice*, "Česká Kinantropologie" 2013, no. 1, pp. 30–43.

⁴⁵ T. Chorvát, *Banská Bystrica a šport v rokoch 1918–1938 (vplyv športu a športových spolkov na mesto a spoločnosť Banskej Bystrice v období I. Československej republiky)*, Banská Bystrica 2005, pp. 26–27.

⁴⁶ http://w655.wrzuta.pl/obraz/5G3kAQRZ0hn/edward_ran [access 16.06.2016].

⁴⁷ "Jihočeské listy" 1924, no. 4, p. 2.

⁴⁸ State Regional Archives in Třeboň, Policejní ředitelství Č. Budějovice, Cardboard 804, Register number 410, Zápis z valné hromady sdružení YMCA dne 10. dubna 1933.

top places at the Polish Championships in both boxing and wrestling⁴⁹ and they were even entered for the Olympic Games⁵⁰. Edward Ran was one of the YMCA's exceptional boxers (see Figure 3). He was a member of the 1929 Polish team at the European Championships⁵¹. Then he went to the United States of America and became a professional boxer⁵². He was the first Polish boxer in history to compete internationally, appearing in Paris as well as in the United States⁵³.

Similarly, the Polish YMCA was clearly more active in canoeing and rowing than the Czechoslovak YMCA⁵⁴. The Cracow and Poznań associations focused on canoeing whereas rowing was more popular in Warsaw⁵⁵. Both Cracow and Warsaw members of the Polish YMCA also had the possibility to use the boatyard on the Vistula⁵⁶. Canoeists from the Polish YMCA actually raced competitively whereas the Prague group, with its boatyard on the Vltava in Prague, canoed on a recreational basis. Prague members mainly used traditional canoes⁵⁷ while the Poles became more involved in kayaking (see Figure 4)⁵⁸.

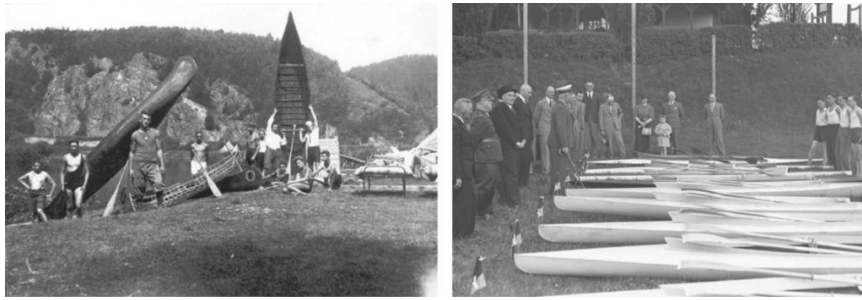

Figure 4. Members of the Czechoslovak YMCA with canoes and members of the Polish YMCA with kayaks⁵⁹

Yachting is another important YMCA water sport and the conveniently located Gdynia YMCA had excellent conditions for it⁶⁰. Members of the Czechoslovak YMCA were also introduced to this sport, the Prague association running a summer camp on Staňkovský Pond in Vlčice⁶¹.

⁴⁹ "Stadjon" 1929, no. 11, p. 6.

⁵⁰ "Ilustrowany Kuryer Codzienny" 1936, no. 220, p. 23.

⁵¹ "Stadjon" 1929, no. 16, p. 11.

⁵² "Stadjon" 1929, no. 45, p. 2.

⁵³ "Raz dwa trzy" 1931, no. 32, p. 15.

⁵⁴ Archives of local union YMCA in Cracow.

⁵⁵ "Raz dwa trzy" 1933, no. 26, p. 11.

⁵⁶ "Stadjon" 1930, no. 32, p. 5.

⁵⁷ "TEP pražské Ymky" 1931, no. 7, p. 8.

⁵⁸ "Raz dwa trzy" 1934, no. 44, p. 9.

⁵⁹ "Protein" 2006, no. 5, p. 5.

⁶⁰ *Jak pracuje Polska YMCA*, Warsaw 1937.

⁶¹ "TEP pražské Ymky" 1935, no. 7, p. 3.

It is rather surprising that the achievements of YMCA swimmers were not particularly significant, despite some of the local associations having ideal conditions for instruction. YMCA buildings in Prague⁶², Cracow⁶³, Warsaw⁶⁴ and Łódź were equipped with 25 metre indoor swimming pools (see Figure 5)⁶⁵. Cracow swimmers were an exception, though, setting several district records⁶⁶ and doing well at national level⁶⁷. However, the Prague association focused more on lessons for non-swimmers and water rescue training. Like the Warsaw YMCA, it did not get involved in coaching top level swimmers⁶⁸. Unfortunately, the Łódź YMCA was unable to use its pool for long due to it being built late and the oncoming outbreak of the Second World War⁶⁹.

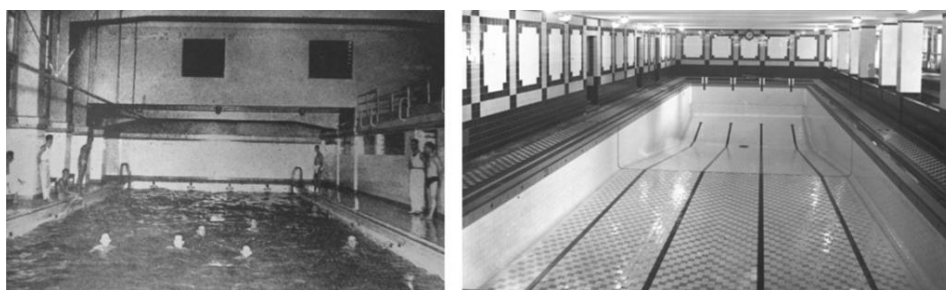

Figure 5. Photographs of the Prague and Cracow associations' swimming pools

Table tennis was another important sport in which the Czechoslovak YMCA players achieved decent results. The Czechoslovak YMCA was most successfully represented by table tennis players from Slovakia. Karol Morávek, who coached in Bratislava, probably became the best table tennis player within the Czechoslovak association⁷⁰. The greatest club success was achieved by Banská Bystrica YMCA⁷¹, which was one of the best Slovakian teams⁷². The Polish YMCA fell slightly behind, not getting involved in table tennis to such an extent. Individual players did not manage such achievement within their provinces, nor

⁶² "TEP pražské Ymky" 1928, no. 1, p. 3.

⁶³ *Polska Instytucja Narodowo-Spoleczna we własnym domu (Polska YMCA Związek Młodzieży Chrześcijańskiej w Krakowie)*, Cracow 1927.

⁶⁴ *Polska YMCA Związek Młodzieży Chrześcijańskiej (1923 – 8. XII – 1938)*, Warsaw 1939, p. 24.

⁶⁵ "Łódź w Ilustracji (dodatek niedzielny do „Kurjera Łódzkiego“)" 1937, no. 12, p. 2.

⁶⁶ "Raz dwa trzy" 1934, no. 27, s. 2–3.

⁶⁷ "Raz dwa trzy" 1935, no. 44, s. 14.

⁶⁸ "TEP pražské Ymky" 1930, no. 4, s. 3.

⁶⁹ *Polska YMCA w czasie wojny i okupacji*, Warsaw 1947, pp. 4–5.

⁷⁰ Karol Morávek was the Slovak number one from 1926–1936. Between 1930 and 1933 he even played for the Czechoslovak team. His greatest achievement was 5th – 8th place at the World Championships in 1932.

⁷¹ "STAR" 1929, no. 14.

⁷² "Almanach sportu a tělesné výchovy na rok 1936" 1936, p. 120.

did they enjoy great success at national level. The Warsaw YMCA seems to have been the most successful in that regard⁷³.

In the winter months, the YMCA ran ski courses for members in both Czechoslovakia⁷⁴ and Poland, offering instruction at both beginner and advanced levels. The Polish association also organised ski trips for its members, including a competition by points for participants⁷⁵.

Apart from the above mentioned sports that were very popular at national YMCA level in interwar Czechoslovakia and Poland, each particular group offered a whole range of other sports that its members got involved in to a much lesser extent, for a relatively short time or without a great deal of local inter-team competition and, if so, with no great success. It was more about different groups of members from various associations competing against each other. Some sports were offered by a number of local associations, for example archery, football, playgroundball, baseball, fencing, water polo, tennis, ice skating and ice hockey, cycling and a variety of gymnastics exercises⁷⁶. Other sports were uncommon, but some associations offered unconventional sports like rugby at the Bratislava YMCA⁷⁷, 300m rifle shooting in Cracow⁷⁸ and horse-riding and jiu-jitsu in Prague⁷⁹.

Games that did not require a lot of space were also popular in both national YMCAs, for example chess or pool, with tournaments often being held⁸⁰.

Summer and winter camps

Physical education and sport in Czechoslovakia and Poland also greatly benefited from the YMCA's summer camps, where participants spent part of their summer holidays under the supervision of experienced physical education functionaries⁸¹. Physical education and sport were an integral part of summer camps and those run by the YMCA significantly contributed to the popularisation of new "American sports", both in Czechoslovakia and Poland. Camp Olympics were an essential part of YMCA summer camps, mainly consisting of track and field events⁸².

Bathing is an inseparable part of the summer camp but those participants who could not swim had to be supervised. This led to the decision that camp

⁷³ "Przegląd Sportowy" 1932, no. 11, p. 5.

⁷⁴ "TEP pražské Ymky" 1931, no. 7, pp. 7–8.

⁷⁵ "Wiadomości ogniska krakowskiego Polskiej YMCA" 1934, January, p. 2.

⁷⁶ "YMCA (Časopis sdružení YMCA v Československu)" 1923, no. 4–5, p. 141.

⁷⁷ "Almanach sportu na rok 1929–1930" 1929–1930, p. 75.

⁷⁸ *Polska YMCA ognisko Krakowskie (Sprawozdanie zarządu z działalności za okres I. IV. 1936 – I. III. 1937)*, Cracow 1937, p. 53.

⁷⁹ "TEP pražské Ymky" 1930, no. 1, pp. 4–6.

⁸⁰ "TEP pražské Ymky" 1936, no. 4, p. 4.

⁸¹ *Almanach letního tábora YMCA Sázava 1933*, Prague 1933, p. 3.

⁸² "YMCA (Časopis sdružení YMCA v Československu)" 1924, no. 2, p. 65.

leaders would attempt to teach every participant to swim. The most able swimmers were subsequently trained to rescue drowning victims⁸³.

Figure 6. View of the Masaryk Camp on the River Sázava and the Beskid Camp outside the town of Mszana Dolna⁸⁴

At that time, summer camps in both Czechoslovakia and Poland were mostly run on a seasonal basis. However, both national YMCAs finally began to transform their camps into permanent ones. The YMCA thus greatly contributed to introducing the tradition of permanent summer camps⁸⁵ in both Czechoslovakia and Poland (see Figure 6)⁸⁶.

However, YMCA summer camps were slower to take off in interwar Poland than in Czechoslovakia, where the first summer camps had been built in the early 1920s⁸⁷. This goes for quantity as well, the Polish YMCA managed to open only four permanent summer camps – Beskid, Mszane Dolne⁸⁸, Pilica, Pilica Kurnędz nad Pilicou near Sulejow⁸⁹, Linda, on the brook of the same name near Łódź⁹⁰ and Wieżyca nad Jeziorem Ostrzyc summer camp⁹¹. By the end of the

⁸³ A letter sent to the Ministry of Social Welfare states that around 1600 water rescuers were trained and around 3000 non-swimmers were taught how to swim in the 23 year history of the summer camp. National Archives in Prague, Fund YMCA, Cardboard 5, Signature 13, *Dopis organizace YMCA Ministerstvu sociální péče z 15. září 1947*.

⁸⁴ J.A. First, *Cesty kratší i delší*, Beroun 2011, p. 214. *Polska YMCA 1923–2003*, Cracow 2003, p. 6.

⁸⁵ National Archives in Prague, Fund YMCA, Cardboard 3, Signature 6, *Stručná zpráva o letním táboře liberecké YMCA u Kumru (okres Mimoň)*.

⁸⁶ “Stadjon” 1930, no. 1, p. 14.

⁸⁷ J.V. Hynek, *Sport a tábory YMCA v období první republiky*, [in:] J.V. Hynek (ed.), *YMCA v proměnách času*, Prague 2011, p. 41.

⁸⁸ “Polska (Lato młodzieży polskiej)” 1937, no. 26, p. 5.

⁸⁹ *Polska YMCA 1923–2003*, Cracow 2003, p. 6.

⁹⁰ Some years later, this camp was sold to the Łódź German Gymnasium. J. Jaroszewski, M. Łuczak, *Kultura fizyczna w programach Łódzkiego Oddziału Związku Młodzieży Chrześcijańskiej (YMCA) w latach 1920–2002*, “Kultura Fizyczna (Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie)” 2014, no. 2, pp. 95–113.

⁹¹ *Polska YMCA Związek Młodzieży Chrześcijańskiej (1923 – 8. XII – 1938)*, Warsaw 1939, p. 33.

1930s, the Czechoslovak YMCA had opened a substantially higher number of facilities⁹².

The first camp – Sázava – was established by the Czechoslovak YMCA in 1921 and it was run by the local Prague association. More camps were soon established by other local associations – Orava by the Bratislava YMCA, Devět mlýnů – Podyjí by YMCA Znojmo, Hvězdov u Mimoně by YMCA Liberec and Veveří Bítýška (now Veverská) by YMCA Brno. In addition to those, the YMCA established weekend camps in Kroměříž – Jablůnka, Bratislava – Kameň and Banská Bystrica – Seton – Lubietová⁹³.

Campsites became particularly abundant in the 1930s. Apart from those already mentioned, the Zdobnice v Orlických horách summer camp was opened in 1935, followed by the Nižbor (Žloutkovice) camp between the towns of Nižbor and Žloutkovice on the River Berounka, Kumer near Mimoň, Karpaty in the Little Carpathian Mountains and Vlčice near Staňovský Pond. By 1937, there were twelve camps in operation, with more to come over time⁹⁴. In 1939, the Plzeň YMCA managed to open its “Zlatá řeka” summer camp near the town of Vráž in the district of Písek⁹⁵.

An interesting fact is, though, that the Polish YMCA made use of its camp premises in winter as well and organised so-called winter camps, which were almost solely focused on skiing⁹⁶. However, the Czechoslovak YMCA were not able to organise more than one single winter camp in Mísečky in the Krkonoše mountain range⁹⁷. Skiing was much more popular among Polish members than among members of the Czechoslovak YMCA.

Interruption of activities

The history of both national YMCAs also followed similar patterns from 1939 to date. Before the Second World War, a number of inhabitants still perceived the YMCA as a foreign, American organisation. This was the case even despite the fact that the American YMCA had mainly operated there during the first half of the 1920s. It must be acknowledged, though, that American secretaries were actually operating in both countries throughout the interwar years, even though both national YMCAs had already become completely independent.

Considering the way the YMCA was introduced in Czechoslovakia and Poland, its origin and the source of its funding during the interwar years, it could

⁹² T. Tlustý, *Tělesná výchova a sport na letních táborech organizace YMCA v Československu*, “Studia Kinanthropologica” 2013, no. 1, pp. 59–67.

⁹³ National Archives in Prague, Fund YMCA, Cardboard 1, Signature 4, Zpráva o programové sociálně výchovné činnosti YMKY v ČSR v roce 1928.

⁹⁴ H. Černá, *YMCA jako středisko výchovy mládeže v Československu 1919–1951* (Graduation thesis), České Budějovice 2009, p. 80.

⁹⁵ *Almanach letního tábora „Zlatá řeka“ na Otavě 1940*, Pilsen 1940, p. 3.

⁹⁶ “Stadjon” 1930, no. 3, p. 10.

⁹⁷ *Almanach prázdninových táborů libereckého sdružení YMCA – 1937*, Liberec 1937.

not have been “a bed of roses” in these two Central European countries in the fifty years that followed.

The various premises owned by the YMCA in Poland and in the torn-up Czechoslovakia of 1938⁹⁸ gradually began to be occupied and made use of by the Germans⁹⁹. Such was also the fate of most of the organisation’s camp premises¹⁰⁰.

In both Czechoslovakia and Poland, the YMCA had to wait until the Second World War was over before it could resume activity. However, the re-established Czechoslovak YMCA was not to remain the same as it had been prior to the war, because it was reinstated in Slovakia as the “YMCA in Slovakia”¹⁰¹.

Both national associations could recommence activity, although not fully, due to the fact that some of their premises had been damaged. Members of the YMCA again began to attend gym and sporting events. Everything seemed to be turning for the better.

However, the YMCA did not remain active for long in Czechoslovakia and Poland. In 1949, the association in Poland was labelled “a Buergoise-Fascist tool supported and influenced by foreign principles and factors” and dissolved¹⁰². Two years later, it was officially dissolved in Czechoslovakia¹⁰³. Neither the YMCA in Poland nor the association in Czechoslovakia were fully re-established until the 1990s.

Conclusion

The Czechoslovak and Polish YMCA developed in a very similar way, their physical education and sport programmes being no exception. They originated at the same time, provided, apart from a few exceptions, almost the same sports, were instrumental to the promotion of “American” sports in their country, achieved their greatest sporting success in basketball, contributed to introducing the tradition of permanent summer camps in their country, were dissolved in the same era and even similarly reinstated.

⁹⁸ National Archives in Prague, Fund YMCA, Cardboard 1, Signature 1, Informace pro jednání Ú.A.V. (návrh p. L.D. Aplina).

⁹⁹ E. Kałamacka, *Kultura fizyczna w programach i działalności Związku Młodzieży Chrześcijańskiej – Polska YMCA w latach 1923–1939* (Dissertation thesis), Cracow 1992, pp. 283–289.

¹⁰⁰ National Archives in Prague, Fund YMCA, Cardboard 1, Signature 1, Zpráva o činnosti pro XX. Výroční sjezd Ymky v Československu.

¹⁰¹ I. Sedliačik, *Od začiatku po začiatok (Činnosť YMCA Banská Bystrica v rokoch 1919–1999)*, Banská Bystrica 2004, pp. 6–8.

¹⁰² M. Kardas, *Zarys dziejów „Polskiej YMCA” i jej gdyńskiego ogniska w latach 1932–1950*, “Zeszyty Gdyńskie (Tożsamość kulturowo-cywilizacyjna Gdyni)” 2010, no. 1, pp. 115–136.

¹⁰³ Archives of YMCA in Czech Republic, Ústřední výbor YMCA Ústřednímu výboru Česko-slovenského svazu mládeže dne 12. března 1951. National Archives in Prague, Fund YMCA, Cardboard 6, Signature 19, Účtárna Ministerstva práce a sociální péče – V likvidaci, dne 4. dubna 1951.

During the interwar years, the Czechoslovak YMCA witnessed a bigger “boom” than the Polish YMCA. That was clearly related to more generous financial support, both from the state and from abroad. As a result, the Czechoslovak YMCA owned more buildings and summer camps. Moreover, the interwar Czechoslovakia was more than twice as small as interwar Poland. Consequently, various smaller Czechoslovak local associations were more active than their Polish counterparts at republic-level sport.

Unfortunately, the accessed materials did not allow good comparison of the number of members in the Czechoslovak and Polish YMCA. Sources from 1927, which lack more accurate references to the Prague association, state that the more significant Polish association had, on average, a more numerous membership than the Czechoslovak association. Nevertheless, the YMCA was far more developed in a number of smaller towns in Czechoslovakia and would most likely have outdone the Polish in an overall comparison of membership numbers.

With the outbreak of the Second World War, their activity significantly decreased and later disappeared completely. The Germans began to occupy and make use of their premises and physical education and sports facilities.

After the war, despite problems caused by loss of or significant damage to their property, both national associations renewed their activity. This was not to last for long, though.

As soon as the Communists came to power in the two countries, their activity was again restricted. Clearly, the problem was again in their origin, their stance, and the source of their funding. Both national associations were again dissolved at the turn of the 1950s and their property was confiscated by the state. During the Prague Spring, the Czechoslovak YMCA again made efforts to renew its activity but in vain, as Czechoslovakia was invaded by troops of the five Warsaw Pact nations. This led to dissolution of all associations that had been or were being re-established in Czechoslovakia¹⁰⁴.

As a consequence, both Polish and Czechoslovak YMCA had a long wait before restrictions imposed on their activity were lifted. It was not until the early 1990s that they were again free to recommence activity with no time limitations. However, the association has been unable to fully re-establish operations in either of the two countries¹⁰⁵, as it has not been returned either the confiscated premises or the permanent camps that it had formerly owned¹⁰⁶. Nor has it received compensation for them¹⁰⁷. As a result, neither the Czechoslovak nor the Polish YMCA has managed to build on its interwar traditions and achievements.

¹⁰⁴ J. Kössl, J. Štumbauer, M. Waic, *Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury*, Prague 2004, p. 150.

¹⁰⁵ <http://www.ymca.cz/info-o-ymca/poslani/> [access 22.05.2014].

¹⁰⁶ http://www.lubogoszcz.pl/o_nas/historia/ [access 23.05.2014].

¹⁰⁷ M. Kardas, *Zarys dziejów “Polskiej YMCA” i jej gdyńskiego ogniska w latach 1932–1950*, “Zeszyty Gdyńskie (Tożsamość kulturowo-cywilizacyjna Gdyni)” 2010, no. 1, pp. 115–136.

Bibliography

Archives

Archives of the local YMCA union in Cracow.

Archives of YMCA in the Czech Republic.

Vojenský historický archiv, Fund Ministerstvo národní obrany – presidium, Years 1918–1923, Cardboard 28.

National Archives in Prague, YMCA Fund, Cardboards 1–7.

Prague City Archives, Národní výbor hl. m. Prahy, Odbor vnitřních věcí, Spolkový katastr, Cardboard 68.

State Regional Archives in Třeboň, Policejní ředitelství Č. Budějovice, Cardboard 804.

Periodicals

“Almanach sportu a tělesné výchovy na rok ...” 1929–1936.

“Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1936.

“Jihočeské listy” 1924.

“Łódź w Ilustracji (dodatek niedzielny do “Kurjera Łódzkiego”)” 1937.

“Polska (Lato młodzieży polskiej)” 1937.

“Protein” 2006.

“Przegląd Sportowy” 1932.

“Raz dwa trzy” 1931–1938.

“Stadjon” 1928–1932.

“STAR” 1929.

“TEP pražské Ymky” 1928–1936.

“Wiadomosci ogniska krakowskiego Polskiej YMCA” 1934.

“YMCA (Časopis sdružení YMCA v Československu)” 1923–1926.

Printed sources

Almanach letního tábora YMCA Sázava 1933, Prague 1933.

Almanach letního tábora “Zlatá řeka” na Otavě 1940, Pilsen 1940.

Almanach prázdninových táborů libereckého sdružení YMCA – 1937, Liberec 1937.

Gmach Polskiej YMCA w Warszawie (ruch, program, organizacja), Warsaw 1933.

Jak pracuje Polska YMCA, Warsaw 1937.

Polska Instytucja Narodowo-Społeczna we własnym domu (Polska YMCA Związek Młodzieży Chrześcijańskiej w Krakowie), Cracow 1927.

Polska YMCA 1923–2003, Cracow 2003.

Polska YMCA ognisko Krakowskie (Sprawozdanie zarządu z działalności za okres 1. IV. 1936 – 1. III. 1937), Cracow 1937.

- Polska YMCA w czasie wojny i okupacji*, Warsaw 1947.
- Polska YMCA Związek Młodzieży Chrześcijańskiej (1923 – 8. XII – 1938)*, Warsaw 1939.
- Summary of world war work of the American YMCA (With the soldiers and sailors of America at home, on the sea, and overseas, With the men of the allied armies and with the prisoners of war in all parts of the world)*, New York 1920.
- Vojenský domov (Y.M.C.A. v Československé armádě)*, Prague 1920.
- Zpráva o stavu organisace YMCA v ČSR v r. 1927*, Czechoslovakia 1927.

Literature

- Chorvát T., *Banská Bystrica a šport v rokoch 1918–1938 (vplyv športu a športových spolkov na mesto a spoločnosť Banskej Bystrice v období I. Československej republiky)*, Banská Bystrica 2005.
- Černá H., *YMCA jako středisko výchovy mládeže v Československu 1919–1951* (Graduation thesis), České Budějovice 2009.
- Drozdek-Małolepsza T., *Participation of polish woman in international competition in team sport games in the interwar period*, “Česká kinantropologie” 2016, no. 2, pp. 71–80.
- First J.A., *Cesty kratší i delší*, Beroun 2011.
- Hynek J.V., *Sport a tábory YMCA v období první republiky*, [in:] J.V. Hynek (ed.), *YMCA v proměnách času*, Prague 2011.
- Jaroszewski J., Łuczak M., *Kultura fizyczna w programach Łódzkiego Oddziału Związku Młodzieży Chrześcijańskiej (YMCA) w latach 1920 – 2002*, “Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2014, no. 2, pp. 95–113.
- Kałamacka E., *Kultura fizyczna w programach i działalności Związku Młodzieży Chrześcijańskiej – Polska YMCA w latach 1923–1939* (Dissertation thesis), Cracow 1992.
- Kardas M., *Zarys dziejów “Polskiej YMCA” i jej gdyńskiego ogniska w latach 1932–1950*, “Zeszyty Gdyńskie (Tożsamość kulturowo-cywilizacyjna Gdyńni)” 2010, no. 1, pp. 115–136.
- Konečný J., *YMCA: její vznik, dějiny a význam*, Prague 1930.
- Kössl J., Štumbauer J., Waic M., *Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury*, Prague 2004.
- Sedliačik I., *Od začiatku po začiatok (Činnosť YMCA Banská Bystrica v rokoch 1919–1999)*, Banská Bystrica 2004.
- Taft W., Kent F., Newlin W., Harris F., *Service with fighting men (An Account of the Work of the American YMCA in the World War I)*, Volume I, New York 1922.

- Taft W., Kent F., Newlin W., Harris F., *Service with fighting men (An Account of the Work of the American YMCA in the World War I)*, Volume II, New York 1922.
- Tlustý T., *Historie basketbalového týmu Uncas Praha v meziválečném období*, "Studia Kinanthropologica" 2012, no. 3, pp. 332–337.
- Tlustý T., *Historie basketbalového týmu YMCA Praha v meziválečném období*, "Studia Kinanthropologica" 2012, no. 2, pp. 137–144.
- Tlustý T., *Pražská YMCA a její meziválečné basketbalové úspěchy*, [in:] J. Suchý (ed.), *Scientia Movens*, Prague 2015, pp. 174–183.
- Tlustý T., *Tělesná výchova a sport na letních táborech organizace YMCA v Československu*, "Studia Kinanthropologica" 2013, no. 1, pp. 59–67.
- Tlustý T., Štumbauer J., *Nástin historie atletiky ve sportovním odboru YMCA České Budějovice*, "Česká Kinantropologie" 2013, no. 1, pp. 30–43.

Internet

- <http://budovaymca.sk/2013/05/13/budova-ymca-v-bratislave-a-sport/>
- <http://forum.resovia.rzeszow.pl/index.php?topic=586.0>
- <http://tensingnachod.wz.cz/ymca.htm.html>
- http://w655.wrzuta.pl/obraz/5G3kAQRZ0hn/edward_ran
- http://www.lubogoszcz.pl/o_nas/historia/
- <http://www.ymca.cz/info-o-ymca/poslani/>

Krótkie porównanie wychowania fizycznego i sportu w czechosłowackiej i polskiej YMCA w okresie międzywojennym

Streszczenie

W pracy omawiana jest historia kultury fizycznej i sportu w czechosłowackiej oraz polskiej YMCA. Te dwie krajowe organizacje nie tylko rozwijały się w podobny sposób, ale nawet współpracowały w niektórych obszarach swojej działalności związanej z wychowaniem fizycznym i sportem. Obydwa związki zostały powołane do życia i rozpoczęły współpracę w 1920 roku, wymieniając się literaturą i organizując mecze towarzyskie. W miarę upływu czasu, stowarzyszenia budowały swoje własne pomieszczenia wyposażone w nowoczesne zaplecze sportowe, a ich członkowie uczestniczyli regularnie w meczach. Pochodzenie YMCA jak i źródło pieniędzy płynących do organizacji w Czechosłowacji i Polsce były, po wybuchu II wojny światowej, powodem ograniczenia działalności obu tych związków krajowych. Współpraca organizacji została zerwana, a jej przywrócenie nastąpiło dopiero w latach 90. XX wieku.

Słowa kluczowe: YMCA, historia, Czechosłowacja i Polska międzywojenna, wychowanie fizyczne i sport.

Marlena WYSKOK*

Udział przedstawicieli mniejszości niemieckiej w igrzyskach olimpijskich w okresie Drugiej Rzeczypospolitej

Streszczenie

Artykuł przedstawia sylwetki dziesięciu olimpijczyków, przedstawicieli mniejszości niemieckiej z czasów Drugiej Rzeczypospolitej, którzy reprezentowali Polskę na igrzyskach letnich w Paryżu w 1924 roku, w Amsterdamie w 1928 roku i w Berlinie w 1936 roku oraz na igrzyskach zimowych w 1936 roku w Garmisch-Partenkirchen. Obok prezentacji osiągnięć sportowców, celem artykułu była próba scharakteryzowania relacji ruchu sportowego mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej i przedstawionych olimpijczyków z ówczesną Polską. Ruch sportowy jako ważny element pracy narodowościowej Niemców na obczyźnie nie pozostawał wolny od wątków politycznych. Mimo to jednak, jak wskazują przedstawione w artykule przykłady, możliwa była sportowa współpraca polsko-niemiecka w duchu olimpizmu pod flagą państwa polskiego.

Słowa kluczowe: mniejszość niemiecka, Druga Rzeczpospolita, igrzyska olimpijskie, relacje polsko-niemieckie.

W okresie istnienia Drugiej Rzeczypospolitej pięciokrotnie zorganizowano na świecie letnie igrzyska olimpijskie i czterokrotnie zimowe. Letnie igrzyska odbyły się w czteroletnim cyklu najpierw w Antwerpii w 1920 roku, następnie w Paryżu, w Amsterdamie, w Los Angeles i w 1936 roku w Berlinie, jako ostatnie letnie igrzyska przed wybuchem II wojny światowej, której tragizm spowodował niemożność zorganizowania kolejnych najważniejszych międzynarodowych zawodów sportowych. Zapoczątkowane w 1924 roku I Zimowe Igrzyska Olimpijskie odbyły we francuskim kurorcie górskim Chamonix, kolejne – również w czteroletnim cyklu – w Sankt Moritz, Lake Placid i w Garmisch-Partenkirchen. Sukcesy sportowe, odniesione przez polską reprezentację na którejkolwiek z wymienionych imprez sportowych, stanowiły ważny propagando-

* mgr, studia doktoranckie na AWF im E. Piaseckiego w Poznaniu

wo element budujący prestiż kształtującej się na nowo ojczyzny, jak również istotny element integracji ludności, niedawno znajdującej się jeszcze w trzech różnych państwach¹.

Polska reprezentacja uczestniczyła we wszystkich igrzyskach olimpijskich okresu międzywojennego, z wyjątkiem zawodów w Antwerpii w 1920 roku. Ze względu na wojnę polsko-bolszewicką i widmo ponownej utarty niezależności państwowej, w lipcu 1920 roku Polski Komitet Igrzysk Olimpijskich podjął decyzję o wycofaniu polskiej reprezentacji. Zdecydowana większość, tj. około 90 procent, zawodników zakwalifikowanych do igrzysk w Antwerpii została zaangażowana w działania wojenne, wielu zginęło w zwycięskiej wojnie². Reprezentantami Polski na igrzyskach olimpijskich okresu międzywojennego byli także przedstawiciele mniejszości niemieckiej, dla których profesjonalna aktywność sportowa stanowiła istotny obszar działalności narodowej. Choć nie byli oni autorami światowej sławy sukcesów, to jednak ich zaangażowanie było też pewnym odzwierciedleniem pozytywnego stosunku do Polski. Celem artykułu jest więc przedstawienie osiągnięć polskich olimpijczyków narodowości niemieckiej i próba określenia roli, jaką oni sami i ich sukcesy odegrały w trudnych relacjach polsko-niemieckich okresu międzywojnia. Konieczność powstania artykułu wydaje się tym bardziej zasadna, ponieważ w dotychczasowym piśmiennictwie zagadnienie było poruszane losowo i fragmentarycznie, mimo iż mniejszość niemiecka należy do jednej z najlepiej zbadanych mniejszości narodowych Drugiej Rzeczypospolitej. Na czele skromnej literatury, traktującej całościowo o kulturze fizycznej mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939, znajduje się praca Tomasza Jurka³, oparta na rzetelnej kwerendzie archiwalnej i bibliotecznej, stanowiąca doskonałą bazę do pogłębionego badania na temat olimpijczyków mniejszości niemieckiej omawianego okresu. Niezbędną pozycją jest też monografia Ryszarda Wryka⁴, również oparta na kompletnej bazie źródłowej, ukazująca zarys biografii zbiorowej olimpijczyków Drugiej Rzeczypospolitej i – co szczególnie istotne z perspektywy niniejszego artykułu – biogramy poszczególnych olimpijczyków. Te dwa dzieła, uzupełnione publikacjami traktującymi o roli mniejszości niemieckiej w Polsce i znaczeniu igrzysk olimpijskich w państwie polskim okresu międzywojnia⁵, pozwoliły na podjęcie próby wyjaśnienia podjętego w artykule problemu badawczego i uzupełnienie luki, która w piśmiennictwie na temat kultury fizycznej mniejszości niemieckiej w Polsce jeszcze istniała. Niemieccy publicyści dwudziestolecia międzywojennego, zwłaszcza

¹ W. Lipoński, *Historia sportu: na tle rozwoju kultury fizycznej*, Warszawa 2012, s. 520.

² R. Wryk, *Początki ruchu olimpijskiego w Polsce*, Poznań 2012, s. 104–108; W. Lipoński, *Polacy na Olimpiadach*, Poznań [b.r.w.], s. 19.

³ T. Jurek, *Kultura fizyczna mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939*, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002.

⁴ R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 2015.

⁵ Pełny wykaz piśmiennictwa zawiera bibliografia, znajdująca się w końcowej części artykułu.

cza czasów Republiki Weimarskiej, usiłowali często pokazać, że ich rodacy w Polsce, lojalni wobec państwa polskiego, są uciskani przez tamtejsze władze. Z kolei publicystyka polska nie wahała się prezentować obrazu irredentystycznie nastawionej grupy Niemców żyjących w Polsce⁶. Dlatego też niezwykle potrzebna wydaje się próba obiektywnego spojrzenia na mniejszość niemiecką, także od strony jej aktywności na polu kultury fizycznej, w tym udziału w igrzyskach olimpijskich.

Narodowa mniejszość niemiecka, choć nie najliczniejsza, bo będąca dopiero na czwartym miejscu pod względem liczebności, była jedną z najlepiej zorganizowanych i najprężniej działających mniejszości narodowych w wielonarodowej Polsce⁷. Grupa ta stanowiła mniej więcej 3 procent społeczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej, licząc około jednego miliona mieszkańców kraju⁸. Osoby wchodzące w skład tej mniejszości były obywatelami polskimi narodowości niemieckiej, a więc przyznawały się do niemieckiej tradycji narodowej, posługiwały się językiem niemieckim, a Republikę Weimarską i później Trzecią Rzeszę uznawały za swoją ojczyznę⁹.

W kulturze fizycznej grupa ta dostrzegła ważny element służący zachowaniu niemieckiej tożsamości narodowej i utrzymaniu żywej więzi z macierzą. Aktywność mniejszości niemieckiej w obszarze kultury fizycznej wyrażała się w ramach ruchu turnerskiego, sportu wyczynowego, turystyki, rekreacji organizacji pozasportowych, oraz wychowania fizycznego i sportu szkolnego¹⁰. W tej aktywności wyróżniały się szczególnie towarzystwa turnerskie zjednoczone w Niemieckim Związku Gimnastycznym w Polsce¹¹, pretendującym bez powodzenia do miana centralnej organizacji kultury fizycznej mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej. Obok turnerów wysokim poziomem aktywności wyróżniali się członkowie klubów sportowych, spośród których dużą popularnością cieszyły się kluby piłkarskie I FC Katowice¹², czy Union Łódź, a także wioślarski klub z Bydgoszczy RC Frithjof¹³, zrzeszony we własnym lokalnym Związku Wioślarskim Poznań-Pomorze. Podobne związki powstały także dla wielu innych dyscyplin. Szczególną organizacją turystyczną tej grupy ludności, wyróżniającą się na tle innych dążeniem do podtrzymania ducha narodowego, było Towarzystwo Beskidzkie. Tak szeroka aktywność na polu kultury fizycznej możliwa była dzięki znacznemu wsparciu finansowemu ze strony państwa nie-

⁶ T. Jurek, *Kultura...*, s. 10.

⁷ Z. Gębołyś, *Źródła do dziejów kultury fizycznej mniejszości niemieckiej w II Rzeczypospolitej w latach 1918–1939 w zbiorach Archiwum Federalnego w Berlinie*, [w:] T. Jurek (red.), *Z dziejów kultury fizycznej mniejszości narodowych w Polsce w XX wieku*, Gorzów Wlkp. 2007, s. 23.

⁸ J. Krasuski, *Stosunki polsko-niemieckie 1919–1932*, Poznań 1975, s. 155–157.

⁹ T. Jurek, *Kultura...*, s. 9.

¹⁰ Tamże, s. 266.

¹¹ Niem. Deutsche Turnerschaft in Polen.

¹² Niem. Erster Fußball-Club Kattowitz.

¹³ Niem. Ruder Club Frithjof.

mieckiego. Efektem dużego zaangażowania mniejszości niemieckiej w kulturę fizyczną, a zwłaszcza w ruch sportowy, było posiadanie w swym gronie także kilku olimpijczyków reprezentujących barwy „małej ojczyzny”¹⁴. Dziesięciu zawodników narodowości niemieckiej w czasach Drugiej Rzeczypospolitej wywalczyło awans do ekipy olimpijskiej, co stanowiło 3 procent wszystkich 327 polskich olimpijczyków w okresie dwudziestolecia międzywojennego¹⁵.

Na pierwszych letnich igrzyskach olimpijskich, w których mieli możliwość uczestniczyć obywatele Polski, tj. w Paryżu w 1924 roku, wśród 79-osobowej reprezentacji Drugiej Rzeczypospolitej znalazło się dwóch zawodników należących do mniejszości niemieckiej. Jednym z nich był piłkarz grający na pozycji bramkarza Emil Anton Görlitz (1903–1990). Mimo olimpijskiego powołania do reprezentacji narodowej Polski w piłce nożnej, Emil Görlitz jako bramkarz rezerwowy bezpośrednio nie brał udziału w zawodach. Porażka z Węgrami 0:5 w pierwszej rundzie turnieju spowodowała, że był to jedyny mecz rozegrany przez polską reprezentację na igrzyskach olimpijskich w Paryżu w 1924 roku, w którym na pozycji bramkarza zagrał Mieczysław Wiśniewski. Emil Görlitz był pierwszym niemieckim Ślązakiem z nowo utworzonego (1920) i wysoce problematycznego dla młodego państwa polskiego województwa śląskiego, który został powołany do narodowej reprezentacji w piłce nożnej. Jego reprezentacyjna kariera trwała dość krótko. Debiutancki występ miał miejsce kilka dni przed olimpijskim turniejem, tj. 18 maja 1924 roku w towarzyskim meczu ze Szwecją, a już rok później, 2 października, również w towarzyskim starciu z Turcją, zawodnik zagrał swój ostatni mecz w reprezentacji Polski. Urodzony w Katowicach, karierę rozpoczął w tamtejszym klubie niemieckiej mniejszości 1. FC Katowice, zdobywając z nim w 1927 roku wicemistrzostwo Polski. Grał także w Pogoni Lwów, z którą w 1925 roku wywalczył tytuł mistrza Polski i we włoskiej Ederze Triest, gdzie wspólnie z kolegą klubowym z Pogoni Lwów, Józefem Słoneckim, stali się w roku 1925 pierwszymi polskimi piłkarzami zawodowymi. Ostatnim jego klubem, w latach 1934–1937, był niemiecki Eintracht Altenburg¹⁶.

Drugim sportowcem omawianej mniejszości zakwalifikowanym do olimpijskiej reprezentacji Polski z 1924 roku był Oswald Miller¹⁷, kolarz torowy i szosowy niemieckiego Stowarzyszenia Sportowego Union z Łodzi. Na olimpijskich zawodach w wyścigu indywidualnym na szosie (188 km) Oswald Miller zajął 48. miejsce na 72 startujących zawodników, natomiast w wyścigu drużynowym

¹⁴ T. Jurek, *Prowincja czy mała ojczyzna? Z dziejów turystyki wśród Niemców w Polsce do 1939 roku*, [w:] J. Chelmecki (red.), *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Wychowanie fizyczne i sport dzieci wiejskich i w małych miastach*, t. 2, Warszawa 2008, s. 44.

¹⁵ Na podstawie: R. Wryk, *Olimpijczycy...*, s. 45, 70.

¹⁶ D. Smolorz i in., *Górnoślązacy w polskiej i niemieckiej reprezentacji narodowej – wczoraj i dziś. Sport i polityka na Górnym Śląsku w XX wieku*, Gliwice – Opole 2006, s. 9–10; R. Wryk, *Olimpijczycy...*, s. 247.

¹⁷ Zawodnik urodził się w 1892 roku, nieznana jest data jego śmierci.

wraz z Franciszkiem Kostrzębskim i Kazimierzem Krzemińskim zajął 14. miejsce na 16 występujących drużyn. Obok osiągnięć olimpijskich na podkreślenie zasługują krajowe sukcesy tego zawodnika. W 1922 roku Oswald Miller został srebrnym medalistą mistrzostw Polski w wyścigu sprinterskim na torze, a w roku 1925 na kolarskich mistrzostwach Polski na szosie w wyścigu ze startu wspólnego na dystansie 206 km zdobył brązowy medal¹⁸. Sukcesy te dowodzą, że Oswald Miller należał do czołowych kolarzy Drugiej Rzeczypospolitej.

Na Igrzyskach IX Olimpiady w Amsterdamie w 1928 roku wśród 74-osobowej reprezentacji Polski znalazło się także dwóch zawodników narodowości niemieckiej. Byli to związani z Łodzią kolarze: Jan Siebert (lub Zybert, 1908–1943¹⁹) i Alfred Reul (1909–1980). Obydwaj zawodnicy, wraz z Józefem Lange i Józefem Oksiutyczem, brali wówczas udział w drużynowym wyścigu na 4000 m na torze. Jednakże udział olimpijski w Amsterdamie drużyna zakończyła w ćwierćfinale.

Jan Siebert był zawodnikiem, który na igrzyskach olimpijskich w Amsterdamie zastąpił Franciszka Szymczyka. Ten ze względu na sytuację rodzinną (śmierć ojca) nie wystąpił w zawodach. Największym indywidualnym sukcesem sportowym Jana Sieberta, od 1922 roku zawodnika Sekcji Sportowej Towarzystwa Rzemieślniczego Resursa Łódź, a następnie od 1929 roku Unionu Łódź, był brązowy medal mistrzostw Polski na torze w sprincie w 1927 roku. Po zakończeniu kariery sportowej, w latach 1935–1939 udzielał się społecznie, pełniąc funkcję kapitana kolarstwa torowego w Komisji Sportowej Łódzkiego Okręgowego Związku Kolarskiego²⁰.

Alfred Reul jest natomiast współautorem rekordu Polski (przetrwiał do 1954 roku) i jednocześnie nieoficjalnego rekordu świata w wyścigu na 4000 m na dochodzenie z wynikiem 5.04,0. Rezultat został osiągnięty wraz z Józefem Lange, Józefem Oksiutyczem i Franciszkiem Szymczykiem w czasie przygotowań olimpijskich w Warszawie na Dynasach 16 lipca 1928 roku. Jako kolarz Unionu Łódź i przez większy okres swej kariery ŁKS-u²¹ (1925–1928) należał do czołowych kolarzy okręgu łódzkiego, zarówno w wyścigach szosowych, jak i na torze²².

Kolejne igrzyska olimpijskie okresu międzywojennego, na których wśród reprezentantów Polski pojawili się przedstawiciele mniejszości niemieckiej, to IV Zimowe Igrzyska Olimpijskie w Garmisch-Partenkirchen z 1936 roku, a więc igrzyska szczególnie dla rozproszonych w Europie Niemców, bo zorganizowane w wielkim i nazistowskim już *Vaterlandzie*²³. Tylko jeden reprezentant mniejszości niemieckiej z 23-osobowej grupy ówczesnych polskich olimpijczyków

¹⁸ R. Wryk, *Olimpijczycy...*, s. 434; B. Tuszyński, *Złota księga kolarstwa polskiego*, Warszawa 1955, s. 114, 203.

¹⁹ Po wezieniu do Wehrmachtu został wysłany na front wschodni, gdzie prawdopodobnie w 1943 roku zginął.

²⁰ R. Wryk, *Olimpijczycy...*, s. 517–518, 581.

²¹ Łódzki Klub Sportowy.

²² R. Wryk, *Olimpijczycy...*, s. 491–492.

²³ T. Jurek, *Prowincja...*, s. 44.

brał udział w tych igrzyskach, będących jednocześnie jedynymi zimowymi, w których uczestniczyli obywatele polscy narodowości niemieckiej. Reprezentantem tym był narciarz zjazdowiec Fedor Wilhelm Weinschenck (1916–1989), pochodzący z Bielska i związany z tamtejszym niemieckim Klubem Sportów Zimowych²⁴. W czasie zimowych igrzysk olimpijskich w Garmisch-Partenkirchen w 1936 roku reprezentował Polskę w kombinacji alpejskiej, zajmując 32. miejsce (34. miejsce w biegu zjazdowym i 33. w slalomie). Ponadto liczne były też krajowe sukcesy Fedora Weinschenka: w 1934 roku mistrzostwo Polski w zjeździe i wicemistrzostwo Polski w kombinacji, w 1935 roku mistrzostwo Polski w zjeździe i w kombinacji oraz wicemistrzostwo w slalomie²⁵.

Ostatnie igrzyska olimpijskie okresu międzywojennego, i ostatnie dla obywateli Drugiej Rzeczypospolitej, odbyły się również w potężnej ojczyźnie niemieckiej i zarazem jej centrum narodowym, w nazistowskim Berlinie. Pływacy Günther Friedrich Barysz (1916–1945²⁶) i Joachim Karliczek (1914–1993), piłkarz Fryderyk Egon Scherfke (1909–1983) oraz lekkoatleci Edward Luckhaus (1910–1975) i Walter Turczyk (1909–1976) reprezentowali mniejszość niemiecką w 125-osobowej kadrze Polski. Wymieniona para pływaków, wraz z Romanem Bocheńskim i Ilją Szrajbmanem, brała udział w sztafecie 4 × 200 m stylem dowolnym. Reprezentanci zajęli 5. miejsce w swoim przedbiegu, jednakże występ ten zakończył się dyskwalifikacją ze względu na falstart Joachima Karliczka²⁷. Obydwaj zawodnicy związani byli z Katowicami i tamtejszym niemieckim klubem pływackim EKS²⁸, gdzie ze względu na dostęp do krytej pływalni sport ten mógł się swobodnie rozwijać. Nie dziwią więc krajowe sukcesy Günthera Barysza, od 1935 roku także zawodnika Pogoni Katowice, a następnie od 1937 roku Dębu Katowice: w 1933 roku mistrzostwo Polski w sztafecie 4 × 200 m stylem dowolnym, wicemistrzostwo Polski na 400 m stylem dowolnym, trzecie miejsce w konkurencji 1500 m stylem dowolnym oraz w 1936 roku dwa brązowe medale mistrzostw Polski na dystansie 400 m i 1500 m również stylem dowolnym²⁹.

Jeszcze większe były krajowe sukcesy Joachima Karliczka, uważanego za jednego z najlepszych polskich pływaków lat 30. XX wieku, który dodatkowo trenował w berlińskim klubie Posejdon w czasie studiów stomatologicznych. W 1929 roku został powołany do reprezentacji Polski. Największe sukcesy osiągał w konkurencjach: 100, 200, 400 i 1500 m stylem dowolnym i 100, 200, 400 m stylem grzbietowym oraz w sztafetach. Na kilku dystansach indywidualnie

²⁴ Niem. Wintersportklub Bielitz-Biala

²⁵ R. Wryk, *Olimpijczycy...*, s. 617–618.

²⁶ W czasie II wojny światowej był żołnierzem Wehrmachtu, w 1945 roku został uznany za zaginionego.

²⁷ K. Szujewski, *Życie sportowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012, s. 193–194.

²⁸ Niem. Erster Kattowitzer Schwimmverein.

²⁹ R. Wryk, *Olimpijczycy...*, s. 139–140.

i w sztafetach był w sumie 33-krotnym mistrzem Polski i do momentu wybuchu wojny w 1939 roku rekordzistą Polski w pięciu konkurencjach. Z zespołem EKS z Katowic zdobył także kilkakrotnie mistrzostwo Polski w piłce wodnej³⁰.

Kolejnym olimpijczykiem występującym w Berlinie był urodzony w Poznaniu piłkarz Warty Poznań Fryderyk Egon Scherfke, jeden z wyróżniających się polskich piłkarzy okresu międzywojennego. Na igrzyskach olimpijskich w Berlinie polska drużyna piłki nożnej, w której w linii ataku grał Fryderyk Scherfke, zajęła wysokie 4. miejsce. W eliminacjach drużyna pokonała Węgry 3:0, a w ćwierćfinale Wielką Brytanię 5:4. W meczu półfinałowym polska reprezentacja przegrała jednak z Austrią 1:3, a w meczu o brązowy medal olimpijski uległa Norwegii 2:3. Fryderyk Scherfke zagrał w meczu z Węgrami i Wielką Brytanią, w czasie którego doznał złamania dwóch żeber, co wykluczyło go z dalszych rozgrywek. Obok sukcesu olimpijskiego nieprzeciętne były też sukcesy krajowe tego piłkarza. W latach 1925–1939 był zawodnikiem Warty Poznań, z którą w wieku zaledwie 20 lat wywalczył w 1929 roku mistrzostwo Polski, a w latach 1928 i 1938 wicemistrzostwo. W kadrze narodowej zadebiutował w październiku 1932 roku. Jednym z ważniejszych wydarzeń w karierze reprezentacyjnej zawodnika były finały mistrzostw świata we Francji w 1938 roku. Fryderyk Scherfke w słynnym meczu z Brazylią, rozgrywanym w Strasburgu, strzelił z rzutu karnego pierwszego gola dla Polski w historii finałów mistrzostw świata. We wrześniu 1938 roku zagrał ostatni mecz w barwach Polski. Odbyło się wówczas w Rydze spotkanie z Łotwą, które Fryderyk Scherfke rozegrał z opaską kapitana zespołu na ramieniu. Ponadto na krótko przed wybuchem II wojny światowej, w sierpniu 1939 roku, jako grający trener prowadził Wartę Poznań w meczu z Ruchem Chorzów³¹. Na podkreślenie zasługuje też fakt, że piłkarz ten w czasie II wojny światowej przebywał w Poznaniu jako żołnierz Wehrmachtu i ciągle utrzymywał kontakty z polskimi kolegami z Warty, którym w miarę możliwości pomagał w trudnej okupacyjnej rzeczywistości³².

Kolejnym polskim olimpijczykiem narodowości niemieckiej był lekkoatleta Edward Luckhaus, specjalista w skokach i w wieloboju. W latach 1932–1937 reprezentował Jagiellonię Białystok, a następnie w latach 1938–1939 warszawską Polonię. Na igrzyskach olimpijskich w Berlinie zajął w trójskoku 11. miejsce na 31 startujących zawodników. Imponujące są także sukcesy krajowe Edwarda Luckhauza. Był sześciokrotnym mistrzem Polski w trójskoku (1931–1935, 1939) oraz w pięcioboju i dziesięcioboju (1933). Do dorobku tego zawodnika należy też zaliczyć sześć srebrnych medali zdobytych w trójskoku, rzucie oszczepem, skoku wzwyż i pięcioboju oraz dwa brązowe w trójskoku i skoku w dal. Ponadto jest on także autorem ośmiu rekordów Polski. Jego rekord w trójskoku 15,21 m, ustanowiony w 1936 roku, przetrwał 18 lat. Dobre wyniki spo-

³⁰ Tamże, s. 281–282.

³¹ J. Owsiański, T. Siwiński, *Historia futbolu wielkopolskiego*, Poznań 2013, s. 124.

³² R. Wryk, *Olimpijczycy...*, s. 512–514.

wodowały, że w latach 1930–1939 dwanaście razy reprezentował barwy Polski na meczach międzypaństwowych³³.

Drugim lekkoatletą omawianej mniejszości, który wystąpił na igrzyskach olimpijskich w Berlinie, był Walter Turczyk, specjalizujący się w rzucie oszczepem. Na berlińskich igrzyskach w tej konkurencji zajął dziesiąte miejsce na 17 startujących. Swoją karierę sportową rozpoczął w klubie Pogoń Katowice. Następnie w latach 1931–1932 reprezentował AZS Poznań, a potem Wartę Poznań, z którą uzyskał swoje najlepsze wyniki. W rzucie oszczepem został czterokrotnym mistrzem Polski (1932, 1933, 1935, 1937) i raz wicemistrzem (1934). W tej konkurencji pobił też dwukrotnie rekord kraju. Sukcesy te spowodowały, że w latach 30. należał do czołowych lekkoatletów Wielkopolski³⁴.

Sport wyczynowy stanowił po ruchu turnerskim drugi główny nurt działalności mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej w zakresie kultury fizycznej – jego wybitnymi reprezentantami było dziesięciu przedstawionych olimpijczyków³⁵. Ich awans i godny udział w najważniejszych zawodach sportowych był przede wszystkim ich własnym sukcesem, ale także wielkim wkładem w dorobek polskiego sportu, a szczególnie kolarstwa, piłki nożnej, pływania, narciarstwa i lekkoatletyki. Każdy z nich walcząc na olimpijskich arenach zgodnie z wymagającą dewizą *citius, altius, fortius* reprezentował białoczerwone barwy swej „drugiej ojczyzny”. Była to „mała ojczyzna” (*Heimat*) – jeden z wielu prowincjonalnych krajów tworzących wielką, ogólnoniemiecką, a więc skupiającą Niemców żyjących w państwie niemieckim i w diasporze ojczyznę – *Vaterland*. Problemem wyływającym z takiej interpretacji tożsamości narodowej był rewizjonizm i mocarstwowe aspiracje państwa niemieckiego. W Drugiej Rzeczypospolitej to przede wszystkim Pomorze, Wielkopolska i Śląsk stanowiły te „małe ojczyzny”, które rządy najpierw Republiki Weimarskiej i potem Trzeciej Rzeszy traktowały jako niemieckie dziedzictwo kulturowe i narodowe, co w konsekwencji było dla nich powodem ciągłych roszczeń terytorialnych³⁶.

Działalność turnersko-sportowa miała stanowić element niemieckości, przeciwdziałania asymilacji zwłaszcza młodych Niemców z Polakami oraz być sposobem przygotowania silnego i walecznego przyszłego pokolenia. Dlatego też na tle formalnych możliwości istnienia i sposobu funkcjonowania w omawianym okresie miała miejsce swego rodzaju rywalizacja w zakresie kultury fizycznej między państwem polskim a państwem niemieckim i zamieszkującą w Polsce mniejszością niemiecką. Działo się tak, mimo iż uchwalona w marcu 1921 roku konstytucja zapewniła w Polsce równość wszystkich obywateli wobec prawa

³³ Tamże, s. 385–386.

³⁴ Tamże, s. 598–599.

³⁵ T. Jurek, *Kultura...*, s. 266.

³⁶ Tenże, *Prowincja...*, s. 44–45.

i odpowiednie standardy prawne dla funkcjonowania mniejszości narodowych³⁷. Ponadto też w rządzie Kazimierza Bartla (po przewrocie majowym) główną zasadą polityki wobec mniejszości narodowych stała się pożądana w wielonarodowym kraju asymilacja państwowa, czyli nadrzędność lojalności państwowej nad solidarnością narodową³⁸. Jednakże kluby sportowe, zwłaszcza kolarskie, pływackie, czy te z sekcjami piłki nożnej, pozostawały stosunkowo niezależne wobec wpływów ideologicznych i materialnych rządu w Berlinie, włączając się do rywalizacji ogólnopolskiej. Owi olimpijczycy, występujący z białym orłem na piersiach, wydają się być w mniejszym lub większym stopniu odizolowani od tej politycznej, zawilej rzeczywistości i hołdować idei olimpizmu. Udział przedstawicieli mniejszości niemieckiej w czasach Drugiej Rzeczypospolitej w igrzyskach olimpijskich wbrew politycznym tendencjom zdaje się współgrać z idealistycznym przesłaniem słów Nelsona Mandeli, że nowożytny igrzyska olimpijskie „wychodzą poza sfery wpływu politycznego, że robią więcej w dziele jednoczenia narodów, niż się to udało jakimkolwiek politykowi”³⁹.

Bibliografia

- Gębołyś Z., *Źródła do dziejów kultury fizycznej mniejszości niemieckiej w II Rzeczypospolitej w latach 1918–1939 w zbiorach Archiwum Federalnego w Berlinie*, [w:] T. Jurek (red.), *Z dziejów kultury fizycznej mniejszości narodowych w Polsce w XX wieku*, Gorzów Wlkp. 2007, s. 23–34.
- Jurek T., *Kultura fizyczna mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939*, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002.
- Jurek T., *Prowincja czy mała ojczyzna? Z dziejów turystyki wśród Niemców w Polsce do 1939 roku*, [w:] J. Chełmecki (red.), *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Wychowanie fizyczne i sport dzieci wiejskich i w małych miastach*, t. 2, Warszawa 2008, s. 43–47.
- Kacprzak P., *Niemiecka mniejszość narodowa w Polsce w latach 1919–1939*, „Studia Lubuskie. Prace Instytutu Prawa i Administracji Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie” 2007, nr 3, s. 145–158.
- Krasuski J., *Stosunki polsko-niemieckie 1919–1932*, Poznań 1975.
- Lipoński W., *Historia sportu: na tle rozwoju kultury fizycznej*, Warszawa 2012.
- Lipoński W., *Polacy na Olimpiadach*, Poznań [b.r.w.].

³⁷ P. Kacprzak, *Niemiecka mniejszość narodowa w Polsce w latach 1919–1939*, „Studia Lubuskie. Prace Instytutu Prawa i Administracji Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie” 2007, nr 3, s.149.

³⁸ Tamże, s.150.

³⁹ Cyt. za: D. Miller, *Historia igrzysk olimpijskich i MKOl. Od Aten do Pekinu 1894–2008*, Poznań 2008, s. 13.

Miller D., *Historia igrzysk olimpijskich i MKOl. Od Aten do Pekinu 1894–2008*, Poznań 2008.

Owsiański J., Siwiński T., *Historia futbolu wielkopolskiego*, Poznań 2013.

Smolorz D. i in., *Górnoślązacy w polskiej i niemieckiej reprezentacji narodowej – wczoraj i dziś. Sport i polityka na Górnym Śląsku w XX wieku*, Gliwice – Opole 2006.

Szujewski K., *Życie sportowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012.

Tuszyński B., *Złota księga kolarstwa polskiego*, Warszawa 1955.

Wryk R., *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 2015.

Wryk R., *Początki ruchu olimpijskiego w Polsce*, Poznań 2012.

The Participation of Representatives of the German Minority in the Olympic Games during the Second Polish Republic

Abstract

The article *The Participation of Representatives of the German Minority in the Olympic Games during the Second Polish Republic* presents ten Olympians – representatives of German minority at the time of the Second Polish Republic, who took part in the Olympic Games. They competed at the 1924 Summer Olympics in Paris, 1928 Summer Olympics in Amsterdam, 1936 Summer Olympics in Berlin and at the 1936 Winter Olympics in Garmisch-Partenkirchen. The second part of the article presents a relationship of sports movement of German minority and these Olympians to their settlement land. The sports movement as an important element of activities to care about the German national consciousness on foreign lands was not free from political influence. Nevertheless, as examples in the article show, the Polish-German cooperate on the sports field in a harmony with philosophy of Olympism under the flag of Poland was possible.

Keywords: German minority, the Second Polish Republic, Olympic Games, Polish-German relations.

Tomasz SUMARA*

Promocja zdrowego stylu życia kobiet. Przykłady aktywności kobiet na podstawie „Bluszcz” i „Mojej Przyjaciółki”

Streszczenie

Sytuacja społeczna kobiet w przedwojennej Polsce uległa znaczącej poprawie w porównaniu do XIX w. Poza uzyskaniem praw wyborczych w 1918 r. aktywnie brały udział w życiu kulturalnym, gospodarczym oraz politycznym niepodległego państwa. Przykładową dziedzinę aktywności kobiet stanowił sport, zarówno wyczynowy, jak i amatorski. Czasopisma kobiece, takie jak „Bluszcz” i „Moja Przyjaciółka”, przywiązywały dużą wagę do promowania zasad prawidłowego odżywiania, zdrowego stylu życia oraz aktywności fizycznej. Na ich łamach publikowano porady lecznicze, felietony czy sprawozdania z imprez sportowych. Kobiety, pomimo licznych trudności i przeszkód, osiągały sukcesy na arenie krajowej oraz międzynarodowej. Brały udział w najważniejszych zawodach sportowych, takich jak światowe igrzyska kobiet oraz letnie igrzyska olimpijskie. Warto zastanowić się nad rolą czasopism kobiecych w promowaniu aktywnego trybu życia.

Słowa kluczowe: „Bluszcz”, „Moja Przyjaciółka”, letnie igrzyska olimpijskie, światowe igrzyska kobiet, zdrowy styl życia.

Pozycja kobiety w dwudziestoleciu międzywojennym uległa diametralnej zmianie. Przedstawicielki płci żeńskiej aktywnie uczestniczyły w życiu politycznym, kulturalnym i społecznym. Jednym z wyznaczników kobiecego zaangażowania w Drugiej Rzeczypospolitej był sport. Czasopisma kobiece poświęcały wiele uwagi aktywności i kulturze fizycznej. Problematyka ta była powszechnym tematem podejmowanym przez dziennikarki i dziennikarzy. Pisma kobiece propagowały wysiłek i zasady zdrowego życia wśród czytelniczek. Periodykiem poświęcającym uwagę kwestiom kultury fizycznej był „Bluszcz”. Redakcja, w ramach promowania sportu, początkowo publikowała pojedyncze artykuły, a od 1924 roku utworzyła dział *Wychowanie fizyczne i życie sportowe kobiet*,

* licencjat, II SUM Historia, Instytut Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Wydział Socjologiczno-Historyczny

urozmaicony o prowadzoną kronikę sportową. W 1934 r. dział zmienił nazwę na *Wychowanie fizyczne i sport*. Tygodnik zajmował się wieloma kwestiami dotyczącymi życia publicznego, politycznego i kulturalnego niepodległego państwa polskiego. W tym okresie do tematów przodujących należy wymienić: problemy kobiet (status prawny, praca, nauka – szkolnictwo wyższe, ekonomia), oświatę (wychowanie dzieci i młodzieży), kulturę fizyczną, turystykę, wypoczynek i edukację zdrowotną, literaturę (polska, zagraniczna, poezja), sztukę (teatr, plastyka, muzyka, film) oraz modę¹.

Drugim liczącym się czasopismem zachęcającym kobiety do wysiłku fizycznego była „Moja Przyjaciółka”, założona w 1934 przez Alfreda Ksyckiego². Pismo podzielone zostało na dwie odrębne części. Pierwsza przybierała formę magazynu ilustrowanego, w którym zamieszczano informacje i komentarze o działalności organizacji kobiecych na świecie, biografie znanych reprezentantek świata polityki i literatury, a także recenzje książek czy powieści. Tymczasem druga poświęcona była przepisom kulinarnym, poradom praktycznym (miejskie i wiejskie gospodarowanie domowe, higiena, zdrowie, kosmetyki, nauka dobrych manier, moda). Znamioną cechą określającą cel dwutygodnika stanowiła maksyma: „Z serca do serca między nami”. Głównym celem stało się zawiązanie dobrych relacji między kobietami wszystkich warstw i o różnych zapatrywaniach. Periodyk był przede wszystkim poradnikiem, pewnego rodzaju pomocnikiem dla żon oraz matek. Pismo propagowało również sport i związany z nim prawidłowy styl życia, odżywiania itp.³

Zarówno „Bluszcz”, jak i „Moja Przyjaciółka” ze względu na zakres podejmowanych zagadnień, szatę graficzną i program stały się kreatorami zachowań oraz postaw kulturalnych. Należy podkreślić, że oba pisma kobiece przywiązywały dużą wagę do aktywności fizycznej oraz diety, opartej na spożywaniu warzyw, owoców oraz urozmaiconych posiłków, dostarczających niezbędnych witamin i minerałów. Publikowane na łamach prasy artykuły, relacje z wydarzeń sportowych, sprawozdania czy przepisy miały na celu zachęcić czytelniczki do zdrowego trybu życia.

W 1922 r. na łamach „Bluszczu” publikowano cykl programowych artykułów dr. T. Jaroszyńskiego *Idealy wychowania fizycznego*⁴. Autor żalił się, iż „sprawa wychowania fizycznego i kultury cielesnej nie cieszy się jeszcze wśród ogółu należytem uznaniem”. Podkreślał, że uprawianie sportu wyrabia cenne właściwości psychiki i charakteru. Przekonywał czytelniczki, iż

¹ J. Chwastyk-Kowalczyk, *„Bluszcz” w latach 1918–1939*, Kielce 2003, s. 131.

² A. Notkowski, *Zawrotna kariera prowincjonalnego młodzieńca (Alfred Ksycki)*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1992, nr 31, s. 70.

³ Tamże, s. 71.

⁴ T. Jaroszyński, *Idealy wychowania fizycznego według odczytów w Kole Wychowanie Narodowe Polskiej Macierzy Szkolnej*, „Bluszcz” 1922, nr 7, 8, 9, 10.

kształcenie cielesne to nie tylko kwestia ćwiczeń ruchowych, to jednocześnie hartowanie organizmu, przyzwyczajanie go do ujemnego działania wpływów atmosferycznych, a więc zimna, wilgoci i gorąca⁵.

Jaroszyński podkreślał, że gimnastyka, sport i gry ruchowe zawierają czynnik uspołeczniający:

w każdej grze zbiorowej jest pole do wyładowania się takich cech charakteru, jak towarzyskość, karność, poświęcenie swego interesu dla dobra innych, słowem jest to prawdziwa szkoła uczuć społecznych.

Zaznaczał, iż wychowanie fizyczne było znacznie ważniejsze w przypadku kobiet,

mężczyzna bowiem wskutek wychowania, usposobienia, trybu zajęć, swoich sam się rozwija fizycznie – kobietę zaś wszystko krępuje w jej naturalnym i swobodnym rozwoju: usposobienie, wychowanie, rodzaj zajęć, fałszywe pojęcie przyzwoitości i estetyki.

Autor tekstu dopatrywał się w wychowaniu fizycznym kobiet „jednego z zaletków zdrowia i siły narodu”⁶.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego istniały dwa modelowe wzorce piękna zewnętrznego. W latach 20. XX w. za ideał uważano kobietę smukłą, o sylwetce przypominającej chłopięcą, w 30. zaś podkreślano kobiece krągłości⁷. W ówczesnej Polsce wzorem piękna stała się kobieta wysportowana, dbająca o swoje zdrowie. Wykorzystywały to redakcje czasopism, uwydatniając sens aktywności fizycznej w codziennym życiu Polki. Argumentem przemawiającym za aktywnością fizyczną były korzyści dla człowieka, a co za tym idzie jego organizmu. W myśl zasady „w zdrowym ciele zdrowy duch” promowano wychowanie fizyczne, które było nierozdzielną częścią wychowania ogólnego.

W „Mojej Przyjaciółce” Sława Narzymska opublikowała artykuł *Wartość ćwiczeń fizycznych*, w którym podkreślała wagę kultury fizycznej. Twierdziła, iż

wychowanie fizyczne dąży do prawidłowego rozwoju organizmu i do powiększenia odporności organizmu na działania chorób, dalej rozwija umysł i charakter przez urabianie przytomności umysłu, odwagi i rozmaitych cnót społecznych⁸.

Uprawianie sportów i gimnastyki miało przyczyniać się do przełamywania braków fizycznych oraz zwiększenia odporności na choroby zakaźne. Autorka uwydatniła wpływ ruchu na organizm, przede wszystkim na mięśnie:

Otóż ruch zwiększa ukrwienie organizmu, będących w ruchu np. mięśni i przyczynia się do lepszego ich odżywiania, a tym samym do ich siły⁹.

⁵ „Bluszcz” 1922, nr 8, s. 61.

⁶ „Bluszcz” 1922, nr 10, s. 77.

⁷ K. Łozowska-Marcinkowska, *Gimnastyka i spacer jako egalitarne formy aktywności fizycznej czytelniczek periodyków kobiecych okresu międzywojennego*, „Nowiny Lekarskie” 2010, nr 2, s. 146.

⁸ S. Narzymska, *Wartość ćwiczeń fizycznych*, „Moja Przyjaciółka” 1937, nr 7, s. 161.

Praca zawodowa rzadko pozwalała na poświęcenie swojemu zdrowiu choćby godziny na dobę, lecz nawet uprawianie gimnastyki przez 10 lub 15 minut dziennie mogło przynieść pozytywne rezultaty.

Niewątpliwie wiele ćwiczeń można było wykonywać bez pomocy odpowiednich przyrządów, nawet w małym pokoju. Gimnastyka w Drugiej Rzeczypospolitej stała się jedną z najbardziej popularnych form aktywności fizycznej wśród kobiet. Co prawda, znaczna część płci pięknej z powodu nadmiaru obowiązków dysponowała ograniczonym czasem i nie mogła zapisywać się do działających stowarzyszeń sportowych. Jednakże w takich przypadkach alternatywą dla pań stała się gimnastyka domowa. W prasie niejednokrotnie zamieszczano teksty zawierające informacje o zestawie ćwiczeń do indywidualnego wykonania. W większości tego typu przypadków publikowano kilka podstawowych i prostych ćwiczeń, mających na celu rozgrzewanie najważniejszych partii ciała. Nadrzędnym zadaniem gimnastyki porannej było: „rozzuszenie organizmu po śnie oraz nadanie ciału sprężystości i wzmożenie ogólnego poczucia rzeźkości, nieodzownej dla wydatnej pracy w ciągu dnia”¹⁰. Gimnastyka pomagała w walce ze stresem, umacnianiu wydolności fizycznej oraz utrzymaniu zgrabnej, kobiecej sylwetki.

Inną receptę na prawidłowe funkcjonowanie zdrowia i zachowanie zgrabnej sylwetki stanowił spacer. Spokojne spacerowanie poprawiało znacząco wydolność układu oddechowego, co potwierdzają słowa

według ostatnich badań człowiek ważący 65 kg, który chodzi z normalną szybkością 5 km na godzinę wchłania na godzinę 20 litrów powietrza. W czasie spoczynku tylko pięć litrów. Jak widzimy wymiana powietrza wzrasta czterokrotnie¹¹.

Nie można jednak zapominać, iż w gimnastyce, jak i spacerze, inaczej zwanym *footingiem*, czyli przechadzką, zasadniczą rolę odgrywało właściwe oddychanie. Zalecano oddychać przez nos, a nie przez usta¹².

Periodyki kobiece poprzez promocję prozdrowotnych zachowań wyraźnie wpływały na skalę uprawiania sportu. Interesujący aspekt stanowił związek pomiędzy wychowaniem fizycznym a ówczesną kobietą. Maria Żytomirska twierdziła, iż:

chodzi o to, by każda bez wyjątku współczesna kobieta znalazła dziennie bodaj godzinę czasu dla siebie, tylko dla własnego dobra. A więc rano, zaraz po wstaniu, pokojowa gimnastyka trwająca 10–15 minut, a po południu przynajmniej półgodzinna przechadzka na świeżem powietrzu bez względu na pogodę.

Krótki spacer czy przechadzka wymagały od płci żeńskiej przede wszystkim chęci, gdyż: „przechadzka musi być świadoma, by mogła osiągnąć swój cel”¹³.

⁹ Tamże.

¹⁰ I. Paroska, *Gimnastyka poranna*, „Bluszcz” 1934, nr 2, s. 52.

¹¹ „Moja Przyjaciółka” 1934, nr 3, s. 14.

¹² „Moja Przyjaciółka” 1934, nr 1, s. 14.

Prawidłowe funkcjonowanie zależało w dużej mierze od racjonalnego odżywiania się. W dwudziestoleciu międzywojennym w sferze kulinarnej dominowały potrawy mięsne z dodatkiem pieprzu, papryki i alkoholu. Na łamach czasopism propagowano jedzenie dużej ilości owoców i jarzyn dostarczających niezbędne witaminy. Spożycie urozmaiconych posiłków, złożonych z warzyw, niewątpliwie było korzystniejsze dla organizmu niż konsumowanie niezdrowego mięsa. Wstrzemięźliwość od ostrych przypraw i napojów alkoholowych odgrywała niebagatelną rolę w utrzymaniu ładnej cery pań. Pokarmy bez przypraw nie drażniły podniebienia i błon śluzowych przewodu pokarmowego, zaś w konsekwencji pozwalały należycie działać żołądkowi. Odpowiednia dieta wpływała na dobre samopoczucie, wspomagała trawienie oraz regulowała przemianę materii, będącą główną przyczyną chorób cery. W dwudziestoleciu żadna warstwa społeczna nie odżywiała się w prawidłowy sposób. Zaważył na tym zjawisku niski poziom sztuki kulinarnej w Drugiej Rzeczypospolitej. Brakowało szkół wyznaczających zasady dietetyczne¹⁴. Prowadzenie zdrowego stylu życia wiązało się ze stosowaniem porad dotyczących spożywania odpowiednich posiłków.

W okresie międzywojennym organizowano wiele konkursów poświęconych różnym dziedzinom życia codziennego oraz społecznego, np. zdrowemu odżywianiu. Doskonały przykład stanowił konkurs na najlepszy sposób przyrządzania karpia i szczupaka – myślą przewodnią stało się zachęcenie do spożywania ryb¹⁵. W medycynie rybę traktowano jako doskonały środek odżywczy dla rosnącego dziecka, a także dorosłego człowieka. Bogata w tłuszcze, sole mineralne i witaminy A, B, C stanowiła znakomity pokarm leczniczy. Popularnością cieszyło się hasło: „jedz ryby – będziesz zdrow jak ryba”. Lekarze na łamach periodyków kobiecych propagowali właściwości lecznicze warzyw oraz owoców. Niemiecki profesor Schalle zalecał spożywanie kapusty, głównie kiszonej, będącej środkiem leczniczym w walce z chorobami żołądka, problemami z trawieniem oraz w zaburzeniach przemiany materii¹⁶. Jako jej zalety podawał dostarczanie witamin (A, B, C, D), łatwostrawność i pomoc dla chorych na serce.

Propagowaniu zdrowego trybu życia i aktywności fizycznej wśród kobiet sprzyjały w dużej mierze sukcesy sportowe polskich zawodniczek, także na arenie międzynarodowej. Co prawda to mężczyźni dominowali pod względem liczebności wśród osób uprawiających sport, pośród członków stowarzyszeń oraz klubów sportowych. Nadmiar obowiązków, brak odpowiedniej edukacji to tylko niektóre przyczyny słabszej aktywności fizycznej płci pięknej, w porównaniu do mężczyzn. Według badań, w 1934 r. liczba kobiet uprawiających sport wynosiła

¹³ M. Żytomirska, *Wychowanie fizyczne, a współczesna kobieta*, „Moja Przyjaciółka” 1935, nr 23, s. 355.

¹⁴ „Moja Przyjaciółka” 1935, nr 9, s. 134.

¹⁵ „Bluszcz” 1936, nr 52, s. 30.

¹⁶ *Kapusta jako znakomite lekarstwo w chorobach żołądka i serca*, „Moja Przyjaciółka” 1934, nr 1, s. 14.

66 718 osób¹⁷. W porównaniu do takich państw, jak Niemcy i Anglia, państwo polskie wypadło słabo, ale we wspomnianych krajach znacznie lepiej funkcjonowały różnego rodzaju związki, np. gimnastyczne. Jednak pomimo tych niedostatków w Polsce, kobiety czynnie uczestniczyły w rozwoju sportu, przede wszystkim poprzez działalność w Akademickich Związkach Sportowych. Do najsilniejszych ośrodków akademickiego sportu trzeba zaliczyć Kraków, Lwów, Poznań, Warszawę oraz Wilno¹⁸.

Płeć żeńska poprzez udział w strukturach organizacji i zarządzania AZS wywarła wpływ na jego rozwój i funkcjonowanie. Najpopularniejszymi dyscyplinami kobiecego sportu były: lekkoatletyka, narciarstwo, łyżwiarstwo i pływanie, w mniejszym stopniu: tenis ziemny, szermierka i wioślarstwo. Zainteresowaniem cieszyły się też gry zespołowe, głównie koszykówka, siatkówka oraz hazena¹⁹. Członkinie AZS uczestniczyły w zawodach na arenie krajowej, m.in. w mistrzostwach Polski, pucharze Polski, i międzynarodowej (letnie igrzyska olimpijskie, światowe igrzyska kobiece, mistrzostwa świata). Związki oraz kluby umożliwiały kobietom realizację swoich pasji, marzeń oraz ambicji. Udział w różnych turniejach stanowił doskonałą okazję sprawdzenia swoich możliwości w walce o najwyższe trofea. Redakcja „Bluszczu” relacjonowała najważniejsze imprezy sportowe, takie jak II Światowe Igrzyska Kobiet w Göteborgu (1926), II Zimowe Igrzyska Olimpijskie w Sankt Moritz (1928), IX Letnie Igrzyska Olimpijskie w Amsterdamie (1928), X Letnie Igrzyska Olimpijskie w Los Angeles (1932), Igrzyska Polonii Zagranicznej w Warszawie (1934), IV Światowe Igrzyska Kobiet w Londynie (1934), XI Letnie Igrzyska Olimpijskie w Berlinie (1936), IV Zimowe Igrzyska w Garmisch-Partenkirchen (1936) i Międzynarodowe Zawody w Zakopanem (1929)²⁰.

Relacje i komentarze wzbogacano znaczną ilością fotografii przedstawiających określone dyscypliny, przebieg zawodów oraz wizerunki sportowców. Co ciekawe, przy okazji prezentowano również modę sportową. Szczególną uwagę przywiązano do lekkoatletyki. Uważano, iż wszelkie ćwiczenia służą ciału i jego prawidłowej sylwetce. Jako przykład podawano np. ćwiczenia oddechowe. Pisano, iż:

Najlepiej łączyć ćwiczenia oddechowe z ćwiczeniami rąk, rozsuwającymi klatkę piersiową. A więc przy wdechu wznieść ramiona do boku, przy wydechu opuścić, lub zaczynamy, trzymając ręce przed piersiami (tzw. skurcz poziomy) w miarę wciągania powietrza przesuńmy ręce w bok, prostując je w łokciach, przy wydechu ręce wracają przed piersi²¹.

¹⁷ Tamże, s. 1.

¹⁸ T. Drozdek-Małołepsza, *Sport kobiet w działalności Akademickiego Związku Sportowego w okresie II Rzeczypospolitej. Zarys dziejów*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2014, t. 23, s. 486.

¹⁹ Czeska gra zespołowa podobna do piłki ręcznej. W Polsce zwaną jordanką.

²⁰ J. Chwastyk-Kowalczyk, dz. cyt., s. 135.

²¹ I. Fabrycowa, *Doskonałym typem fizycznym kobiety jest lekka atletyka*, „Bluszcz” 1924, nr 43, s. 788.

Kobieca lekkoatletyka w przedwojennej Polsce rozwijała się bardzo szybko, choć początkowo zawodniczki ustępowały rywalkom zagranicznym oraz prezentowały niski poziom w porównaniu do światowego. Jednakże z biegiem czasu wyniki osiągane przez panie były zdumiewające, stanowiły powód do dumy narodu polskiego. Ikoną stała się Halina Konopacka (AZS Warszawa) – w 1926 r. podczas II Światowych Igrzysk Kobiet w Szwecji zajęła pierwsze miejsce w rzucie dyskiem, osiągając odległość 37,71 m i ustanawiając rekord świata²², wynik jednak nie został uwzględniony ze względu na niezgodne z przepisami wymiary dysku. Konopacka wzięła udział także w konkursie pchnięcia kulą oburącz, zdobywając brązowy medal (19,25 cm). Dowodem rosnącej sławy lekkoatletki są słowa K. Muszałówny:

Wszystkie zagraniczne pisma sportowe i pisma codzienne z zachwytem piszą o jej wielkim talencie. Nagroda, jaką odznaczoną ją, wspaniała plakietka ofiarowana przez ministra Francji w Sztokholmie, jest dowodem wielkości jej indywidualnego wyniku²³.

Niewątpliwą zaletą, a zarazem talentem zawodniczki AZS, była jej wszechstronność i zamiłowanie do różnych dyscyplin, a mianowicie piłki ręcznej, tenisa i jazdy konnej. Pomimo, iż nie udało się innym kobietom nawiązać do jej czynów, wiele rekordów Polski zostało poprawionych, m.in. w skoku wzwyż (1,40 m) – Antonina Taborowiczówna, w skoku w dal (4,77 m) – Wacława Sadowka i w biegu na dystansie 250 m – Wiera Czajkowska (36 sek.)²⁴. Polska zajęła 6. miejsce w klasyfikacji ogólnej z dorobkiem 7 punktów. Poza wynikiem sportowym, niezwykle kluczowy stał się fakt, iż po raz pierwszy zawody stanowiły doskonały sprawdzian dla polskich sportswomen i ich umiejętności na arenie międzynarodowej.

Ukoronowaniem kariery Haliny Konopackiej był występ na letnich igrzyskach olimpijskich w Amsterdamie w 1928 r., gdzie 31 lipca zdobyła pierwszy złoty medal dla Polski, ustanawiając nowy rekord świata (39,62 m)²⁵. W dniach 6–8 kwietnia 1930 r. odbyły się III Światowe Igrzyska Kobiet w Pradze. W skład drużyny polskiej wchodziły: H. Konopacka, S. Walasiewiczówna, F. Schabińska, O. Tabacka, G. Kilosówna, M. Freiwaldówna, M. Lewinówna, W. Jasińska, A. Hulanicka, G. Kobielska²⁶. Największy sukces odniosła Stanisława Walasiewicz, uzyskując pierwsze miejsce w biegu na dystansach 60 m, 100 m i 200 m i trzecie w sztafecie 4 × 100 m wraz z Aliną Hulanicką, Marylą Freiwald oraz Felicją Schabińską. Po raz kolejny w rzucie dyskiem bezkonkurencyjna okazała się Halina Konopacka-Matuszewska (36,80 m). Za sukces należy uznać także czwarte miejsce Getrudy Kilos w biegu na dystansie 800 m.

²² K. Muszałówna, *Drugie Kobięce Igrzyska Olimpijskie*, „Bluszcz” 1926, nr 40, s. 1274.

²³ Tamże.

²⁴ S. Zaborniak, *Z tradycji lekkoatletyki w Polsce w latach 1919–1939. Udział lekkoatletów i lekkoatletek w międzynarodowej rywalizacji sportowej*, t. 6, Rzeszów 2011, s. 265.

²⁵ „Bluszcz” 1928, nr 33, s. 12.

²⁶ „Bluszcz” 1930, nr 38, s. 11.

Ryc. 1. Medalistki w biegu na 100 m na III Światowych Igrzyskach Kobiet w Pradze, od prawej Stanisława Walasiewicz (złoty medal)

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-M-1116-3.

Polska w klasyfikacji generalnej zajęła 2. miejsce na 17 państw, co świadczyło o fenomenalnym rozwoju lekkoatletyki. „Bluszcz” pisał:

Dwudzieściopięciotysięczny tłum przywitał oklaskami zwycięstwo naszych zawodniczek, dzięki którym nasz sztandar polski, przy dźwiękach hymnu narodowego, dwukrotnie wznosił się na maszt olimpijskiego stadionu²⁷.

Dominacja Walasiewiczówny została potwierdzona dwa lata później, gdy na letnich igrzyskach olimpijskich w 1932 r. w Los Angeles w biegu na dystansie 100 metrów zdobyła złoty medal. Zawodniczkę Sokoła-Grażyny spośród innych uczestniczek wyróżniały osobowość, silna psychika i opanowanie w najtrudniejszych momentach²⁸. Brązowy medal wywalczyła w rzucie dyskiem (38,74 m) Jadwiga Wajsówna. W 1936 obie zawodniczki zdobyły srebrne medale na letnich igrzyskach olimpijskich w Berlinie, natomiast brązowy – Maria Kwaśniewska w rzucie oszczepem (41,80 m). Można wysunąć wniosek, iż kobiety radziły sobie w różnego rodzaju konkursach znacznie lepiej niż mężczyźni, co w „Bluszczu” komentowano następująco:

kobieta polska kroczy na każdym polu przed mężczyzną. Jak wogóle na każdym innym polu i w tym wypadku zdystansowani zostali przez kobietę²⁹.

²⁷ Tamże.

²⁸ E. Dzieroulska, *X-ta Olimpiada*, „Bluszcz” 1932, nr 37, s. 14.

²⁹ „Bluszcz” 1936, nr 34, s. 17.

Niebagatelną rolę w uprawianiu sportu pełniły stroje, które miały być przede wszystkim wygodne i dopasowane do linii ciała. W tenisie, inaczej zwanym białym sportem, podstawową odzieżą kobiet stały się białe sukienki, tworzone z cieniutkiej wełny, z płótna albo materiałów bawełnianych. Do nich noszono bolerka, żakieciki czy pelerynki. W porze chłodnej oraz po skończonej grze zalecano nosić sweterki. Strój musiały uzupełniać skarpetki oraz tenisowe pantofle. Gry zespołowe, takie jak siatkówka i koszykówka, wymagały krótkich spodenek i obnażonych ramion, dlatego też dołączono do nich kostiumiki. Warto zaznaczyć, iż panie uprawiały z dużym zamiłowaniem turystykę górską, gdzie poza mocnymi butami, należało wkładać szerokie spódnice. Co interesujące, w sportach wodnych, jak wioślarstwo, zalecano koszulki bez rękawów oraz krótkie spodenki, w kajakarstwie zaś popularnością cieszyły się komplety treningowe, spodenki i koszulki. Jednak zdarzały się przypadki, iż kobiety wiosłowały zaledwie w kostiumie kąpielowym³⁰.

W okresie międzywojennym popularnością wśród Polek cieszyły się również sporty zimowe, głównie narciarstwo. Na łamach czasopism publikowano kursy narciarskie, zachęcające czytelniczki do uprawiania tej dyscypliny:

Dwa tygodnie pobytu w górach na nartach daje zdrowia więcej niż miesiąc odpoczynku w lecie, a już jeśli chodzi o gimnastykę mięśni, równa się on 6-tygodniowej intensywnej zaprawie, prowadzonej w mieście.

Redakcje tygodników zwracały uwagę na kostium narciarski, który powinien być wygodny i przylegający do sylwetki ciała. Zalecano m.in. nosić trzy pary skarpetek i buty mające nosy kwadratowe³¹. Dużą wagę przywiązywano także do odpowiedniego sprzętu i smarowania nart. Powszechne stały się instrukcje, dobre rady dotyczące początków, czyli padania, wstawania, chodzenia, zmiany kierunku pod górę, schodkowania czy zakosów³². Innym rodzajem dyscypliny zimowej cieszącej się zainteresowaniem wśród pań było łyżwiarstwo, wpływające korzystnie na prawidłowe funkcjonowanie organizmu.

Godzina ślizgawki wzmocni nasze siły nie tylko fizycznie, ale i psychicznie, doda nam bodźca do pracy, a co najważniejsze – zahartuje organizm³³.

Prasa kobieca popularyzowała model „aktywnego letniego wypoczynku”, a publicyści zachęcali czytelniczki do korzystania z uzdrowisk. W poszczególnych artykułach pojawiały się informacje i wskazówki, np. jak dojechać do wybranych miejscowości, gdzie się zatrzymać, czy z jakich zabiegów skorzystać. W Drugiej Rzeczypospolitej największą popularnością cieszyły uzdrowiska takie, jak: Inowrocław, Krynica oraz Krościenko. W okresie letnim chętnie wypoczywano nad Bałtykiem, w okresie zimy zaś w Zakopanem. Wyjeżdżano także za granicę, choć dotyczyło to głównie zamożniejszych pań.

³⁰ „Bluszcz” 1936, nr 20, s. 15.

³¹ I. Paroska, *Narciarstwo*, „Bluszcz” 1934, nr 2, s. 49.

³² *Coś nie coś o narciarstwie*, „Bluszcz” 1928, nr 2, s. 20.

³³ K. Muszałówna, *Sport łyżwiarski*, „Bluszcz” 1930, nr 8, s. 16.

Reasumując, redakcje „Bluszczu” oraz „Mojej Przyjaciółki” promowały aktywny oraz zdrowy styl życia. Zamieszczając przepisy kulinarne, zalecenia lekarzy, zestawy ćwiczeń różnych dyscyplin sportowych, relacje z turniejów krajowych i światowych, zachęcały czytelniczki do aktywności fizycznej, która stała się koniecznością w utrzymaniu wymarzonej sylwetki oraz dobrego samopoczucia. Sukcesy osiągnięte przez Halinę Konopacką, Stanisławę Własiewicz, Jadwigę Jędrzejowską i inne sportswomenki pokazały, iż ciężką pracą i wytrwałością kobieta także może przekraczać swoje granice oraz zdobywać laury.

Bibliografia

A. Źródła

I. Prasa

„Bluszcz” 1922–1936.

„Moja Przyjaciółka” 1934–1937.

B. Literatura

Chwastyk-Kowalczyk J., *„Bluszcz” w latach 1918–1939*, Kielce 2003.

Drozdek-Małołepsza T. *Sport kobiet w działalności Akademickiego Związku Sportowego w okresie II Rzeczypospolitej. Zarys dziejów*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2014, t. 23, s. 486–497.

Łozowska-Marcinkowska K., *Gimnastyka i spacerowanie jako egalitarne formy aktywności fizycznej czytelniczek periodyków kobiecych okresu międzywojennego*, „Nowiny Lekarskie” 2010, nr 2, s. 146–152.

Notkowski A., *Zawrotna kariera prowincjonalnego młodzieńca (Alfred Ksycki)*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1992, nr 31, s. 67–75.

Zaborniak S., *Z tradycji lekkoatletyki w Polsce w latach 1919–1939. Udział lekkoatletów i lekkoatletek w międzynarodowej rywalizacji sportowej*, t. 6, Rzeszów 2011.

Promotion of healthy lifestyles of women. Examples of active women on the basis of “Bluszcz” [“Ivy”] and “Moja Przyjaciółka” [“My Friends”]

Abstract

The social situation of women in pre-war Poland has improved significantly compared to the 19th century. Besides obtaining the right to vote in 1918, the fair sex actively participated in cultural, economic and political independent state. Sport was an example of the active participation of women, both professional and amateur. Women's magazines, such as: “Bluszcz” [“Ivy”] and “Moja Przyjaciółka” [“My Friend”] had paid great attention to the importance of a good nutrition, a healthy lifestyle and physical activity. Newspapers published medical advice, newspaper articles or reports on sports events. Women, despite numerous difficulties and obstacles, achieved success on the national and international arena. They were involved in the most important sports events such as the Women's World Games and the Summer Olympic Games. It is worth considering the role of women's magazines in promoting an active lifestyle.

Keywords: “Bluszcz” [“Ivy”], “Moja Przyjaciółka” [“My Friend”], Summer Olympics Games, Women's World Games, healthy lifestyle.

Eligiusz MAŁOLEPSZY*, Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA**,
Daniel BAKOTA***, Anatolii TSOS****

Wychowanie fizyczne i sport w Równem i w powiecie rówieńskim w latach 1921–1939. Zarys problematyki

Streszczenie

Powiat rówieński w 1921 r. wszedł w skład województwa wołyńskiego II Rzeczypospolitej Polskiej. Z części gmin powiatu rówieńskiego, 1 stycznia 1925 r. utworzono powiat kostopolski. Znaczącą większość powiatu stanowiła ludność ukraińska. Drugą i trzecią grupę narodowościową stanowiła społeczność polska i żydowska. Powiat rówieński zamieszkiwały także inne społeczności, m.in.: czeska, niemiecka i rosyjska.

W latach 1921–1939 nastąpił rozwój wychowania fizycznego i sportu w Równem i w powiecie rówieńskim, m.in. w kwestii infrastruktury sportowej, jak również kształcenia kadr dla potrzeb wychowania fizycznego i sportu. Dużą rolę w rozwoju aktywności fizycznej odegrały organizacje i towarzystwa młodzieżowe i społeczne, m.in.: Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej i Związek Strzelecki. Znaczącą rolę w działalności sportowej odegrały kluby sportowe. Rozwojowi aktywności sportowej sprzyjały powstające na Wołyniu struktury sportu, m.in. okręgowe związki sportowe, mające siedzibę w Równem. Wychowanie fizyczne i sport realizowane były wśród ludności ukraińskiej – na Wołyniu działalność zaznaczyły organizacje „Płast” i „Junak”.

Słowa kluczowe: wychowanie fizyczne, sport, Równe, powiat rówieński, Wołyń, Polska.

* dr hab. prof. AJD, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii, e-mail: e.malolepszy@ajd.czyst.pl

** dr, adiunkt, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii, e-mail: t.drozdek-malolepsza@ajd.czyst.pl

*** dr, adiunkt, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii

**** prof dr hab., Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet im. Łesi Ukrainki w Łucku

Wstęp

Powiat rówieński w dniu 19 lutego 1921 r. wszedł w skład województwa wołyńskiego II Rzeczypospolitej Polskiej. Z części gmin powiatu rówieńskiego, 1 stycznia 1925 r. utworzono powiat kostopolski. Powiat rówieński położony był w środkowo-wschodniej części województwa wołyńskiego. Wschodnia granica powiatu rówieńskiego była jednocześnie granicą państwową ze Związkiem Radzieckim (ZSRR). W skład powiatu (po zmianach w 1925 r.) wchodziły 2 gminy miejskie (Korzec i Równe), 9 gmin wiejskich (Aleksandria, Buhryń, Działkiewiczce, Hoszcza, Klewań, Korzec, Międzyrzecz, Równe, Tuczyn) oraz 2 miasta (Korzec i Równe). Według stanu na 1931 r., powierzchnia powiatu rówieńskiego wynosiła 2898 km², natomiast liczba ludności wynosiła 252 800. Znaczącą większość stanowiła ludność ukraińska – 160 600 (63,5%). Drugą grupą narodowościową była społeczność żydowska – 37 484 (14,8%)¹. Polaków zamieszkiwało powiat rówieński 37 000, co stanowiło 14,6%². Istniały także inne społeczności, m.in. czeska, niemiecka i rosyjska. Wśród różnych dziedzin życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego w powiecie rówieńskim dość owocnie realizowano wychowanie fizyczne i sport.

W zakresie stanu badań, przy opracowaniu niniejszego artykułu wykorzystano publikacje E. Małolepszego, E. Wilczkowskiego, A. Wołczyńskiego, S. Kozibrockiego i S. Zaborniaka³. Prace te mają głównie charakter przyczynku do przedstawionej w artykule problematyki.

Metody i problemy badawcze

W przygotowaniu niniejszej pracy zostały wykorzystane następujące metody badawcze: analiza źródeł historycznych, synteza oraz metoda porównawcza. Wysunięto następujące problemy badawcze:

¹ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_\(II_Rzeczpospolita\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_(II_Rzeczpospolita)) [dostęp: 14.05.2017].

² https://pl.wikipedia.org/wiki/Powiat_r%C3%B3wie%C5%84ski [dostęp: 14.05.2017].

³ E. Małolepszy, *Wychowanie fizyczne i sport w województwie wołyńskim w latach 1921–1939 – zarys problematyki*, [w:] R. Urban, L. Nowak, J. Eider (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 12 (1): *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce do 1945 r.*, Gorzów Wlkp. 2016, s. 331–346; tenże, *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Wołyńskiego Związku Młodzieży Wiejskiej w latach 1922–1939*, „Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві”: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. унтім. Лесі Українки, Луцьк 2016, №4 (36), s.19–28; E. Вільчковський, А. Вольчинський, С. Козіброцький, *Стан фізичного виховання на Волині в 1920–1930 роках*, Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. Ун т ім. Лесі Українки, Луцьк 2016, №4 (36), с. 11–18; S. Zaborniak, *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*, Rzeszów 2007.

1. Jak przebiegała działalność w zakresie wychowania fizycznego i sportu w Równem i w powiecie rówieńskim w latach 1921–1939?
2. Jakie uwarunkowania miały wpływ na rozwój aktywności fizycznej?
3. Jakie kluby i towarzystwa prowadziły działalność na polu wychowania fizycznego i sportu w Równem i w powiecie rówieńskim w latach 1921–1939?

W odniesieniu do badań źródłowych przeprowadzono kwerendę zasobów archiwalnych. Wykorzystano literaturę z uwzględnieniem przyczynków do dziejów wychowania fizycznego i sportu w województwie wołyńskim w latach 1921–1939.

Wyniki i dyskusja

Według źródeł archiwalnych, we wrześniu 1934 r. na obszarze województwa wołyńskiego istniało 1931 placówek szkolnych, z których zdecydowana większość – 1745 – to szkoły państwowe, natomiast szkół prywatnych istniało 186⁴. Wśród typów szkół najwięcej było publicznych szkół powszechnych (1732) oraz prywatnych szkół powszechnych (149). Ponadto, w województwie wołyńskim istniało 10 szkół średnich publicznych, 18 szkół średnich prywatnych, 2 niższe szkoły zawodowe państwowe, 14 niższych szkół zawodowych prywatnych, 1 średnia szkoła zawodowa państwowa oraz 5 średnich szkół zawodowych prywatnych. Pod względem językowym stan szkolnictwa przedstawiał się następująco: szkół polskich – 545; szkół polskich z językiem ukraińskim jako przedmiotem nauczania – 631; szkół polskich z językiem czeskim jako przedmiotem nauczania – 21; szkół polskich z językiem niemieckim jako przedmiotem nauczania – 21; szkół polskich z językiem hebrajskim jako przedmiotem nauczania – 6; utrakwistycznych polsko-ukraińskich – 536; szkół ukraińskich – 11; utrakwistycznych polsko-czeskich – 7; szkół czeskich – 22; szkół rosyjskich – 5; utrakwistycznych polsko-niemieckich – 1; szkół żydowskich – 6; utrakwistycznych polsko-hebrajskich – 2; szkół hebrajskich – 50; żydowsko-hebrajskich – 1; szkół niemieckich – 66⁵. Wśród nauczycieli najwięcej pracowało Polaków (2817), Ukraińców (472), Rosjan (100), Czechów (36) oraz Żydów (23). Warto zaznaczyć, iż obowiązek szkolny w roku szkolnym 1933/1934 w województwie wołyńskim obejmował 362 108 dzieci, natomiast do szkół uczęszczało ich 236 516⁶.

W Łucku i Ostrogu realizowano wakacyjne kursy wychowania fizycznego⁷. Ich celem było doksztalcanie nauczycieli szkół powszechnych. Według L. Nowaka,

⁴ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Urząd Wojewódzki Wołyński (UWW), sygn. 979/83, Sprawozdanie z sytuacji na Wołyniu we wrześniu 1933 i 1934 r. wraz z planem pracy województwa wołyńskiego, s. 43.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

⁷ L. Nowak, *Wychowanie fizyczne i sport w Państwowym Szkolnictwie Ogólnokształcącym w Polsce w latach 1918–1939*, Poznań 1996, s. 120.

w roku szkolnym 1937/38 na terenie Polski zarejestrowano 27 235 szkół powszechnych, 76 648 nauczycieli i 4 701 240 uczniów. Natomiast w roku szkolnym 1938/39 stan ten powiększył się w przybliżeniu o 240 szkół, 2000 nauczycieli i 96 000 uczniów. Przyrost ten dotyczył przeważnie terenów wschodnich i środkowych Polski⁸.

Aktywność fizyczną (wychowanie fizyczne, sport i przysposobienie wojskowe) organizowano w szkolnictwie średnim⁹. Wychowanie fizyczne realizowano w Państwowej Szkole Rolniczej w Szubkowie (powiat rówieński), która posiadała boisko sportowe. Warto jednak zwrócić uwagę, iż w szkołach rolniczych wychowanie fizyczne nie było przedmiotem obowiązkowym. W programie szkół rolniczych, jaki opublikowano na łamach „Siewu” w 1924 r., tylko w szkołach żeńskich przewidziano higienę¹⁰. Brak materiałów źródłowych nie pozwala na szersze przedstawienie realizacji wychowania fizycznego w szkolnictwie.

Ważnym ogniwem w działalności sportowej było wspieranie kształcenia kadry instruktorskiej. W Równem w 1938 r. zorganizowano kurs instruktorski (przodowników) piłki nożnej¹¹. Uczestniczyło w nim 30 osób z Dubna, Kostopola, Krzemieńca, Równego, Sarn i Zdołbunowa. Zajęcia dydaktyczne na kursie prowadził trener Polskiego Związku Piłki Nożnej (PZPN) – Jasionka z Warszawy.

Zarząd Główny Poczтового Przysposobienia Wojskowego (PPW) w porozumieniu z Polskim Związkiem Łuczników (PZŁ) organizował „Objazdowe Kursy Łucznicze PPW”. W marcu 1936 r. kursy odbyły się w Łucku i Równem¹². Program kursów obejmował głównie zagadnienia z zakresu teorii i praktyki łucznictwa, m.in.: prawidłowe opanowanie zasad strzelania; znajomość zasad szkolenia, treningu zawodniczego, budowy torów łuczniczych; dobór sprzętu sportowego; organizację sportu łuczniczego. Pełny program kursu realizowano w ciągu 4 dni, w trakcie których przeprowadzano 6–7 godzin szkolenia teoretycznego i 24–40 godzin zajęć praktycznych. Istotne dla rozwoju ruchu sportowego było także prowadzenie w Równem poradni sportowo-lekarskiej.

⁸ Tamże, s. 32.

⁹ E. Вільчковський, А. Вольчинський, С. Козіброцький, *Стан фізичного виховання на Волині в 1920–1930 роках*, Фізичне виховання, спорт і культураздоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. Ун-т ім. Лесі Українки, Луцьк 2016, №4 (36), с. 14.

¹⁰ „Siew” 1924, nr 42–43, s. 10.

¹¹ E. Małolepszy, *Sport na kresach II Rzeczypospolitej w świetle czasopisma „Start. Wiadomości Sportowe” (1938–1939)*, „Studia Humanistyczne” 2011, nr 11, s. 92–93.

¹² T. Drozdek-Małolepsza, *Sport łuczniczy kobiet w Polsce w latach 1925–1939*, „Studia Humanistyczne” 2011, nr 11, s. 81; T. Drozdek-Małolepsza, E. Małolepszy, *Rozwój wychowania fizycznego i sportu w działalności Poczтового Przysposobienia Wojskowego w latach 1933–1939 (zarys problematyki)*, [w:] M. Wiśniewska (red.), *Wojskowość – Bezpieczeństwo – Wychowanie. Księga Jubileuszowa Profesora Lecha Wyszczałskiego w 70. rocznicę urodzin*, t. 2, Siedlce 2012, s. 11. Zob. też. T. Drozdek-Małolepsza, *Wychowanie fizyczne i sport kobiet w działalności Poczтового Przysposobienia Wojskowego w latach 1933–1939. Zarys dziejów*, [w:] J. Dżereń (red.), *Z dziejów kultury fizycznej Polski oraz wybranych regionów i mniejszości narodowych*, Płock 2011, s. 123.

W Równem miały swoją siedzibę struktury okręgowe polskich związków sportowych, m.in. Wołyński Okręgowy Związek Bokserski (Wołyński OZB)¹³. Został on utworzony w II połowie lat 30. XX w. Przed utworzeniem Wołyńskiego OZB, kluby i towarzystwa sportowe prowadzące sekcje bokserskie wchodziły w skład Lubelskiego OZB. Z wnioskiem o rejestrację Wołyńskiego OZB, wystąpił (pismem do Urzędu Wojewódzkiego Wołyńskiego, z dnia 6 kwietnia 1938 r.) starosta powiatu rówieńskiego – Bazyli Rogowski¹⁴. Wśród założycieli Wołyńskiego OZB znajdowali się m.in.: płk Werobej (prezes WKS Równe), Józef Mazur (prezes Wołyńskiego KS Pogoń Równe), inż. Feliks Urbanowicz (prezes KS Strzelec Janowa Dolina), Janusz Skorupski, Piotr Litztauer (prezes ŻKS Hasmonea Równe), por. Wojciech Kabza (kierownik sekcji bokserskiej WKS Równe), kpt. Roman Szpindna (delegat okręgu WF i PW), st. sierż. Stefan Dutkowski (gospodarz w WKS Równe, 44 Pułk Straży Kresowej), prof. Franciszek Stankowski (Równe, Gimnazjum „Oświata”), Aleksander Hurkowski, Mikołaj Szrubowicz, Bazyli Sobolew, Eugeniusz Wiśniewski (urzędnik Wydziału Powiatowego w Równem), Jerzy Galasiński (urzędnik Wydziału Powiatowego w Równem), Józef Szenkier, Waclaw Studziński¹⁵. Oficjalnej rejestracji Wołyńskiego OZB dokonano 30 czerwca 1938 r.¹⁶ Prowadzono działalność na obszarze województwa wołyńskiego – celem okręgowego związku było

zjednoczenie na terenie działalności Wołyńskiego Okręgowego Związku Bokserskiego wszystkich klubów i sekcji uprawiających sport bokserski, popieranie jego rozwoju we wszystkich formach oraz koordynowanie i kontrola zrzeszonych w Wołyńskim Okręgowym Związku Bokserskim klubów i sekcji¹⁷.

W początkowym okresie (od 1922 r.) kluby piłki nożnej województwa wołyńskiego brały udział w rozgrywkach Lubelskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej (LOZPN)¹⁸. Jak piszą S. Hrudniak, J. Melnyk i W. Morozow: „Wołyński Podokręg Piłki Nożnej powołany został do życia komunikatem Lwowskiego OZPN nr 4 z dnia 30 marca 1928 r.”¹⁹ W dniu 6 maja 1928 r. odbyło się w siedzibie ŻKS Hasmonea Równe zebranie założycielskie Wołyńskiego Podokręgu Piłki Nożnej (WPPN). W następnym roku (1929) WPPN przekształcono w Wołyński Podokręg Piłki Nożnej, będący w strukturach Lwowskiego OZPN²⁰. Pre-

¹³ Tamże, s. 92.

¹⁴ Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м.Луцьк Волинського воєводства, опис 9, справа 4359, с. 2.

¹⁵ Tamże, s.6.

¹⁶ Na mocy decyzji Wojewody Wołyńskiego z dnia 30 czerwca 1938 r. Wołyński OZB wpisano do rejestru stowarzyszeń i związków Urzędu Wojewódzkiego Wołyńskiego pod nr 219.

¹⁷ Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м.Луцьк Волинського воєводства, опис 9, справа 4359, с. 6.

¹⁸ S. Hrudniak, J. Melnyk, W. Morozow, *Wołyński Związek Piłki Nożnej (Волинський союз футболу)*, „Monitor Wołyński” (Łuck) 2017, nr 9, s. 7.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

zesem podokręgu został Witold Gorowic (członek Towarzystwa Gimnastycznego – TG „Sokół” Równe).

Wołyński Okręgowy Związek Piłki Nożnej (WOZPN), z siedzibą w Równem, został powołany w 1930 r.²¹ W skład związku wchodziło wówczas (według stanu na 1930 r.) 20 drużyn. W 1934 r. liczba klubów i stowarzyszeń sportowych prowadzących sekcję piłki nożnej wzrosła do 31²². W dniu 22 lutego 1936 r. przeniesiono siedzibę WOZPN z Równego do Łucka²³.

Fot. 1. Sekcja piłki nożnej Wojskowego Klubu Sportowego Równe (1933 r.)

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC), sygn. 1-S-2152.

W omawianym okresie istniał Wołyński Okręgowy Związek Hokeja na Lodzie (Wołyński OZHL), początkowo z siedzibą w Równem, a następnie

²¹ J. Goksiński, *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1939 r.*, t. 1: *Regiony – branże – frekwencja*, Warszawa 2012, s. 380.

²² „Rocznik Sportowy” 1934, Warszawa 1934, s. 409–410. W 1934 r. w skład Wołyńskiego OZPN wchodziły: ŻTGS Amatorzy Włodzimierz, PTGS Czarni Kostopol, RSWF Gwiazda-Sztern Kowel, ŻKS Hakoach Równe, ŻKS Hakoach Dubno, ŻKS Hapoel Łuck, ŻKS Hasmona Równe, ŻKS Hasmona Kowel, ŻKS Hasmona Łuck, ŻKS Hasmona Krzemieniec, SRWF Jutrznia Krzemieniec, SRWF Jutrznia Równe, SRWF Jutrznia Łuck, ŻKS Kadimach Łuck, Kolejowe Przystosowanie Wojskowe (KPW) Równe, Krzemieniecki KS, Pocztove Przystosowanie Wojskowe (PPW) Łuck, WKS Pogoń Równe, PKS Równe, PKS Łuck, PKS Włodzimierz, PTG „Sokół” Dubno, ŁKS Strzelec Łuck, ŻKS Szomrija Równe, ŻKS Trumpeldorja Kostopol, Towarzystwo Uniwersytetów Robotniczych (TUR) Kowel, WKS Równe, WKS Łuck, ZS Równe, ZS Zdołbunów, Strzelec Janowa Dolina.

²³ Державний архів Волинської області, фонд 170, Волинський окружний футбольний союзм. Луцьк Волиського воєводства, під. 1, с. 1.

w Kowlu²⁴. Według stanu na 1934 r., siedziba Wołyńskiego OZHL mieściła się w Równem, natomiast w skład okręgu wchodziły Wołyński Klub Sportowy Pogoń Równe, Wojskowy Klub Sportowy (WKS) Równe i Policyjny Klub Sportowy (PKS) Równe.

Kluby sportowe z Równego wchodziły w skład polskich i okręgowych związków sportowych. W Polskim Związku Lawn-Tenisa (PZLT) zarejestrowano WKS Równe; w Polskim Związku Jeździeckim (PZJ) był zarejestrowany Wołyński Klub Jeździecki w Równem; w skład Wołyńskiego Okręgowego Związku Lekkiej Atletyki (OZLA) wchodził WKS Równe²⁵.

Fot. 2. Zawody konne w 21. Pułku Ułanów Nadwiślańskich w Równem

Źródło: NAC, sygn. 1-S-2152.

Jedną z najprężniej działających organizacji sportowych był Wołyński Klub Sportowy (Wołyński KS) Pogoń Równe. Walny Zjazd Wołyńskiego KS Pogoń Równe odbył się 7 maja 1939 r. z udziałem 120 osób²⁶. Wybrany został zarząd klubu, w skład którego weszli: Mazur – prezes, Kosiński i Studziński – wiceprezesa, Olejnik – sekretarz, Martonowicz – skarbnik, Sieprawski – gospo-

²⁴ „Rocznik Sportowy” 1934, Warszawa 1934, s. 460; E. Małolepszy, *Sport na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej w świetle czasopisma „Sport Polski” (1937–1939)*, [w:] K. Obodyński, P. Król, W. Bajorek (red.), *Spoleczno-kulturowe studia z kultury fizycznej*, Rzeszów 2012, s. 358.

²⁵ E. Małolepszy, *Wychowanie fizyczne i sport w województwie wołyńskim w latach 1921–1939...*, s. 335–336.

²⁶ E. Małolepszy, *Sport na kresach II Rzeczypospolitej w świetle czasopisma „Start. Wiadomości Sportowe” (1938–1939)*, „Studia Humanistyczne” 2011, nr 11, s. 94.

darz, Hurkowski, S. Podobiński, Wachowski i Wolski – członkowie zarządu. Stefan Podobiński został wybrany kierownikiem sekcji piłki nożnej. Jednym z celów klubu była praca „nad usportowieniem” szerszych warstw młodzieży polskiej w Równem.

Fot. 3. Sztandar UKS Hart Zdołbunów

Źródło: Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воеводське управління м.Луцьк Волинського воєводства, опис 9, справа 4077, с. 3.

W Równem działalność prowadził Ukraiński Klub Sportowy (UKS) Horin Równe. Założony w 1934 r., prowadził sekcje boksu, piłki nożnej, siatkówki, tenisa stołowego oraz muzyczną²⁷. Klub popularyzował i upowszechniał aktywność fizyczną, głównie wśród ludności ukraińskiej ze środowisk miejskich i wiejskich. Według E. Wilczkowskiego, A. Wołczyńskiego i S. Kozibrockiego,

najaktywniejszą i najliczniejszą była sekcja piłki nożnej. W 1936 r. rozegrała ona 90 meczy. Szczególnie interesujący był mecz rozegrany 24 maja 1936 r. w Równem z UKS „Hart” Zdołbunów, z okazji 10 rocznicy śmierci atamana wojsk ukraińskich Symona Petlury²⁸.

²⁷ S. Zaborniak, *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich...*, s. 311. Według S. Zaborniaka, w województwie wołyńskim istniało 7 klubów sportowych mniejszości ukraińskiej.

²⁸ E. Вільчковський, А. Вольчинський, С. Козіброцький, dz. cyt., s. 13.

W dniach 25–26 lutego 1939 r. odbyły się w Równem – po raz drugi – mistrzostwa Wołyńskiego OZB²⁹. W zawodach wzięło udział 24 bokserów z następujących klubów: Hasmonea (6 bokserów), Strzelec Janowa Dolina (12), Wołyński KS Pogoń Równe (6). W poszczególnych kategoriach wagowych zwyciężyli: Semeniuk (Pogoń), Łatnik (Hasmonea), Frącek, Siwek, Wierzbicki (Strzelec), Pokotiła (Pogoń), Rączka, Chłopecki (Strzelec).

Kwalifikacją do mistrzostw Polski w boksie (pod koniec lat 30. XX w.) było rozegranie czterech turniejów międzyokręgowych, które miały wyłonić 32 finalistów. Pod koniec marca 1939 r. odbył się w Równem turniej międzyokręgowy, w którym rywalizowali bokserzy Lubelskiego, Lwowskiego i Wołyńskiego OZB³⁰. Bokserzy Wołyńskiego OZB zwyciężyli w dwóch kategoriach, w wadze piórkowej – Frącek, w wadze półciężkiej – Rączka.

W styczniu 1939 r. odbył się mecz bokserski pomiędzy drużynami okręgów warszawskiego i wołyńskiego³¹. Zwyciężyli bokserzy z Warszawy (12:4). W komentarzu do meczu czytamy wypowiedź prezesa Wołyńskiego OZB:

Klasa pięściarzy wołyńskich stale się podnosi, dzięki licznym kontaktom z innymi silnymi okręgami. Z bokserów wołyńskich wyróżnić należy Łogoszowca, Frącka i Chłopeckiego³².

Pod koniec lat 30. XX w. w rozgrywkach ligowych Wołyńskiego OZB brały udział drużyny: Strzelec Janowa Dolina, Pogoń Równe, PKS Łuck, ŻKS Hasmonea Równe, KKS Krzemieniec, KS Strzelec Kowel, ŻKS Hasmonea Łuck, WKS Strzelec Łuck.

Pięściarze Wołynia uczestniczyli w zawodach międzynarodowych. W marcu 1939 r. odbył się mecz bokserski pomiędzy reprezentacjami Wołynia a drużyną Finlandii³³. Mecz zakończył się zwycięstwem Finlandii 14:2. Wołyń reprezentowali (w poszczególnych kategoriach): A. Owsianik, Łatnik, Frącek, Tomczyński, Wierzbicki, Garnuszczak, Rączka, Chłopecki.

W latach 20. oraz w I połowie lat 30. XX w. do najlepszych zespołów piłkarskich województwa wołyńskiego należy zaliczyć: WKS Hallerczyki Równe, ŻKS Hasmonea Równe, ŻKS Hasmonea Kowel, Makkabi Równe, WKS Kowel, Sokół Równe, Sokół Kowel, WKS Dubno, PKS Łuck, Wołyński KS Pogoń Równe³⁴.

W lidze okręgowej (Wołyńskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej – Wołyński OZPN), w sezonie 1938/1939 brały udział m.in. drużyny: PKS Łuck,

²⁹ E. Małolepszy, *Sport na kresach II Rzeczypospolitej w świetle czasopisma „Start. Wiadomości Sportowe”*..., s. 97–98.

³⁰ Tamże, s. 98.

³¹ Tamże, s. 97.

³² „Start. Wiadomości Sportowe” 1939, nr 9, s. 2.

³³ E. Małolepszy, *Sport na kresach II Rzeczypospolitej w świetle czasopisma „Start. Wiadomości Sportowe”*..., s. 98.

³⁴ J. Goksiński, dz. cyt., s. 377–384.

WKS Łuck, Hasmonea Równe, Wołyński KS Pogoń Równe, Strzelec Janowa Dolina, WKS Dubno, Strzelec Kowel³⁵. Mistrzem okręgu (w sezonie 1938/1939) została drużyna PKS Łuck. W rozgrywkach klasy B i C Wołyńskiego OZPN występowały drużyny mniejszości ukraińskiej, m.in. UKS Horin Równe i UKS Hart Zdołbunów³⁶. Drużyny z Równego zdobywały mistrzostwo Wołynia: WKS Hallerczyki Równe (1928, 1931, 1936), ŻKS Hasmonea Równe (1929, 1932–1933), TG „Sokół” Równe (1930)³⁷.

Fot. 4a. Sztandar Czeskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Kwasilowie (powiat Równe)

Źródło: Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м.Луцьк Волинського воєводства, опис 9, справа 3845, с. 11.

W ramach Dzielnicy Mazowieckiej TG „Sokół”, istniał okręg wołyński³⁸. Według stanu na dzień 31 grudnia 1925 r. TG „Sokół” w Równem – wchodzące w skład okręgu wołyńskiego – liczyło 204 członków i 40 osób dorostu sokole-

³⁵ E. Małolepszy, *Sport na kresach II Rzeczypospolitej w świetle czasopisma „Start. Wiadomości Sportowe”*..., s. 96.

³⁶ S. Zaborniak, *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich*..., s. 308–311.

³⁷ S. Hrudniak, J. Melnyk, W. Morozow, dz. cyt., s. 7.

³⁸ Sprawozdanie Zarządu Związku Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Polsce za lata 1923–1925, Warszawa 1926, s. 51–77.

go). Na terenie powiatu rówieńskiego prowadziło działalność Czeskie TG „Sokół” w Kwasilowie³⁹. Gniazdo zostało założone w 1911 r., a sztandar poświęcono w marcu 1933 r. Gwoździe pamiątkowe, m.in. od marszałka Józefa Piłsudskiego, zostały wbite przez starostę rówieńskiego Stanisława Bogusławskiego. Prezesem gniazda był Włodzimierz Swarowski, a sekretarzem – Antoni Tomasz⁴⁰.

Fot. 4b. Sztandar Czeskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Kwasilowie (powiat Równe)

Źródło: Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м. Луцьк Волинського воєводства, опис 9, справа 3845, с. 11.

Działalność na polu wychowania fizycznego i sportu prowadził Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej (WZMW). Według stanu na 1929 r., w powiecie rówieńskim sekcje wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego posiadały Koła Młodzieży Wiejskiej (KMW) w Majdanie Kozlińskim (22 członków) i w Rzeczycy (8 członków)⁴¹. W II połowie lat 30. XX w. liczba KMW prowadzących aktywność fizyczną wzrosła do 6⁴².

³⁹ Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м. Луцьк Волинського воєводства, опис 9, справа 3845, с. 5.

⁴⁰ Tamże, s. 9, 14.

⁴¹ AAN, UWW, sygn. 91, Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej 1930, s. 8, 19–20.

⁴² „Młoda Wieś” (Łuck) 1937, nr 17, s. 9.

W ramach struktury Związku Strzeleckiego (ZS), w okręgu II (Lublin) wyodrębniono podokręg Wołyń⁴³. W programach i wytycznych prac Komendy Okręgu Wołyńskiego na 1928 r. komendant obwodu Równe w okresie od lutego do 15 marca miał zorganizować sekcje sportowe: gier sportowych, lekkoatletyki, piłki nożnej, strzelectwa oraz łucznictwa⁴⁴.

Jedną z imprez aktywności fizycznej, w której uczestniczyły drużyny z Równego i powiatu rówieńskiego, był „Marsz na Polską Górę” na trasie Maniewiczze – Sewerynowka – Lisów – Podhacie – Polska Góra. W zawodach marszowych w lipcu 1935 r. uczestniczyły m.in. następujące drużyny: 21. Pułk Ułanów, 44. pp Strzelców Kresowych Równe (w składzie: strzel. Jan Chmiel, strzel. Antoni Demski, strzel. Kazimierz Grzesiuk, strzel. Jan Kopiel, strzel. Franciszek Kowalczyk, strzel. Józef Kowalski, kpr. Stanisław Matuszak, strzel. Józef Pasierbik, st. strzel. Wiktor Pawełek, strzel. Stanisław Przeworski, strzel. Franciszek Rudolf, strzel. Stanisław Sobieraj, strzel. Stanisław Śledziński, kpr. Adam Waśkiewicz, st. strzel. Antoni Wedler, plut. Leon Witkowski, kpr. Feliks Zawadowski), 45. pp Strzelców Kresowych Równe, ZS Pasa Granicznego powiatu rówieńskiego (w składzie: Kazimierz Czeszejko, Adolf Iwanowski, Mieczysław Górski, Józef Konarzewski, Waław Kornatowski, Adam Krzyżak, Kazimierz Ostrowski, Tadeusz Ostrowski, Witold Sikorski, Aleksander Skalecki, Marian Skibiński, Nikifor Świętochowski)⁴⁵.

Na terenie powiatu rówieńskiego przeprowadzono zawody, w których można było zdobyć Odznakę Strzelecką (OS)⁴⁶. Zorganizowano je w Równem, w dniach 14–17 marca 1934 r., z inicjatywy 45. pułku piechoty. Wojskowi zdobyli 141 OS klasy II (odznaka srebrna) i 390 OS klasy III (odznaka brązowa). W okresie marzec–maj 1934 r. próby na OS przeprowadziła Komenda Powiatu ZS w Równem⁴⁷. Wśród osób, które zdobyły OS, znaleźli się członkowie: 45. pp w Równem, 13. pól w Równem, Kolejowego Przysposobienia Wojskowego (KPW), Legionu Młodych (LM), Ochotniczej Straży Pożarnej (OSP), Pocztoowego Przysposobienia Wojskowego (PPW), Przysposobienia Wojskowego Kobiet (PWK), Straży Więziennej, Wołyńskiego KS Pogoń Równe, Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP), ZS, Związku Oficerów Rezerwy (ZOR). Kolejne zawody na uzyskanie OS zostały zorganizowane w Równem, w dniu 26 maja 1934 r.,

⁴³ E. Małolepszy, *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego na wsi w latach 1919–1939. Zarys problematyki*, [w:] J. Urniaż (red.), *Szkice z historii sportu i sprawności fizycznej*, Olsztyn 2009, s. 67.

⁴⁴ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, під. 5, с. 2.

⁴⁵ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, під. 32, с. 5, 98, 130, 142. Zastępcą komendanta powiatowego ZS w Równem był por. Jan Boguszewicz.

⁴⁶ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, під. 25, с. 8–11.

⁴⁷ Тамże, s. 25–26, 47–48.

z inicjatywy Komendanta Powiatowego Przysposobienia Wojskowego (PW) Pa-sa Granicznego⁴⁸. Próbę pomyślnie zakończyły i uzyskały OS II klasy następujące osoby: Maria Harasimowiczowa, Czesława Stawińska, Irena Strzałkowska, Władysława Świgiłowa, Janina Tetjewowa, plut. Franciszek Harasimowicz, wachm. Stanisław Chodźba, kpr. Feliks Dudziński, kpr. Walenty Forma, plut. Anzelm Glugło, rtm. Antoni Głuchowski, plut. Wojciech Młodzikowski, ułan Adam Panicz, plut. Józef Pilch, plut. Jan Socha, plut. Władysław Stawiński, por. Jan Strzałkowski, st. wachm. Franciszek Świgoń, st. wachm. Franciszek Torcz, st. wachm. Antoni Wagner, ułan Władysław Zawadko; natomiast OS III klasy: kpr. Eugeniusz Millard, wachm. Jan Praczkowski, kpr. Helena Szpan, kpr. Antonina Wagnerowa, por. Waclaw Tetjew. Próby na OS organizowano również z inicjatywy jednostek wojskowych stacjonujących w Równem oraz w powiecie rówieńskim, m.in.: 13. pal, 44. pp, KOP baon Hoszcza⁴⁹.

Wśród ludności ukraińskiej działalność na polu wychowania fizycznego na Wołyniu realizowały organizacje „Płast” i „Junak”⁵⁰. Jak pisze S. Zaborniak,

Ruch płastowy rozprzestrzenił się również na Wołyniu. Pierwsze drużyny zakładano tam w 1923 r. jako sekcje miejscowych „Proswit”. Mimo, że działały one poza strukturami szkolnymi, swoją działalnością znacznie uaktywniły wołyńską młodzież szkolną⁵¹.

Podobnego zdania są także E. Wilczkowski, A. Wołczyński i S. Kozibrocki, którzy uważają, iż „pierwsze grupy «Płasta» zorganizowano w Aleksandrii (powiat rówieński) w 1923 r.”⁵² W dniach 18–19 sierpnia 1927 r. w Aleksandrii odbył się zjazd organizacji „Płast” z obszaru Galicji i Wołynia. Podczas zjazdu uczestnicy demonstrowali ćwiczenia z zakresu aktywności fizycznej, a także odbyły się zawody sportowe.

Dopełnieniem działalności w zakresie aktywności fizycznej był rozwój ruchu turystycznego. Według źródeł archiwalnych, powiat rówieński odwiedziło w 1936 r., w sezonie letnim 136 turystów i 277 letników, natomiast w sezonie zimowym – 10; w 1937 r., w sezonie letnim powiat rówieński odwiedziło 291 turystów i 4337 letników (z tej liczby 4006 przebywało w letniku w kolonii Nowostaw)⁵³. Turyści odwiedzali najczęściej miejscowości: Aleksandria, Chodosy, Rzeszuch (gmina Aleksandria), Korzec i Klewań.

⁴⁸ Tamże, s. 43.

⁴⁹ Tamże, s. 45, 74.

⁵⁰ Е. Вільчковський, А. Вольчинський, С. Козіброцький, dz. cyt., s. 13.

⁵¹ S. Zaborniak, *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich...*, s. 244.

⁵² Е. Вільчковський, А. Вольчинський, С. Козіброцький, dz. cyt., s. 13.

⁵³ Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м.Луцьк Волинського воєводства, опис 6, справа 2441, с. 10.

Zakończenie

W latach 1921–1939 nastąpił rozwój wychowania fizycznego i sportu w Równem i w powiecie rówieńskim. Nastąpiła rozbudowa infrastruktury sportowej, jak również kształcenia kadr dla potrzeb wychowania fizycznego i sportu. Oprócz szkolnego wychowania fizycznego i sportu, dużą rolę w rozwoju aktywności fizycznej odegrały organizacje i towarzystwa młodzieżowe i społeczne, m.in.: Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej i Związek Strzelecki. Znaczącą rolę w działalności sportowej odegrały kluby sportowe. Rozwojowi aktywności sportowej sprzyjały powstające na Wołyniu struktury sportu, m.in. okręgowe związki sportowe, mające siedzibę w Równem. Wychowanie fizyczne i sport realizowane było wśród ludności ukraińskiej, m.in. na Wołyniu działalność zaznaczyły organizacje „Płast” i „Junak”.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

1. Archiwum Akt Nowych w Warszawie
— Urząd Wojewódzki Wołyński
2. Державний архів Волинської області
— Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства
— Волинський окружний футбольний союз м. Луцьк Волинського воєводства
— Волинське воєводське управління м. Луцьк Волинського воєводства

II. Źródła drukowane

Mały Rocznik Statystyczny 1939, Warszawa 1939.

Sprawozdanie Zarządu Związku Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Polsce za lata 1923–1925, Warszawa 1926.

III. Prasa

- „Młoda Wieś” (Łuck) 1937.
„Monitor Wołyński” (Łuck) 2017.
„Siew” 1924.
„Start. Wiadomości Sportowe” 1939.

IV. Źródła internetowe

https://pl.wikipedia.org/wiki/Powiat_r%C3%B3wie%C5%84ski [dostęp 14.05.2017]

B. Literatura

- Drozdek-Małołepsza T., *Sport luczniczy kobiet w Polsce w latach 1925–1939*, „Studia Humanistyczne” 2011, nr 11, s. 79–89.
- Drozdek-Małołepsza T., Małołepszy E., *Rozwój wychowania fizycznego i sportu w działalności Poczowego Przysposobienia Wojskowego w latach 1933–1939 (zarys problematyki)*, [w:] M. Wiśniewska (red.), *Wojskowość – Bezpieczeństwo – Wychowanie. Księga Jubileuszowa Profesora Lecha Wysszczelskiego w 70. rocznicę urodzin*, t. 2, Siedlce 2012, s. 9–20.
- Goksiński J., *Klubowa historia polskiej piłki nożnej do 1939 r.*, t. 1: *Regiony – branże – frekwencja*, Warszawa 2012.
- Małołepszy E., *Sport na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej w świetle czasopisma „Sport Polski” (1937–1939)*, [w:] K. Obodyński, P. Król, W. Bajorek (red.), *Społeczno-kulturowe studia z kultury fizycznej*, Rzeszów 2012, s. 357–367.
- Małołepszy E., *Sport na kresach II Rzeczypospolitej w świetle czasopisma „Start. Wiadomości Sportowe” (1938–1939)*, „Studia Humanistyczne” 2011, nr 11, s. 91–101.
- Małołepszy E., *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego na wsi w latach 1919–1939. Zarys problematyki*, [w:] J. Urniaż (red.), *Szkice z historii sportu i sprawności fizycznej*, Olsztyn 2009, s. 65–76.
- Małołepszy E., *Wychowanie fizyczne i sport w województwie wołyńskim w latach 1921–1939 – zarys problematyki*, [w:] R. Urban, L. Nowak, J. Eider (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 12 (1): *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce do 1945 r.*, Gorzów Wlkp. 2016, s. 331–346.
- Małołepszy E., *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Wołyńskiego Związku Młodzieży Wiejskiej w latach 1922–1939*, „Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві”: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Луцьк 2016, №4 (36), с. 19–28.
- Zaborniak S., *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*, Rzeszów 2007.
- Вацева О., *Нариси з історії західно-українського спортивного руху*, Львів.
- Вільчковський Е., Вольчинський А., Козіброцький С., *Стан фізичного виховання на Волині в 1920–1930 роках*, Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. Ун т ім. Лесі Українки, Луцьк 2016, №4 (36), с. 11–18.

Physical education and sport in Rivne and Rivne county in the years 1921–1939. Outline of the issues

Abstract

In 1921 Rivne county became a part of Volhynian province of the second Polish Republic. Some communes of the Rivne county were on 1 January 1925 made into Kostopil county. A significant majority of the county was the Ukrainian population. The second and third national group was composed of Polish and Jewish communities. Rivne county was also inhabited by other communities including Czech, German and Russian ones.

The years 1921–1939 saw the development of physical education and sport in Rivne and Rivne county, among others of sports infrastructure as well as training of personnel for physical education and sport. An important role in the development of physical activity was played by youth organizations and associations including: Gymnastic Society “Sokół” [“Falcon”], Volhynian Association of Rural Youth and Shooting Association. A significant role in sports activities was played by sports clubs. The sports structures established in Volyn, among others Rivne-based district sports associations, were conducive to the development of this field of physical culture. Physical education and sport were practised among the Ukrainian population, in Volyn such organizations as “Płast” and “Junak” stood out.

Keywords: physical education, sport, Rivne, Rivne county, Volyn, Poland.

Leonard NOWAK*
Maria Alicja NOWAK**

Timeline of the World Polonia Winter Games (1986–2016)

Abstract

Keeping the chronological order, this paper presents a timeline of events of the 30-year history of the organization of the Polonia Winter Games in Poland: first their beginnings in the years 1986–1989, and then, after a long break and a change to the name, their continuation as the World Polonia Winter Games in the years 2000–2016.

Driven by the popularity of the summer Polonia Sports Games (1934–1991), and later the World Polonia Games in Poland (1997–2015), Polish diaspora organizations from different parts of the world decided to organize the 1st Polonia Winter Games in Zakopane in 1986.

In accordance with the guidelines, also accepted by the International Commission for the Games, the first three of them (1986, 1989, 1992) took place every three years. After an eight-year break, winter sports meetings of Polonia people were reactivated in the year 2000, when the next 4th Polonia Winter Games were held in the Beskid Mountains. That year, they were named the World Polonia Winter Games, a name which has remained until this day. It was agreed that they should be organized every two years.

The aim of this work is to present the second part of the timeline of events, which are related to the organization and the course of *the World Polonia Winter Games (1986–2016)*. The concept adopted by the authors stems not only from the extensive chronology, but also from the vastness of source material.

Many athletes representing various Polish diaspora communities participated in the Polonia Winter Games, and later in the World Polonia Winter Games. The program of the Games underwent gradual changes. From the beginning of the Winter Games there were no sporting performance minimums. Age categories were extended in order to enable young, middle-aged and older people to compete in the Games, thus making it possible for them to take part both in sports contests and recreational events.

* prof. dr hab., Poznan University of Physical Education, Faculty of Physical Culture in Gorzow Wlkp., Mieszko I University of Education and Administration in Poznan, Faculty of Public Health; e-mail: l.nowak@awf-gorzow.edu.pl

** dr hab. prof. US, University of Szczecin, Faculty of Physical Culture and Health Promotion; e-mail: maria.nowak@univ.edu.pl

The Polonia Games gave impetus to association of Polish athletes in Polonia sports organizations abroad and contributed largely to the consolidation of Polish national life in exile. They provided an opportunity to improve the knowledge of the Polish language, learn about the country of the ancestors and its achievements in various fields of social, cultural, and sporting life.

Polonia activists together with sports activists in Poland decided to continue the World Polonia Winter Games for the sake of the whole Polish diaspora and Poles living in Poland.

Keywords: Polonia physical culture; World Polonia Winter Games in Poland.

Introduction

The World Polonia Games are closely related to communities of the Polish diaspora, called Polonia, located in several dozen countries around the world. According to the data from 1934, Polish emigration amounted to 7,338,000 people, and by 1971 the numbers increased to more than 10 million people¹. In the 21st century the population of the Polish diaspora surpassed 20 million people. Half of them are inhabitants of the USA. Poland's integration with the European Union structures, the opening of borders and the legal and institutional changes triggered massive waves of economic migration to Western Europe. A significant part of them are young people with a secondary or higher education. The main Polonia population concentration is now found in London, where, according to demographers' estimates, more than one million Poles are currently living. Their trips are usually seasonal. The rate of overseas migration has decreased².

A significant contribution to research into the history of Polonia physical culture, including the World Polonia Games, has been made by physical culture historians, who presented

[...] the origins of organizations concerned with dissemination of sport by Poles in population centers of Polish emigration, participation of members of these organizations in the struggle for Poland's independence during the World War I, the integrative role of Polonia sports in strengthening ties among Poles abroad, the support of the country in strengthening the Polonia sports movement, and the help from Polish diaspora communities for athletes in Poland, e.g. on the occasion of the Olympic Games³.

¹ Archiwum Akt Nowych, Światowy Związek Polaków z Zagranicy [Archive of New Files, the World Association of Poles from Abroad], No. 444, k. 67; Polski Rocznik Statystyczny GUS [Polish Statistical Yearbook of the Central Statistical Office], Warszawa 1971; B. Woltmann, *Cele i założenia polonijnych igrzysk sportowych. Zarys problematyki i stan badań* [Aims and objectives of Polonia sports games. An outline of the problems and the state of research], [in:] J. Chełmecki (ed.), *Sport polonijny wczoraj i dziś* [Polonia sport yesterday and today], Warszawa 2005, p. 9.

² Statistical data concerning the Polonia populations on individual continents come from demographers' reports and information found on the website: www.wspolnota-polska.org.pl (link is external), [accessed: 29.03.2016]; <http://niepoprawni.pl/blog/wilre/polonia-swiata-co-trzeci-polak-zyje-w-diasporze>, [accessed: 29.03.2016].

³ *Od redaktora tomu* [From the volume's editor], [in:] J. Chełmecki (ed.), *Sport polonijny... [Polonia sport...]*, p. 5 (all translations by authors).

The subject of Polonia Games in Poland has mainly been present at physical culture historians' symposia organized by the Faculty of Physical Culture in Gorzow Wielkopolski, a branch of the Poznan University School of Physical Education. In the years 1978–1990 it was the National Scientific Conference “Polonia Physical Culture” (5 sessions in Lubniewice and Rogi), and in the years 1997–2015 the National Scientific Conference “The recent history of physical culture in Poland”. Among the published scientific papers, there are articles on various issues concerning the World Polonia Games in Poland. Another symposium was inspired by the 12th World Polonia Games in Warsaw in 2005. The output is the publication entitled *Polonia sport yesterday and today*⁴, which contains 15 scientific articles devoted to the history of the World Polonia Games.

The authors' intention is to prepare a timeline of events related to the World Polonia Games in the years 1934–2016 in two parts. This division stems not only from the extensive chronology, but also from the vastness of material. The first part is concerned with *the Summer World Polonia Games (1934–2015)* and the second one with *the World Polonia Winter Games (1986–2016)*.

The aim of this work is to present the second part of the timeline of events related to the organization and the course of *the World Polonia Winter Games (1986–2016)*.

1. Polonia Winter Games

Driven by the popularity of the summer Polonia Sports Games (1934–1991), and later the World Polonia Games in Poland (1997–2015)⁵, Polish diaspora organizations from different parts of the world decided to organize the 1st Polonia Winter Games in Zakopane in 1986.

The preparation of the program and organizational guidelines was entrusted with prominent specialists belonging to the Sports Commission of the Head Council of the ‘Polonia’ Society, the Sports Commission of the Council of the Kraków Branch and the Ski Section of the Polish Tatra Society in Zakopane. The idea of the organization of the Games was consulted with sports activists of the Polish diaspora through 30 Polish consular offices as well as with participants of the World Festival of Polonia Choirs held in Koszalin in 1985.

According to the guidelines, the Games were to take place regularly, every three years. This idea was accepted by the International Commission for the Games.

The main objectives of the Games were defined as follows:

⁴ J. Chelmecki (ed.), *Sport polonijny...* [*Polonia sport...*], p. 128.

⁵ See L. Nowak, M.A. Nowak, *Kalendarium letnich światowych igrzysk polonijnych (1934–2015)* [*Timeline of the Summer World Polonia Games (1934–2015)*], “Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” [“Scientific Works of the Jan Długosz University in Częstochowa. Physical Culture” 2016, vol. 15, No. 4, pp. 69–87.

- approximation of the widest possible circles of Polish diaspora to their fatherland,
- creating an opportunity for many young Poles living permanently abroad to come to Poland to take part in an attractive event,
- activation of Polonia communities originating from the region of Podkarpacie and encouraging them to cooperate with Poland,
- dissemination of the Olympic idea,
- presentation of the region from which a large part of Polish diaspora comes⁶.

Apart from sports competitions in 6 disciplines – giant slalom, special slalom, cross-country skiing (individual and relay), speed skating and luge – the Games program included meetings with the hosts of the Nowosądeckie Province and Olympians, as well as cultural events and visiting the most attractive places in the Tatra Mountains.

In accordance with the guidelines of the Organizing Committee, the 2nd Polonia Winter Games took place in 1989, for the second time in Zakopane. In the program of the Games, the number of competitions was increased from 6 to 8: giant slalom, special slalom, alpine skiing combined, parallel slalom, cross-country skiing individual, cross-country relays, speed skating. The program was also enriched with accompanying events. Participants were provided with better accommodation conditions and more efficient service of referees in the competitions.

The next, 3rd Polonia Winter Games were to be organized in 1992. As R. Urban writes, “[...] in accordance with the guidelines, the event was to be held regularly every three years, however, this idea was not accomplished”⁷. Some electronic sources referring to the history of the Winter Games do give the date and place of their organization (February 2–7, 1992 Zakopane). It was the first time (as it was written) that the competition was entered by representatives of Belarus, Lithuania and Ukraine, who took top places in cross-country skiing⁸. Another statement, dating from March 1, 1992, comes from the Polish American Sports Association and reads as follows: “At this moment we have no source materials concerning the Polonia Winter Games which took place in Zakopane in 1992. We are sorry”⁹. A confirmation of this thesis is a text by Krzysztof Miklas (dated March 15, 2010) entitled *The World Polonia Winter Games ZAKOPANE 2010*, in which he wrote:

The organizers had enough determination to continue in the years 1989 and 1992, when representatives of Belarus, Lithuania and Ukraine were able to come to the games for the

⁶ Z. Szafkowski, *Polonijne Igrzyska Sportowe (1934–1997)* [*Polonia Sports Games (1934–1997)*], Gorzów Wlkp. 1997, p. 73.

⁷ R. Urban, *Zimowe igrzyska polonijne (1986–2004)* [*Polonia winter games (1986–2004)*], [in:] J. Chelmecki (ed.), *Sport polonijny...* [*Polonia sport...*], p. 44.

⁸ <http://www.ksiazeksport.com/polsports/2012/01/zaproszenie-na-zimowe-igrzyska-polonijne> [accessed: 22.03.2016].

⁹ <http://www.pasaus.org/zimowe-igrzyska-polonijne/> [accessed: 2.11.2016].

first time. They were rather symbolic representations, but they evidenced the great transformations that had taken place in the eastern part of Europe. Zakopane was the host town in both cases, as it was considered to be the best place for winter sports athletes' meetings [...]. After that, however, there was an eight-year break, following which the initiative was taken over by activists of 'Polish Community' from Bielsko-Biała lead by Wojciech Dębowski¹⁰.

Fig. 1. The 1st Polonia Winter Games. Zakopane 1986

Fig. 2. The 2nd Polonia Winter Games. Zakopane 1989

Fig. 3. The 3rd Polonia Winter Games. Zakopane 1992

Source: <http://www.pasaus.org/zimowe-igrzyska-polonijne/> [accessed: 2.11.2016].

2. World Polonia Winter Games

After a several-year break – due to the commitment of the President of the Bielsko-Biała Branch of the Association 'Polish Community' Wojciech Dębowski, the chairperson of the Sports Events Organizing Committee in Szczyrk Tadeusz Pilarz, and the late Stefan Zuber, an activist of 'Polish Com-

¹⁰ http://wiadomosci.wspolnotapolska.org.pl/blog_imprez/17/wiatowe-Zimowe-Igrzyska-Polonijne-ZAKOPANE-2010; <http://www.pasaus.org/zimowe-igrzyska-polonijne/>; <http://dziennikzwiazkowy.com/sprawy-polonijne/zaproszenie-na-x-wiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne/> [accessed: 2.11.2016].

munity', coach and sports propagator in the Beskidy – inter sports meetings of Polonia people were reactivated in the year 2000, when the next, the 4th Polonia Winter Games were held in the Beskidy Mountains, between February 28 and March 5. That year, they were named the World Polonia Winter Games (hereinafter: WPWG), a name which has remained to this day. It was agreed that they should be organized every two years. 220 Polonia athletes participated in the Games. They came to Szczyrk and Wisła from different parts of the world to contend for medals in four winter sports disciplines: cross-country skiing, downhill skiing, snowboarding and luge. The Games events were carried out in three Beskidy towns: Szczyrk, Wisła and Bielsko-Biała¹¹.

The World Polonia Winter Games 'Beskids 2000' smoothed the way for the organization of subsequent Polonia sports meetings, which was due to the Bielsko-Biała Branch of 'Polish Community'. The next four winter games, carried out in the new formula, were again held in the Beskidy and Silesia¹².

Fig. 4, 5. Front pages of bulletins of the 4th and 5th World Polonia Winter Games

Source: private collection of the authors.

The organization of the next, the 5th World Polonia Winter Games in the Beskidy – which took place from March 1 to March 6, 2002, under the honorary patronage of the President of the Republic of Poland Aleksander Kwasniewski – was for the second time taken on by the Bielsko-Biała Branch of the Association 'Polish Community'. On behalf of the authorities of the towns of Szczyrk,

¹¹ Biuletyn Polonijne Igrzyska Zimowe – 28.02–5.03.2000. Beskidy 2000. Bielsko-Biała, Szczyrk, Wisła. Urząd Kultury Fizycznej i Sportu, Urząd Marszałkowski w Katowicach, Starostwo Bielskie i Cieszyńskie, Urząd Miejski w Bielsku Białej, Wiśle [Bulletin of the Polonia Winter Games – Feb 28 – Mar 5, 2000. Beskids 2000. Bielsko-Biała, Szczyrk, Wisła. Office of Physical Culture and Sport, Marshal's Office in Katowice, Starost's Offices of Bielsko-Biała and Cieszyn, City Offices in Bielsko-Biała, Wisła], Szczyrk. 2000.

¹² <http://www.pasaus.org/swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-szczyrk-2000/> [accessed: 13.01.2017].

Wisła, Cieszyn and Bielsko-Biała, it received more than 550 athletes from 20 countries competing in 6 disciplines (carving, Nordic skiing, snowboarding, ice skating, luge, alpine skiing)¹³. The most numerous teams came from Lithuania, Ukraine and Sweden. The representatives of the Polish diaspora in the Czech Republic triumphed in the final points classification of the Games having scored 386 points. Behind them were Poles from Lithuania, 275 points, and the Polonia athletes from Belarus were third, with 201 points¹⁴.

In a letter addressed to the Polonia athletes, the President of the Republic of Poland wrote:

[...] I am confident that the organizers – the Association ‘Polish Community’ and the winter sports associations – will make every effort to ensure that the Polonia athletes feel at home in the ‘old country’, that they are surrounded with a cordial, family atmosphere, and experience positive emotions not only connected with rivalry in the sports arena, but also with discovering their roots in the Polish culture, language and landscape¹⁵.

Fig. 6. 4th World Polonia Winter Games. Szczyrk 2000.

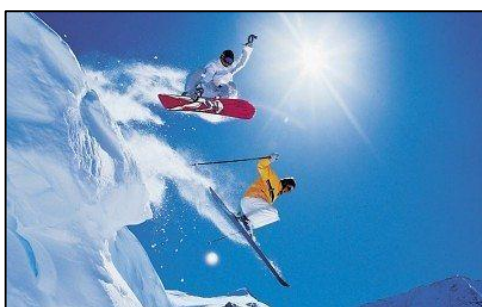

Fig. 7. 5th World Polonia Winter Games. Szczyrk 2002.

Source: <http://www.pasaus.org/zimowe-igrzyska-polonijne/> [accessed: 3.11.2016].

The 6th World Polonia Winter Games in the Beskidy were organized between February 28 and March 3, 2004, in Bielsko-Biała, Cieszyn, Szczyrk and

¹³ Biuletyn Polonijne Igrzyska Zimowe – 1.03–6.03.2002 [Bulletin of the Polonia Winter Games – Mar 1 – Mar 6, 2002. Beskidy 2002]. Szczyrk, Wisła, Cieszyn, Bielsko-Biała 2002.

¹⁴ <http://wiadomosci.wspolnotapolska.org.pl/impreza/9/Zimowe-Igrzyska-Polonijne> [accessed: 29.03.2016].

¹⁵ <http://www.pasaus.org/swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-szczyrk-2000/> [accessed: 13.01.2017].

Wisła. The opening ceremony of the Games took place in Szczyrk, the winter capital of the Beskidy. In his opening speech, the Speaker of the Senate, professor Longin Pastusiak drew attention to the important role played by Polonia in the shaping of the image of their fatherland in their countries of residence. Citizens of twenty countries arrived at the invitation of the organizers and about 600 participants, who competed in seven events: cross country skiing mass start 3 km (women) and 5 km (men), slalom carving, snowboarding (excellent performance by 67-year-old Henryk Ziemek from Helsinki), alpine skiing, skating, and for the first time in the history of the Games, archery biathlon¹⁶. The largest Polonia representations came from Ukraine (69 people), Lithuania (68) and Sweden (61). In turn, Australia (1 person), Switzerland (1) and Finland (2) were modestly represented. The most 'exotic' was a six-member team from the Republic of Altai. The Winter Games 'Beskidy 2004' were once again won by Polonia from the Czech Republic, the second place went to Lithuania, and Belarus took third place. Canada was fourth and the United States were ninth. Australia finished in the twentieth place, having been represented by only one athlete, 73-year-old Stefan Lindert, three times a participant of the Polonia Games, born in the Podbeskidzie region, for more than half a century an inhabitant of Queensland.

Elżbieta Kwiatkowska from the Polish Olympic Committee concluded that

the rivalry was very diverse in terms of the sporting level. There is a group of amateurs and there are young professionals who regularly train in clubs and take part in competitions. But winning medals is not the most important thing here, but the opportunity for a large group of our compatriots to meet again¹⁷.

Coming from all corners of the world, the contestants were joined by other people of Polish origin and the intent to compete in winter sports.

The 7th World Polonia Winter Games "Silesia-Beskidy" took place from February 24 to March 2, 2006 on the routes and at sports facilities of Szczyrk, Wisła, Cieszyn, Tychy and Bielsko-Biała. The Games were attended by 664 participants from 24 countries, including: Germany 62; Sweden 91; the USA 50; Ukraine 77; Lithuania 97; Russia 65; the Czech Republic 52; Canada 84; Belarus 27; Latvia 4; Hungary 21; Finland 2; Bulgaria 15; Australia 4; Greece 1; Denmark 1; Austria 4; England 1; France 1; Armenia 1; Croatia 1; Ecuador 1; Romania 1; Turkmenistan 1. They competed in 7 disciplines (alpine skiing, Nordic skiing – cross-country, snowboarding, carving, carling, allround skating, luge) and 4 age categories (junior: birth year 1986 or younger, senior: born from 1985 to 1967, master: 1968–1953, old boy: birth year 1952 or older). The teams from the Czech Republic, Canada and Sweden triumphed in both the medal and points classifications. The honorary patronage over the Games – organized by the Bielsko-Biała Branch of the Association 'Polish Community' and sports ac-

¹⁶ <http://www.pasaus.org/swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-szczyrk-2004/> [accessed: 14.01.2017].

¹⁷ <http://www.pasaus.org/swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-szczyrk-2004/> [accessed: 14.01.2017].

tivists representing regional and national associations of winter sports – was assumed by the President of the Republic of Poland Lech Kaczyński¹⁸.

The event, which was broadcast live by TVP Polonia, attracted many guests from the world of culture and politics. The opening ceremony of the Games was attended by, among others, the Deputy Speaker of the Senate M. Płażyński and the President of the Association ‘Polish Community’ A. Stelmachowski. Maciej Płażyński thanked the participants for coming to Poland and for strengthening the ties with their fatherland. Andrzej Stelmachowski, who read the message from the President of Poland Lech Kaczyński, was delighted with the increasing number of participants of the Games¹⁹.

Fig. 8. 6th World Polonia Winter Games. Szczyrk 2004.

Fig. 9. 7th World Polonia Winter Games. Szczyrk 2006.

Source: <http://www.pasaus.org/zimowe-igrzyska-polonijne/> [accessed: 3.11.2016].

The next, 8th World Polonia Winter Games ‘Silesia-Beskidy 2008’ took place from February 29 to March 5, 2008 on the routes and at sports facilities of (like the previous ones) Szczyrk, Wisła, Cieszyn, ČeskýTěšín, Ustroń, Tychy and Bielsko-Biała. The honorary patronage over the Games was assumed by the Speaker of the Polish Senate, Bogdan Borusewicz. Despite spring weather, the organizers managed to carry out all scheduled events. The competition was entered by over 500 Polonia athletes. The most from Ukraine (135 people), Canada (78), Russia (49) and Sweden (46). The team from Canada won the medal classi-

¹⁸ http://www.bielsko-biala.pl/aktualnosc-269-x_swiatowe_zimowe_igrzyska_polonijne [accessed: 29.03.2016].

¹⁹ <http://www.pasaus.org/swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-szczyrk-2006> [accessed: 15.01.2017].

fication with a total of 42 medals, the Polonia athletes from Russia took the second place with 30 medals, and the third place went to the Swedish Polonia representatives, who won 26 medals²⁰.

Fig. 10. Opening ceremony of the 8th World Polonia Winter Games. Szczyrk 2008.

Source: http://wiadomosci.wspolnotapolska.org.pl/blog_imprez/19/wiatowe-Zimowe-Igrzyska-Polonijne-LSK-BESKIDY-2008 [accessed: 3.11.2016].

Fig. 11. The badge of the 9th World Polonia Winter Games. Zakopane 2010.

Source: http://www.archiwum.zakopane.eu/index.php?option=16&cat_id=8&limitstart=2595 [accessed: 18.01.2017].

On March 6-14, 2010 Polonia athletes met in Zakopane at the 9th World Polonia Winter Games. The opening ceremony was attended by the President of the Republic of Poland, Lech Kaczyński. In his speech, he underlined that

over the centuries millions of Poles have found themselves outside the borders of their country against their will. Polonia should maintain their connection with their homeland, they should emphasize this connection. [...] These games are to emphasize and do emphasize relationships which members of the Polish communities abroad have with their fatherland, with Poland²¹.

²⁰ Ibid.

²¹ <http://gazetapetersburska.org/wp/language/pl/viii-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-zakopane-2010> [accessed: 15.01.2017].

After eighteen years the Winter Games returned to the Tatra Mountains. They were attended by 730 athletes from 22 countries of the world, who competed in 14 events²². The first place in the medal standings was taken by the Czech Republic with a total of 104 medals, including 40 gold, 37 silver and 27 bronze medals. The second place went to Lithuania: 74 medals (30 gold, 22 silver, 22 bronze). The team from Canada was third with 73 medals (29 gold, 20 silver, 24 bronze). Polonia from the USA took the fourth place²³.

Fig. 12, 13. Opening ceremony of the 9th World Polonia Winter Games in Zakopane (2010), attended by the President of the Republic of Poland, Lech Kaczyński

Source: http://wiadomosci.wspolnotapolska.org.pl/blog_imprez/17/swiatowe-Zimowe-Igrzyska-Polonijne-ZAKOPANE-2010 [accessed: 3.11.2016].

In 2012, the 10th jubilee World Polonia Winter Games were once again hosted by the regions of Silesia and Beskidy. They took place from February 25 to March 3, 2012 on routes and at sports facilities of Bielsko-Biała, Cieszyn,

²² http://www.archiwum.zakopane.eu/index.php?option=16&action=news_show&news_id=3055, Z. Kiełpińska, Z. Chmiel, *VIII Światowe Zimowe Igrzyska Polonijne w Zakopanem* [accessed: 18.01.2017].

²³ Ibid.

Szczyrk, Tychy and Wisła²⁴. The Games were attended by 600 people living in different parts of the world. Polonia athletes from 23 countries (Australia, Austria, Belarus, Belgium, Bulgaria, Canada, Croatia, the Czech Republic, Denmark, Finland, France, Germany, Hungary, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Norway, Russia, Spain, Sweden, Switzerland, Ukraine, the USA) contended for medals in 10 winter disciplines (allround speed skating, alpine skiing, biathlon, carving, cross-country skiing, ice hockey, luge, Nordic walking, Polish Olympians slalom, short-track, snowboarding). Alpine skiing, snowboarding and carving events were held on the FIS Skrzyczne route in Szczyrk, cross-country skiers and biathletes competed on the Kubalonka route lying on the border of Wisła and Istebna, and lugers on a special track prepared in a section of a cross-country ski route in Górny Szczyrk. The ice hockey tournament took place in a hall in Tychy, the allround speed skating competition in the Sports and Entertainment Hall in Bielsko-Biała, and short-track in a sports hall in Cieszyn. For Nordic walking, beautiful areas in the vicinity of Dębowiec in Bielsko-Biała were prepared. The Games' largest delegations of Polonia athletes came from Lithuania (82), Russia (75), Ukraine (70) and Canada (69)²⁵.

From February 23 to March 1, 2014 in the Karkonosze, the next, 11th World Polonia Winter Games 'Karkonosze 2014' took place at venues of (depending on the sports discipline): Jelenia Góra, Karpacz, Szklarska Poręba and the Czech Republic²⁶. The honorary patron of the Games was the President of the Republic of Poland Bronisław Komorowski, and the whole event was impressively successful despite enormous difficulties with the weather. The lighting of the flame, the Olympic oath, a splendid laser light show and concerts of famous performers were all at the highest level. The flame was lit by Lower Silesia Olympians: biathlete Anna Stera and luger Andrzej Żyła. The competition was entered by more than 600 Polonia athletes from 23 countries and featured ten Olympic events. They were carried out in Jelenia Góra, Karpacz, Szklarska Poręba and Sobieszów, and the ice hockey tournament took place in the Czech town of Jablonec. The Olympic Village was located in the Spa Park in Jelenia Góra-Cieplice. A traditional Polonia Forum was held as part of the Games.

A major problem for the organizers of the Karkonosze Games was an almost complete lack of snow. The Bieg Piastów race was shortened from 50 to 10 km. For the Polonia athletes, this race was special and closed the week of rivalry. The most numerous Polonia delegations were those from Russia, Lithuania and the Czech Republic. The representatives of the Ukrainian diaspora received a particularly warm welcome. Large teams came also from Germany, Austria,

²⁴ <http://www.ksiazeksport.com/polsports/2012/01/zaproszenie-na-zimowe-igrzyska-polonijne/> [accessed: 30.03.2016].

²⁵ http://www.bielsko-biala.pl/aktualnosc-2269-x_swiatowe_zimowe_igrzyska_polonijne [accessed: 7.04.2016].

²⁶ www.igrzyskapolonijne.dips.pl [accessed: 7.04.2016].

Canada and Sweden. Some of them presented themselves in colorful national costumes²⁷. The Games were won by the athletes from Lithuania. The team numbering about 150 athletes (mostly young people actively involved in sport) dominated the competition in several events and won 160 medals, including 62 gold. They were followed by the Polonia teams from the Czech Republic and Russia. The representatives of the American Polonia picked up seven medals, including four gold. Commenting on their medal achievements, they concluded that it was

modest, because we sent to battle [...] three senior athletes: Krystyna Kacperczyk, Andrzej Krygowski and Wojciech Putz, who saved the honor of the American Polonia²⁸.

Fig. 14. Poster of the 10th Jubilee World Polonia Winter Games

Source: <http://www.pasaus.org/zimowe-igrzyska-polonijne/> [accessed: 4.11.2016].

From February 29 to March 4, 2016, the 12th World Polonia Winter Games were held in Ustrzyki Dolne, Sanok and Przemyśl. The competition was entered by more than 500 participants from 16 countries (Austria, Belarus, Bulgaria,

²⁷ Ibid; Sławomir Sobczak, See more at: <http://www.meritum.us/2014/03/02/xi-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne> [accessed: 11.04.2016].

²⁸ „To find confirmation for his words it is enough to have look at the latest WPWG held in the capital of the Polish Tatra Mountains. Four years ago, the US team won 41 medals and 23 of them were gold. Two years ago, in Szczyrk it was already much worse: nine medals, including six of the most precious metal. It is the ruthless law of the market: when our highlanders can go on vacation and enter a competition while being there, they are glad to do that. If they can choose games in the US, like the Polonia championships in Colorado, they are not willing to go to the Old Country. Similarly, Canadians, and I think something needs to be done about it. Promotion of other resorts than Zakopane lies in the interest of the Polish authorities, but the resistance from the Podhale region to organizing a big event like the Games is incomprehensible to me. Gratitude towards the organizers emanates from conversations with participants of the WPWG. Despite spring weather in the Karkonosze this winter, they overcame the difficulties and did a really great job in order that the event might be an unforgettable experience. The professionalism of the actions of the team of the President of the Lower Silesia Sports Federation Arkadiusz Zagrodnik was particularly emphasized”. Sławomir Sobczak, see more at: <http://www.meritum.us/2014/03/02/xi-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne> [accessed: 11.04.2016].

Canada, the Czech Republic, Germany, Hungary, Kazakhstan, Lithuania, Luxembourg, Norway, Russia, Spain, Sweden, Ukraine, the United States of America). They contended in 8 disciplines: biathlon (cross-country individual and sprint), alpine skiing (slalom, giant slalom, parallel slalom), cross-country skiing (5 km C, 6.5 km C, 15 km C, 50 km C, 1.5 km F), snowboarding (slalom), short-track, allround speed skating, Nordic walking (FUN category for amateurs and PROFI for professionals), as well as a playful form of retro games²⁹. The contestants were divided into several age groups, starting with the up to 12 category, and ending in the over 60 category. The youngest participant of the Games, Natalia Stefańska, was 5 years old and came from Germany, while the oldest athlete of the Games, Zygmunt Brzeziński, was 90 years old and came from Austria³⁰.

Fig. 15. Poster of the 11th World Polonia Winter Games

Source: <http://linktopoland.com/pl/relacja-xi-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-karkonosze-2014/> [accessed: 4.11.2016].

The Lithuanian Polonia athletes finished top of the medal classification: 109 medals, including 42 golds, 33 silvers and 34 bronzes. The second place went to Polonia from the Czech Republic: 81 medals, including 32 golds, 26 silvers and 23 bronzes, and the team from Belarus took the third place with: 40 medals, including 10 golds, 15 silvers and 15 bronzes. The remaining places were taken in the following order by Polonia teams from: Russia, Canada, Sweden, the United States, Austria, Luxembourg, Norway, Hungary, Germany, Ukraine, Kazakhstan, Bulgaria and Spain³¹.

²⁹ podkarpackie 2016 | polonia sport – internetowy serwis informacyjny sportowej polonii [accessed: 7.04.2016].

³⁰ <http://www.podkarpackie.pl/index.php/sport/4448-zakoczyly-sie-xii-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-podkarpackie-2016> [accessed: 26.04.2017].

³¹ <http://www.pozn.eu/p-o-z-n/39-XII-zimowe-igrzyska-polonijne-2016-ustrzyki-dolne-sanok-aramow-29-02-4-03-2016> [accessed: 7.04.2016]; <http://www.podkarpackie.pl/index.php/sport/4448-zakoczyly-sie-xii-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-podkarpackie-2016> [accessed: 26.04.2017].

During the Games, a new Polonia initiative was born. The World Federation of Polonia Sports was established, based in Vienna. The President of the Federation said:

During the Games, a working meeting was held which made everyone realize that coordination of certain activities in the field of Polonia sports is needed. We have all come to the conclusion that there is a need for technical documentation, the creation of universal rules so that future hosts of Polonia games have ready regulations, rules of competition, set age ranges, the method of recruiting competitors, and, above all, that the organizers inform the athletes about the next games in advance earlier than before, so that it's from the games – to the games³².

The closing ceremony of the Games was attended by the President of the Association 'Polish Community', Longin Komołowski, who, thanking the participants for their performance, said:

These Games were exceptional for us because the accommodation conditions allowed all of us to stay in one place, which fostered better integration of Poles. [...] ³³.

Table 1. Framework Program of the 12th World Polonia Winter Games. Podkarpackie 2016

Event, discipline	Place	Feb 27	Feb 28	Feb 29	Mar 1	Mar 2	Mar 3	Mar 4	Mar 5	Mar 6
		Sat	Sun	Mon	Tue	Wed	Thu	Fri	Sat	Sun
Arrival, accommodation	Arlamów	10:00–16:00								
Opening ceremony	Arlamów	Gala evening								
Trip to Lvov, for those interested	Lwów		Whole day							
Biathlon	Ustrzyki Dolne			10:00–15:00	10:00–15:00					
Alpine skiing	Ustrzyki Dolne				09:00–14:00	09:00–14:00	09:00–14:00			
Cross-country skiing	Ustrzyki Dolne						10:00–13:00	10:00–13:00		
Snowboard	Ustrzyki Dolne			10:00–13:00						
Nordic Walking	Ustrzyki Dolne			10:00–15:00	10:00–15:00					
Ice hockey	Sanok				09:00–14:00					
Short-Track	Sanok			10:00–15:00						

³² <http://www.podkarpackie.pl/index.php/sport/4448-zakonczyly-sie-xii-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-podkarpackie-2016> [accessed: 26.04.2017].

³³ Ibid.

Table 1. Framework Program... (cd.)

Event, discipline	Place	Feb 27	Feb 28	Feb 29	Mar 1	Mar 2	Mar 3	Mar 4	Mar 5	Mar 6
		Sat	Sun	Mon	Tue	Wed	Thu	Fri	Sat	Sun
Allround speed skating	Sanok					10:00–14:00				
Retro games	Przemyśl							10:00–13:00		
Closing ceremony	Arlamów								Gala evening	
Departure of participants	Arlamów									Until 10:00

Source: <http://poloniasport.com/?p=2789> [accessed: 4.11.2016].

Fig. 16, 17. Opening ceremony of the 12th World Polonia Winter Games in Arłamów

Source: <http://wiadomosci.wspolnotapolska.org.pl/impreza/9/Zimowe-Igrzyska-Polonijne>; <http://igrzyska-zimowe.wspolnotapolska.org.pl/aktualnosci/50/Otwarcie-Igrzysk-galeria> [accessed: 4.11.2016].

Table 2. Numerical characteristics of the Polonia Winter Games in the years 1986–2016

Polonia Winter Games in the years 1986–1989–1992				
Consecutive number of the Games	Year and place of the Games	Number of the diaspora countries	Number of disciplines and events	Number of participants
1st	1986 Zakopane	10	5/6	200
2nd	1989 Zakopane	17	4/8	146
3rd	1992 Zakopane	No data available		
World Polonia Winter Games in the years 2000–2016				
4th	2000 Beskids (Bielsko-Biała, Szczyrk, Wisła)	17	3/4	215
5th	2002 Beskids (Bielsko-Biała, Cieszyn, Szczyrk, Wisła)	20	6/0	550
6th	2004 Beskids (Bielsko-Biała, Cieszyn, Szczyrk, Wisła)	23	7/7	625
7th	2006 Beskids (Bielsko-Biała, Cieszyn, Szczyrk, Tychy, Wisła)	24	7/0	664
8th	2008 Silesia-Beskids (Szczyrk, Wisła, Cieszyn, ČeskýTěšín, Ustronie, Tychy, Bielsko-Biała)	20	5/0	500
9th	2010 Zakopane	25	10/14	730
10th	2012 Silesia-Beskids (Szczyrk, Wisła, Cieszyn, Tychy, Bielsko-Biała)	23	10	600
11th	2014 Karkonosze (Jelenia Góra, Szklarska Poręba, Sobieszów, Jablonec in Czech Republic)	23	10	600
12th	2016 (Ustrzyki Dolne, Sanok, Przemyśl)	16	8/16	500

Source: the authors' own elaboration.

Fig. 18. Poster of the 12th WPWG. Podkarpackie 2016

Source: <http://www.pozn.eu/p-o-z-n/39-XII-zimowe-igrzyska-polonijne-2016-ustrzyki-dolne-sanok-arlamow-29-02-4-03-2016> [accessed: 30.03.2016].

Summing up the organization and course of the World Polonia Winter Games, it should be noted that their intended goal was achieved. They gave impetus to association of Polish athletes in Polish sports organizations abroad and contributed largely to the consolidation of the Polish national life in exile.

They were also the source of many added values, as they provided an opportunity to improve the knowledge of the Polish language, learn about the country of the ancestors and its achievements in various fields of social, cultural, and sports life.

A confirmation of the above is also a reminiscence of Janusz Pauli, one of the participants of the World Polonia Winter Games in 2012, who said that

[...] it was not the sports results that were the most important here, but the opportunity to meet and integrate Polonia from around the world. We rediscovered our fatherland and explored the charms and values of the beautiful Jelenia Góra Valley. We will return here someday again, following the footsteps of our memories and the moments spent together [...]³⁴.

Fig. 19. Author: Janusz Pauli – coordinator and regional representative of the Association ‘World Polonia Games – Polonia Austria’, supporting and popularizing Polonia Games in Austria. For many years a winter sports coach and athlete. Privately, father of Arthur Pauli, a ski jumper in the Austrian national team.

Source: <http://linktopoland.com/pl/relacja-xi-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-karkonosze-2014/> [accessed: 4.11.2016].

³⁴ <http://linktopoland.com/pl/relacja-xi-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-karkonosze-2014/> [accessed: 4.11.2016].

Bibliography

A. Sources

I. Archive sources

Private collection of the authors:

Biuletyny Polonijnych Igrzysk Zimowych [Bulletins of the Polonia Winter Games] – Feb 28 – Mar 5, 2000. Beskids 2000.

Biuletyny Polonijnych Igrzysk Zimowych [Bulletins of the Polonia Winter Games] – Mar 1 – Mar 6, 2002. Beskids 2002.

II. The Internet material

<http://dziennikzwiazkowy.com/sprawy-polonijne/zaproszenie-na-x-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne/> [accessed: 2.11.2016].

<http://gazetapetersburska.org/wp/language/pl/viii-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-zakopane-2010> [accessed: 15.01.2017].

<http://igrzyskazimowe.wspolnotapolska.org.pl/aktualnosci/50/Otwarcie-Igrzysk-galeria> [accessed: 4.11.2016].

<http://linktopoland.com/pl/relacja-xi-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-karkonosze-2014/> [accessed: 4.11.2016].

<http://poloniasport.com/?p=2789> [accessed: 4.11.2016].

http://wiadomosci.wspolnotapolska.org.pl/blog_imprenz/17/swiatowe-Zimowe-Igrzyska-Polonijne-ZAKOPANE-2010 [accessed: 2.11.2016].

http://wiadomosci.wspolnotapolska.org.pl/blog_imprenz/19/swiatowe-Zimowe-Igrzyska-Polonijne-LSK-BESKIDY-2008 [accessed: 3.11.2016].

<http://wiadomosci.wspolnotapolska.org.pl/impieza/9/Zimowe-Igrzyska-Polonijne> [accessed: 29.30.2016].

http://www.archiwum.zakopane.eu/index.php?option=16&action=news_show&news_id=3055, Z. Kiełpińska, Z. Chmiel, *VIII Światowe Zimowe Igrzyska Polonijne w Zakopanem* [accessed: 18.01.2017].

http://www.archiwum.zakopane.eu/index.php?option=16&cat_id=8&limitstart=2595 [accessed: 18.01.2017].

<http://www.bielsko-biala.pl/aktualnosc-2269-x-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne> [accessed: 29.03.2016].

<http://www.igrzyskapolonijne.dips.pl> [accessed: 7.04.2016].

<http://www.ksiazeksport.com/polsports/2012/01/zaproszenie-na-zimowe-igrzyska-polonijne> [accessed: 22.03.2016].

<http://www.meritum.us/2014/03/02/xi-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne> [accessed: 11.04.2016].

<http://www.pasaus.org/swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-szczyrk-2000/> [accessed: 13.01.2017].

<http://www.pasaus.org/swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-szczyrk-2004/> [accessed: 14.01.2017].

- <http://www.pasaus.org/swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-szczyrk-2006> [accessed: 15.01.2017].
- <http://www.pasaus.org/zimowe-igrzyska-polonijne/> [accessed: 2.11.2016].
- <http://www.pasaus.org/zimowe-igrzyska-polonijne/> [accessed: 2.11.2016].
- <http://www.podkarpackie.pl/index.php/sport/4448-zakonczyly-sie-xii-swiatowe-zimowe-igrzyska-polonijne-podkarpackie-2016> [accessed: 26.04.2017].
- <http://www.pozn.eu/p-o-z-n/39-XII-zimowe-igrzyska-polonijne-2016-ustrzyki-dolne-sanok-arlamow-29-02-4-03-2016> [accessed: 30.03.2016].
- podkarpackie 2016 | polonia sport – internetowy serwis informacyjny sportowej polonii (accessed: 7.04.2016).

B. Literature

I. Publications

- Nowak L., Nowak M.A., *Kalendarium letnich światowych igrzysk polonijnych (1934–2015)* [*Timeline of the Summer World Polonia Games (1934–2015)*], “Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” [“Scientific Works of the Jan Długosz University in Częstochowa. Physical Culture”] 2016, vol. 15, No. 4, pp. 69–87; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2016.15.32>.
- Szafkowski Z., *Polonijne Igrzyska Sportowe (1934–1997)* [*Polonia Sports Games (1934–1997)*], Gorzów Wlkp. 1997.
- Szafkowski Z., *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000* [*World Polonia Games in the years 1999–2000*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce* [*On the most recent history of physical culture in Poland*], vol. 5, Gorzów Wlkp. 2002, pp. 638–644.
- Urban R., *Zimowe igrzyska polonijne (1986–2004)* [*Polonia winter games (1986–2004)*], [in:] J. Chełmecki (ed.), *Sport polonijny wczoraj i dziś* [*Polonia sport yesterday and today*], Warszawa 2005.
- Woltmann B., *Cele i założenia polonijnych igrzysk sportowych. Zarys problematyki i stan badań* [*Aims and objectives of Polonia sports games. An outline of the problems and the state of research*], [in:] J. Chełmecki (ed.), *Sport polonijny wczoraj i dziś* [*Polonia sport yesterday and today*], Warszawa 2005.
- Woltmann B., *Polonijne Igrzyska Sportowe* [*Polonia Sports Games*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z dziejów kultury fizycznej w organizacjach polonijnych* [*On the history of physical culture in Polish diaspora organizations*], Warszawa 1989, pp. 197–229.

II. Typescripts of master’s theses

- Miśkiewicz W., *Polonijne Igrzyska Zimowe (1986–1989)* [*Polonia Winter Games (1986–1989)*], ZWKF Gorzów Wlkp. 1989.

Kalendarium Światowych Zimowych Igrzysk Polonijnych (1986–2016)

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu, zachowując układ chronologiczny, przedstawiono kalendarium wydarzeń 30 lat organizacji Polonijnych Igrzysk Zimowych w Polsce (w latach 1986–1989), które – po długiej przerwie i zmianie ich nazwy – kontynuowano jako Światowe Zimowe Igrzyska Polonijne (w latach 2000–2016).

Organizacje polonijne na świecie, kierując się popularnością letnich Polonijnych Igrzysk Sportowych (1934–1991), a później letnich Światowych Igrzysk Polonijnych w Polsce (1997–2015), postanowiły w roku 1986 zorganizować I Polonijne Igrzyska Zimowe w Zakopanem.

Zgodnie z założeniami, zaakceptowanymi również przez Międzynarodową Komisję ds. Igrzysk, trzy pierwsze imprezy (1986, 1989, 1992) odbyły się co trzy lata. Po ośmiu latach przerwy, w 2000 r. reaktywowano sportowe zimowe spotkania „Polonusów”, organizując w Beskidach kolejne, IV Polonijne Igrzyska Zimowe. W tym roku nadano im obowiązującą do dzisiaj nazwę Światowych Zimowych Igrzysk Polonijnych, które przyjęto organizować co dwa lata.

Celem opracowania jest przedstawienie drugiej części kalendarium wydarzeń związanych z organizacją i przebiegiem Światowych Zimowych Igrzysk Polonijnych (1986–2016). Przyjęta przez Autorów koncepcja wynika nie tylko z rozległej chronologii, ale też z obszerności materiału źródłowego.

W Polonijnych Igrzyskach Zimowych, a następnie Światowych Zimowych Igrzyskach Polonijnych, uczestniczyło wielu sportowców reprezentujących różne środowiska polonijne. Program igrzysk ulegał stopniowym przemianom. Od początku zimowych igrzysk nie obowiązywały minima kwalifikacyjne. Rozszerzono kategorie wiekowe pozwalające na start w igrzyskach osobom młodym, w średnim i starszym wieku, umożliwiając im tym samym udział w zawodach sportowych i w imprezach rekreacyjnych.

Igrzyska Polonijne dały impuls do zrzeszania się polskich sportowców w polonijnych organizacjach sportowych za granicą i przyczyniły się w dużym stopniu do konsolidacji polskiego życia narodowego na obczyźnie. Stworzyły okazję do pogłębiania znajomości języka polskiego, poznawania kraju przodków i jego dokonań w różnych dziedzinach życia społecznego, kulturalnego i sportowego.

Działacze polonijni, wspólnie z działaczami sportowymi w kraju, postanowili kontynuować Światowe Zimowe Igrzyska Polonijne dla dobra całej polonijnej społeczności i Polaków mieszkających w Polsce.

Słowa kluczowe: polonijna kultura fizyczna; światowe zimowe igrzyska polonijne w Polsce.

CZĘŚĆ II
TEORIA I METODYKA WYCHOWANIA
FIZYCZNEGO I SPORTU

Сергій КАРАСЄВИЧ*

Особливості фізкультурно-спортивної діяльності в аспекті підготовки майбутніх учителів фізичної культури

Анотація

У статті розкрито особливості фізкультурно-спортивної діяльності майбутніх учителів фізичної культури в аспекті їх фахової підготовки. Висвітлено діяльність учителя фізичної культури, яка має свої особливості, оскільки відбувається у незвичайних умовах, порівняно з діяльністю інших учителів. Виокремлено загальні особливості цієї діяльності (високі вимоги до професіоналізму і до особистості вчителя; високу ступінь відповідальності за фізичне і психологічне благополуччя його підопічних, уміння спілкуватися зі своїми вихованцями; підвищена стресогенність діяльності вчителя фізичної культури; необмежений обсяг навчально-тренувальної роботи, нерегламентований характер його діяльності; агітаційні здібності для підбору учнів у групу; гарна спортивна форма; специфіка роботи вчителя фізичної культури, організатора фізкультурно-спортивної діяльності) та часткові особливості (навчально-тренувальна спрямованість його діяльності, його фізкультурно-спортивна спеціалізація, оскільки успішність роботи оцінюється, як правило, спортивними досягненнями його учнів; помірно виражена оздоровча, здоров'язбережувальна, еколого-просвітницька, цивільно-патріотична та культурно-масова спрямованість діяльності; ставлення до фізичної культури і спорту та до нього особисто учнів загальноосвітньої школи). Доведено, що формування педагога є складним процесом, у ході якого особистісні структури зазнають значних змін, пов'язаних зі становленням здатності до рефлексії, співпраці, дисциплінованості.

Ключові слова: майбутні учителі фізичної культури, підготовка майбутнього вчителя, фізкультурно-спортивна діяльність.

* Викладач кафедри спортивних дисциплін Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Вступ

Оновлення всіх сторін суспільного життя висунуло принципово нові вимоги до особистості фахівця. На перший план виходить потреба суспільства в конкурентоспроможних спеціалістах, які здатні вирішувати складні професійні завдання в постійно мінливих умовах виробництва. Інтелектуальний потенціал країни, що безпосередньо визначається якістю вищої освіти, стає найважливішим фактором не тільки економічного і соціального розвитку, а й економічної та політичної стабільності країни, фактором її виживання. Це обумовлює необхідність докорінних перетворень системи підготовки професійних кадрів, необхідність впровадження в системі вищої професійної освіти міжнародних стандартів.

В умовах постійних змін, спрямованості вектора вищої освіти на євроінтеграцію зростають вимоги до підготовки майбутніх учителів фізичної культури – «всебічно розвинених і професійно компетентних, здатних легко адаптуватися до змін у житті, спроможних не тільки вільно оперувати отриманими знаннями й уміннями та вміти передавати їх учням, але й безперервно, впродовж усього життя, збагачувати власний досвід професійного самовдосконалення, саморозвитку, самовиховання, творчої самореалізації»¹.

Теоретичні й методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури досить ґрунтовно висвітлені в наукових розвідках дослідників (О. Ажиппо, Г. Арзютов, Р. Ахметов, В. Валієва, О. Вацеба, Е. Вільчковський, В. Видрін, Г. Генсерук, М. Герцик, М. Годик, М. Данилко, Л. Демінська, А. Дорошенко, Є. Захаріна, С. Коровін, О. Куц, Л. Лубишева, Б. Максимчук, В. Маслов, Л. Матвєєв, Г. Панченко, В. Платонов, Н. Пономарьов, Л. Суценко, О. Тимошенко, Б. Шиян, О. Шабалін). Науковці доводять, що фізкультурно-спортивна діяльність значною мірою втратила характер масової, що обумовлено не тільки особливостями соціально-економічної ситуації, а й тим, що освітня практика в галузі фізкультури й спорту недостатньо чітко зорієнтована на формування у майбутніх учителів готовності до фізкультурно-спортивної діяльності в загальноосвітній школі.

Дослідники головною метою вчителя фізичної культури, що займається фізкультурно-спортивною діяльністю в загальноосвітній школі визначають – формування стійкої потреби учнів в здоровому і активному способі життя і заняттях спортом. Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань: розвиток рухових здібностей до рівня вищого, ніж на уроках

¹ І. Шаповалова, *Формування фахової компетентності майбутніх учителів фізичної культури в контексті підготовки до професійного самовдосконалення*, Педагогічний дискурс, 2014, Вип. 17, с. 204.

фізичної культури; формування життєво необхідних якостей особистості дозволяють їм успішно соціалізуватися, самостверджуватися, самореалізовуватися; формування стійкої мотивації до занять фізичною культурою і спортом; вміння здійснювати фізкультурно-спортивну діяльність; досягнення суб'єктивно значущих результатів з виду спорту.

Суттєвим моментом в рамках вирішення проблеми є особистість педагога-організатора фізкультурно-спортивної діяльності. Це пояснюється тим, що приклад тренера для підлітка часто є вирішальним.

Метою статті є розкриття особливостей фізкультурно-спортивної діяльності в аспекті підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Для розкриття проблеми дослідження використано теоретичний метод – аналіз наукових джерел, що дало змогу визначити особливості фізкультурно-спортивної діяльності майбутніх учителів фізичної культури в аспекті їх фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу

До завдань діяльності вчителя фізичної культури входить навчання і виховання молодого покоління. Поряд з цією головною особливістю можна виділити низку інших, які, характеризуючи педагогічну діяльність взагалі, відрізняють діяльність вчителя фізичної культури з позицій загального і часткового. Розглянемо ці особливості.

Підготовка фахівців у галузі фізичного виховання має переслідувати, на думку В. Мартиненко, такі цілі:

- створення умов для самоствердження та самореалізації особистості з метою оволодіння професією й включення студента в систему безперервної професійної підготовки;
- поглиблене вивчення теоретичних і практичних дисциплін навчальних планів на всіх етапах безперервної підготовки освітньої галузі «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини»;
- оволодіння, підвищення та збереження рівня фізичної підготовленості на всіх етапах безперервної підготовки; формування інтересу до професійної діяльності;
- забезпечення наступності в навчальних планах на всіх щаблях безперервної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту;
- впровадження в навчальний процес інноваційних технологій².

Якісні зміни, що відбуваються в системі вищої фізкультурної освіти, зачіпають і таку сторону підготовки майбутніх фахівців, як їх

² В. Мартиненко, *Безперервна підготовка фахівців фізичного виховання і спорту*, Наукові праці, Серія: Педагогіка, 2009, № 99, Т. 112, с. 112.

загальнопедагогічна готовність до здійснення професійної діяльності. У цьому аспекті, на думку З. Черних, в якості цільової установки повинні бути покладені сучасні вимоги до фахівців у галузі фізичної культури і спорту³.

Майбутній фахівець фізичного виховання та спорту розглядається Л. Сущенко як особистість, яка цілеспрямовано здобуває у вищих навчальних закладах кваліфікацію відповідно до певного освітньо-кваліфікаційного рівня в процесі спеціально організованої навчально-виховної діяльності, спрямованої на підготовку до подальшої професійної діяльності щодо підтримки відповідного рівня фізичної культури населення або досягнення вищих спортивних результатів на олімпійській, світовій чи регіональній аренах у командному чи в індивідуальному вимірах⁴.

Р. Клопов наголошує на тому, що «...реалізація завдань щодо професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту потребує плекання особистості, яка здатна до плідної професійної праці в сучасних умовах, готової до професійної діяльності та володіє не лише системою спеціальних знань, професійних дій і соціальних відносин, а й сформованістю і зрілістю професійно значущих якостей, відповідною кваліфікацією»⁵.

Фахівець з фізичної культури повинен мати високий рівень професійної підготовки, поєднувати теоретичну і практичну підготовку, досконало володіти своєю спеціальністю, систематично поповнювати свої знання, удосконалювати свої вміння і навички новітніми технологіями та застосовувати їх в практиці фізичного виховання. Він має володіти, на думку О. Гауряк, таким якостями: ціннісними орієнтаціями особистості вчителя, моральними якостями, які невід'ємні від гуманістичної спрямованості особистості вчителя, ставлення до людини як до найбільшої цінності, готовністю до повноцінного міжособистісного спілкування; мати інтереси і духовні потреби⁶.

На думку Б. Шияна, фізичне виховання розширює сферу естетичного впливу навколишнього середовища на особистості. У процесі занять фізичними вправами в контексті зв'язку з естетичним вихованням можна

³ З. Черных, *Формирование профессиональной готовности студентов педагогического вуза в процессе физкультурно-спортивной деятельности*, дисс. ... канд. пед. наук, Шуя, 2012, с. 13.

⁴ Л. Сущенко, *Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах*, дис. ... докт. пед. наук. К., 2003, с. 47.

⁵ Р. Клопов, *Информатизация вищої фізкультурної освіти*, Теорія та методика фізичного виховання, 2007, № 4, с. 3.

⁶ О. Гауряк, О. Киселиця, *Формування педагогічної культури майбутніх учителів фізичної культури в процесі фахової підготовки у ВНЗ*, Вісник Запорізького національного університету, 2012, № 2, с. 31.

вирішувати такі завдання: виховувати здатність сприймати, відчувати й оцінювати красу в сфері фізичної культури та інших галузях її прояву; формувати естетично зріле прагнення до фізичної досконалості; формувати естетику поведінки і міжлюдських стосунків у фізкультурній діяльності; виробляти активну позицію в утвердженні прекрасного, непримиренності до потворного, бридкого⁷.

Отже, важливим складником підготовки майбутнього вчителя фізичної культури є його особистісні якості.

Фізична культура особистості, як вважає В. Щербаков, проявляє себе в здатності до саморозвитку, відображає спрямованість особистості «на себе», на предмет і процес професійної праці, а також на відносини, що виникають в процесі фізкультурно-спортивної, суспільної та професійної діяльності⁸.

Майбутні вчителі фізичної культури, як доводить І. Нікулін, реалізують в своїй підготовці в основному спортивну, навчальну та педагогічну діяльність, які взаємопов'язані між собою і послідовно змінюють одна одну. Їх розвиток відбувається неоднаково, внаслідок чого одні види діяльності на певних етапах стають провідними, підпорядковуючи собі інші, входячи з ними в протиріччя. Так, для більшості абітурієнтів і студентів молодших курсів навчання на факультетах фізичної культури ВНЗ домінуючими виступають в основному спортивні інтереси, цілі, вміння та інші складові їх діяльності, тісно взаємопов'язані між собою. На II–III курсах навчання починають превалювати навчальні характеристики діяльності студентів, «зростає значимість їх пізнавальних дій, які виступають інтелектуальної основою мотивації професійного цілепокладання майбутнього фахівця». Лише на старших курсах (IV–V) близько половини всіх студентів виявляються з провідними педагогічними інтересами, цілями, вміннями, орієнтацією на роботу в школі⁹.

За твердженням Б. Шияна, для того, щоб учитель фізичної культури став майстром у вирішенні педагогічних завдань, йому необхідно цілеспрямовано розвивати свої загальнопедагогічні й спеціальні (з урахуванням специфіки своєї професії) здібності. Учитель-професіонал повинен володіти теорією навчання і виховання, предметами медико-біологічного циклу, теорією і методикою фізичного виховання, методикою застосування ТЗН, комп'ютерних технологій та ін.¹⁰

⁷ Теорія і методика фізичного виховання школярів, Б. Шиян, Тернопіль, «Богдан», 2004, Ч. 1, с. 68.

⁸ Физическая культура студента, В. Ильинича (ред.), М., «Гардарика», 2000, с. 17.

⁹ И. Никулин, Подготовка будущего учителя к физкультурно-рекреативной деятельности с учащимися общеобразовательной школы, дисс. ... канд. пед. наук, Белгород, 2000, с. 24.

¹⁰ Б. Шиян, Підготовка вчителя фізичної культури третього тисячоліття, Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні, 2001, Вип. 2, с. 372.

Відзначимо, однак, що основним чинником, що збільшує інтенсивність і напруженість діяльності вчителя фізичної культури, є специфіка уроків фізкультури й спортивних заходів, які проводяться в школі. У зв'язку із цим важливою складовою структури діяльності вчителів фізкультури стають саморегулятивні дії¹¹.

У процесі вивчення наукової літератури з проблем фізкультурно-спортивної діяльності школярів нами класифіковано сучасні її форми і види: за регулярністю використання, за характером застосування, за способом організації, за місцем застосування в школі.

За регулярністю використання фізкультурно-спортивна діяльність школярів може здійснюватися щодня, кілька разів на тиждень, у вихідні дні та канікулярний час. До щоденних фізкультурно-спортивних занять належать ранкові зарядки і домашні заняття, спрямовані на рухову реабілітацію. У цьому випадку йдеться про виконання школярами щоденних піших прогулянок, вправ, що формують поставу або тренують зір тощо.

До позакласної форми фізкультурно-спортивної діяльності школярів, що здійснюється декілька разів на тиждень належать організовані на спортивній базі шкіл секції із загальної фізичної підготовки, заняття в спеціальних медичних групах, годинник здоров'я, самостійні заняття загальною фізичною підготовкою тощо.

Традиційним фізкультурно-спортивним заходом, проведеним не частіше, ніж один раз на тиждень, є день здоров'я. Зазвичай, в день здоров'я включається крос – влітку, лижний забіг – взимку й атракціони. Ще рідше організовуються фестивалі спорту і здоров'я. Застосування засобів спорту в фізкультурно-спортивній діяльності школярів здійснюється шляхом спрощення правил гри, зменшення обсягу навантажень, й зменшення майданчиків для гри. Завдання днів здоров'я і фестивалів спорту полягає в тому, щоб забезпечити розширення обсягу рухової діяльності учнів і організації їх активного відпочинку.

За характером застосування позакласна фізкультурно-спортивна діяльність школярів поділяється на групові, індивідуальні та сімейні заняття. Групові заняття організовуються для проведення спортивних, рухливих, а також народних ігор. Останніми роками питанням застосування народних ігор приділяється велика увага. Вони використовуються у час проведення спортивних та ігрових свят, годинника здоров'я і на активних рухових перервах.

У процесі фізкультурно-спортивної діяльності школярів, що здійснюється групами учнів, можуть утворюватися громадські, фізкультурно-спортивні

¹¹ Ю. Голенкова *Психологічний аналіз специфіки праці вчителя фізичної культури*, Теорія та методика фізичного виховання, 2008, № 3, с. 8.

об'єднання – клуби. Сьогодні це вже поширена форма позакласної фізкультурно-спортивної роботи.

Індивідуальні фізкультурно-спортивні заняття школярів здійснюються самими школярами у вільний від навчання час, вдома, у дворі або на шкільних, спортивних майданчиках. Такі заняття можуть бути запланованими учителем фізичної культури і виконуватися в обсязі домашніх завдань, які учень повинен виконувати самостійно.

До індивідуальних видів фізкультурно-спортивної діяльності школярів належать: піші прогулянки, заняття оздоровчим бігом, катання на ковзанах і на лижах, плавання, велосипедні прогулянки тощо.

Сімейними видами фізкультурно-спортивної діяльності можуть бути всі ті види, які належать до індивідуальних і групових форм фізкультурно-спортивної діяльності.

Крім того, фізкультурно-спортивна діяльність школярів поділяється на заходи і вправи, які здійснюються в режимі навчального дня, і позакласні, самостійні форми.

За місцем застосування фізкультурно-спортивна діяльність здійснюється в спортивному залі школи, на пришкільній ділянці, спортивному майданчику або в класі, при проведенні фізкультурних пауз під час уроків із загальноосвітніх предметів.

Вищевикладений матеріал дозволяє зробити висновок, що в сучасних загальноосвітніх школах накопичено багатий досвід здійснення фізкультурно-спортивної діяльності. Тому при організації та проведенні уроків з фізичної культури на основі фізкультурно-спортивної діяльності вчителю в першу чергу необхідно в повному обсязі використовувати цей досвід.

Отже, діяльність учителя фізичної культури має свої особливості, оскільки відбувається у незвичайних умовах, порівняно з діяльністю інших учителів. Насамперед це специфіка проведення уроків, які проходять не в навчальному кабінеті, а у спортивному залі або на свіжому повітрі (спортивний майданчик, стадіон тощо), з використанням спеціального або нестандартного спортивного обладнання та інвентарю. Крім того, як вважає Ю. Голінкова, на педагога діють також навколишнє середовище: кліматичні й погодні умови у заняттях на відкритому повітрі, санітарно-гігієнічний стан спортивних класів, залів¹².

Суттєвою відмінністю професійної діяльності вчителя фізичної культури є руховий компонент (необхідність демонстрації фізичних вправ, виконання фізичних рухів разом із групою, страховка учнів під час виконання вправи), тобто всебічна підготовленість учителя з видів спорту передбачених шкільною програмою¹³.

¹² Ю. Голінкова, *Психологічний аналіз специфіки праці вчителя фізичної культури*, 2008, № 3, с. 6.

¹³ Ю. Зайцева, *Специфіка діяльності вчителя фізичної культури як організатора фізкультурно-спортивної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах*, Витоки педагогічної майстерності, 2014, Вип. 13, с. 140.

Майбутній учитель фізичної культури – це, перш за все, організатор різноманітних заходів в школі. В цьому напрямі проведено дослідження Г. Панченко¹⁴. Автором показані дані про рівень компетентності вчителя фізичної культури з організації та проведення спортивно-масової та фізкультурно-оздоровчої роботи, а також представлені чинники, які гальмують активізацію цієї важливої ланки професійної діяльності. Доведено, що для активізації позакласної оздоровчої роботи необхідно перенести акценти на поглиблення практичних знань щодо проведення позаурочної фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи. Також необхідно підвищити рівень знань дисциплін медико-біологічного циклу та педагогіки спортивної та фізкультурної діяльності.

У завдання позаурочної виховної діяльності входить: діагностика особливостей особистості й міжособистісних відносин учнів, формування учнівського колективу, організація керування й самоврядування колективом, моральне й професійне виховання, психологічна реабілітація й корекція відхилень у поведінці учнів, співробітництво з батьками з виховання учнів, визначення ефективності виховного процесу. Рішення завдань даних видів педагогічної діяльності забезпечується сукупністю різноманітних когнітивних, перцептивних, комунікативних, саморегулятивних й інших дій, протікання яких визначається взаємодією психічних процесів та якостей особистості вчителя фізичної культури¹⁵.

Аналізуючи особливості фахової діяльності, об'єкта й предмета праці вчителя фізичної культури, можна стверджувати, що його діяльність – це емоційно-напружений вид праці високої інтенсивності.

Дослідниця М. Карченкова зазначає, що організаторська діяльність учителя фізичної культури спрямована на організацію учнівського колективу, його об'єднання і націлювання на виконання навчальних завдань, уміння керувати темпом уроку, підтримувати дисципліну, уміння своєчасно оцінити педагогічну ситуацію і прийняти правильне рішення тощо. Важливо, що організаторська діяльність протягом уроку фізичної культури виявляється по-різному. По-перше, вона реалізується в передачі навчальної інформації вчителем (визначення завдань уроку, пояснення і показ техніки виконання фізичних вправ). По-друге, організаторська діяльність проявляється у поведінці вчителя при виборі оптимального місця для проведення уроку, в ефективності пересувань по залу, з метою керівництва класом, контролю за виконанням завдань, своєчасному

¹⁴ Г. Панченко, *Проблеми совершенствования подготовки будущего учителя физического воспитания к организации и проведению физкультурно-оздоровительной и спортивно-массовой работы в общеобразовательной школе*, Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта, 2011, № 11, С. 86–90.

¹⁵ Ю. Голенкова, *Психологічний аналіз специфіки праці вчителя фізичної культури*, 2008, № 3, с. 7.

наданні допомоги і страховки, дотримання правил безпеки. По-третє, вона реалізується в управлінні діяльністю учнів при шикуванні та перешикуванні на місці і в русі. Нарешті, учитель повинен передбачити основні прийоми активізації учнів для збільшення моторної щільності уроку, попередження травм, оптимального співвідношення й органічної єдності застосування репродуктивних і продуктивних методів навчання, оздоровчого і виховного впливу наступного уроку¹⁶.

Сучасний підхід до підготовки майбутніх учителів фізичної культури має забезпечувати відповідний рівень їх знань, створювати можливості для формування в них активної життєвої позиції, розвивати широкий світогляд та педагогічне мислення, психолого-педагогічні здібності й педагогічну майстерність. Ураховуючи специфіку роботи педагогів цього фаху, актуальною є проблема формування у них умінь і навичок розв'язувати практичні завдання в різних психолого-педагогічних ситуаціях, досліджувати рівень розвитку міжособистісних відносин серед учнів, виявляти їхні життєві цінності й виховувати ціннісне ставлення до здорового способу життя, відкривати учням можливості для особистісного зростання та розвитку.

Фахівець з фізичної культури і спорту нової формації повинен знати: зміст інноваційних технологій у галузі фізичної культури і спорту; форми, методи і принципи організації інноваційного навчання; медико-біологічні, психолого-педагогічні, соціокультурні основи інноваційних технологій у галузі фізичної культури і спорту. Фахівець з фізичної культури і спорту нової формації повинен уміти: планувати, організовувати і проводити заняття з використанням інноваційних технологій; застосовувати на заняттях сучасні засоби й методи фізичного виховання, адекватні змісту інноваційних технологій; оцінити ефективність використовуваних технологій і контролювати якість навчально-виховного процесу; аналізувати й коректувати свою професійну діяльність; організовувати і проводити наукові дослідження у сфері професійної діяльності¹⁷.

Як вважає М. Герцик, О. Вацеба, «фахівець із фізичного виховання повинен знати й уміти застосовувати на практиці: норми раціонального режиму осіб усіх категорій; медико-біологічне обґрунтування використання засобів і методів фізичного виховання; педагогічні й медичні методи контролю за процесом фізичного виховання та фізичної підготовки; механізми розвитку фізичних якостей і формування рухових навичок; особливості проведення занять фізичною культурою з особами різного

¹⁶ М. Карченкова, *Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності*, дис. ... канд. пед. наук, Переяслав-Хмельницький, 2006, с. 22.

¹⁷ В. Мартиненко *Безперервна підготовка фахівців фізичного виховання і спорту*, 2009, № 99, Т. 112, с. 114.

віку, статі, соціального стану, фізичного розвитку тощо; санітарно-гігієнічні вимоги щодо безпеки проведення занять фізичними вправами; вміння надати першу медичну допомогу в разі травмування; структуру і зміст управлінської діяльності в галузі фізичної культури; демонстрацію техніки виконання фізичних вправ; оперування нормативно-правовими знаннями в галузі фізичної культури; мати достатній рівень фізичної підготовленості й володіти навичками страхування»¹⁸.

Формування педагога є складним процесом, у ході якого особистісні структури зазнають значних змін, пов'язаних зі становленням здатності до рефлексії, співпраці, дисциплінованості.

Характерними особливостями професійної діяльності вчителя фізичної культури в загальноосвітній школі О. Трофимов визначає такі:

- діяльність учителя фізичної культури характеризується високим ступенем відповідальності за учнів. В процесі навчання він несе моральну, професійну і юридичну відповідальність за їх здоров'я;
- діяльність учителя фізичної культури здійснюється на високому рівні емоційної напруги, яка виникає при виникненні травмонебезпечної ситуації при виконанні учнями ризикованих елементів, які неможливо повністю виключити на уроках фізичної культури;
- учитель фізичної культури повинен мати хорошу фізичну підготовку. Вона необхідна для якісного показу рухових дій, а також для виконання страхувальних дій;
- учитель фізичної культури повинен бути компетентним у тих видах спорту, які входять до навчальної програми ЗОШ з фізичної культури, знати правила змагань, техніку і методикау навчання рухових дій в кожному з них;
- учитель фізичної культури повинен володіти не тільки системою психолого-педагогічних знань, а й добре орієнтуватися в області медико-біологічних дисциплін (анатомія, фізіологія, спортивна медицина тощо). Це пов'язано з тим, що, вдосконалюючи функціональні можливості дитячого організму, необхідно знати його будову і функціональні вікові особливості¹⁹.

Оскільки робота вчителя фізичної культури, що займається фізкультурно-спортивною діяльністю в загальноосвітній школі, є одним з видів педагогічної діяльності, то він повинен в більшій чи меншій мірі відповідати всім вищеперерахованим вимогам, що висуваються до педагога в цілому, вчителя фізичної культури і тренера, зокрема.

¹⁸ Вступ до спеціальностей галузі «Фізичне виховання і спорт», М. Герцик, О. Вацеба, Львів, «Українські технології», 2002, с. 45.

¹⁹ О. Трофимов, *Підготовка будучих учителів фізической культури к тренерской деятельности (на примере спортивной гимнастики)*, дисс. ... канд. пед. наук, Пенза, 2010, с. 28.

Проведений аналіз наукових джерел, які аналізують фізкультурно-спортивну діяльність майбутніх учителів фізичної культури в аспекті їх фахової підготовки дав можливість розкрити загальні особливості цієї діяльності:

- 1) учителю фізичної культури відводиться провідна роль у впливові на особистість учня. Через специфіку спортивної діяльності, ця особливість висуває високі вимоги до його професіоналізму і до особистості;
- 2) діяльність вчителя фізичної культури характеризується високим ступенем відповідальності за фізичне і психологічне благополуччя його підопічних. У процесі професійної діяльності вчитель фізичної культури несе моральну, професійну і юридичну відповідальність за їх виховання, здоров'я і якість спортивних результатів;
- 3) відносна нестійкість системи «вихователь-вихованець». Учителю фізичної культури, важливо викликати довіру до свого професіоналізму і у своїх учнів викликати симпатію. Ставлення учнів до вчителя фізичної культури пов'язано з їх результатами, якими можуть бути не тільки спортивні досягнення, а й позитивна динаміка стану здоров'я і значущих властивостей особистості учнів. У цілому успішність виховання і розвитку учнів залежить від уміння вчителя фізичної культури спілкуватися зі своїми вихованцями;
- 4) підвищена стресогенність діяльності вчителя фізичної культури, що призводить до значних нервових перевантажень і що, в свою чергу, може негативно позначатися на успішності його діяльності;
- 5) у вчителя фізичної культури – необмежений обсяг навчально-тренувальної роботи, його діяльність носить нерегламентований характер. Він часто працює не тільки у вихідні, але і в святкові дні, у вечірній час;
- 6) перед вчителем фізичної культури, часто постає завдання набору в групу. Він має бути хорошим агітатором, для того, щоб зацікавити потенційних спортсменів, залучити їх до занять спортом, а також переконати в цьому їхнє найближче оточення;
- 7) учитель фізичної культури, протягом усієї професійної кар'єри сам має бути в спортивній формі. По-перше, спортивний вигляд педагога є стимулом для залучення дітей в секцію; по-друге, в деяких видах спорту тренеру іноді самому доводиться відчувати значне фізичне навантаження; по-третє, до складу педагогічних умінь тренера входять вміння показати той чи той елемент при його розучуванні, демонстраційні вміння;
- 8) специфіка роботи вчителя фізичної культури, організатора фізкультурно-спортивної діяльності:

- велика, в порівнянні з навчальним кабінетом, навчальна площа діяльності вчителя фізичної культури (спортивний зал, ігровий майданчик тощо);
- керівництво учнівським колективом, який активно переміщується за місцем проведення заняття (зал, стадіон, ігровий майданчик) протягом усього уроку, що вимагає значної концентрації уваги та контроль за високою руховою активністю школярів на уроці;
- використання спеціальних засобів фізичної культури і спорту: фізичних вправ, оздоровчих сил природи, гігієнічних факторів та раціональне використання часу, відведеного для занять за будь-яких погодних умов;
- організація роботи спортивних секцій, тренування збірних шкільних команд з різних видів спорту, планування загальношкільних фізкультурно-спортивних заходів та забезпечення їх проведення на належному рівні;
- різноманітна і складна обстановка при проведенні занять з окремих розділів навчальної програми, одночасне керівництво і контроль за роботою декількох підгруп на різних спортивних знаряддях, залучення всіх учнів до виконання фізичних вправ одночасно, відповідальність за здоров'я та життя учнів;
- постійне візуальне спостереження за правильністю виконання завдань з метою запобігання травмам і перевантаженням, своєчасне забезпечення допомоги і страхівки при виконанні важких фізичних вправ;
- використання численного спортивного інвентарю і обладнання без ризику для здоров'я дітей;
- робота з різними віковими групами дітей в один день послідовно (урочна форма роботи) або одночасно (позакласні та позашкільні заходи) та робота з великою кількістю школярів різного віку (масові заходи);
- підбір фізичного навантаження з урахуванням індивідуального і вікового рівня розвитку дітей, стану їх здоров'я, особливостей психофізичного розвитку, а також рівня їх фізичної підготовленості;
- наявність вольового, командного голосу, володіння спеціальною термінологією.

У діяльності вчителя фізичної культури виокремлюємо часткові особливості:

- 1) сильно виражена навчально-тренувальна спрямованість його діяльності, його фізкультурно-спортивна спеціалізація, оскільки успішність роботи оцінюється, як правило, спортивними досягненнями його учнів;

- 2) помірно виражена оздоровча, здоров'язбережувальна, еколого-просвітницька, цивільно-патріотична та культурно-масова спрямованість діяльності, він повинен організовувати і проводити спортивно-масові заходи, фестивалі, свята, отже, повинен володіти комунікабельністю, толерантністю і відкритістю;
- 3) учителі фізичної культури, найчастіше, працюють з дітьми та молоддю, успішність його діяльності залежить від ставлення до фізичної культури і спорту та до нього особисто учнів загальноосвітньої школи.

Отже, професійна діяльність вчителя фізичної культури має як загальні, що зближують його з іншими педагогічними спеціальностями (педагогічний характер і високі навантаження), так і специфічні особливості, які істотно відрізняють його від учителів інших напрямів.

Оскільки робота вчителя фізичної культури, що займається фізкультурно-спортивною діяльністю в ЗОШ, є одним з видів педагогічної діяльності, то він повинен більшою чи меншою мірою відповідати всім вищеперерахованим вимогам, що висуваються до педагога в цілому, вчителя фізичної культури і тренера, зокрема.

Висновки

Отже, на підставі зробленого аналізу особливостей фізкультурно-спортивної діяльності в аспекті підготовки майбутніх учителів фізичної культури з'ясовано, що вчитель фізичної культури відіграє ключову роль у реалізації соціальних цілей і завдань фізичної культури і спорту. Сучасне європейське суспільство розглядає вчителя фізичної культури не лише як фахівця, що має знання, уміння і навички в професійній сфері, а більшою мірою як фахівця з пропаганди здорового способу життя, валеологічного ставлення до свого здоров'я, як людини, що підвищує мотивацію в молодого покоління для занять руховою діяльністю, залучає молодь до занять різними видами спорту.

Нами виокремлені особливості фізкультурно-спортивної діяльності майбутніх учителів фізичної культури які, характеризуючи педагогічну діяльність взагалі, відрізняють діяльність вчителя фізичної культури з позицій загального і часткового. До загальних особливостей цієї діяльності віднесено: високі вимоги до професіоналізму і до особистості вчителя; високу ступінь відповідальності за фізичне і психологічне благополуччя його підопічних, уміння спілкуватися зі своїми вихованцями; підвищена стресогенність діяльності вчителя фізичної культури; необмежений обсяг навчально-тренувальної роботи, нерегламентований характер його діяльності; агітаційні здібності для підбору учнів у групу; гарна спортивна форма; специфіка роботи вчителя фізичної культури,

організатора фізкультурно-спортивної діяльності. У діяльності вчителя фізичної культури виокремлюємо часткові особливості: навчально-тренувальна спрямованість його діяльності, його фізкультурно-спортивна спеціалізація, оскільки успішність роботи оцінюється, як правило, спортивними досягненнями його учнів; помірно виражена оздоровча, здоров'язбережувальна, еколого-просвітницька, цивільно-патріотична та культурно-масова спрямованість діяльності; ставлення до фізичної культури і спорту та до нього особисто учнів загальноосвітньої школи.

Література

- Вступ до спеціальностей галузі «Фізичне виховання і спорт»*, Герцик М., Вацеба О., Львів, «Українські технології», 2002, 232 с.
- Гауряк О., Киселиця О., *Формування педагогічної культури майбутніх учителів фізичної культури в процесі фахової підготовки у ВНЗ*, Вісник Запорізького національного університету, 2012, № 2, С. 27–35.
- Голенкова Ю., *Психологічний аналіз специфіки праці вчителя фізичної культури*, Теорія та методика фізичного виховання, 2008, № 3, С. 6–9.
- Зайцева Ю., *Специфіка діяльності вчителя фізичної культури як організатора фізкультурно-спортивної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах*, Витоки педагогічної майстерності, 2014, Вип. 13, С. 139–144.
- Карченкова М., *Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності*, дис. ... канд. пед. наук, Переяслав-Хмельницький, 2006, 228 с.
- Клопов Р., *Інформатизація вищої фізкультурної освіти*, Теорія та методика фізичного виховання, 2007, № 4, С. 3–7.
- Мартиненко В., *Безперервна підготовка фахівців фізичного виховання і спорту*, Наукові праці. Серія Педагогіка, 2009, Вип. 99, Т. 112, С. 111–115.
- Никулин И., *Подготовка будущего учителя к физкультурно-рекреативной деятельности с учащимися общеобразовательной школы*, дисс. ... канд. пед. наук, Белгород, 2000, 212 с.
- Панченко Г., *Проблемы совершенствования подготовки будущего учителя физического воспитания к организации и проведению физкультурно-оздоровительной и спортивно-массовой работы в общеобразовательной школе*, Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта, 2011, № 11, С. 86–90.
- Сущенко Л., *Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах*, дис. ... докт. пед. наук, К., 2003, 650 с.

- Теорія і методика фізичного виховання школярів*, Шиян Б., Тернопіль, «Богдан», 2004, Ч. 1, 272 с.
- Трофимов О., *Подготовка будущих учителей физической культуры к тренерской деятельности (на примере спортивной гимнастики)*, дисс. ... канд. пед. наук, Пенза, 2010, 163 с.
- Физическая культура студента*, Ильинича В. (ред.), М., «Гардарики», 2000, 385 с.
- Черных З., *Формирование профессиональной готовности студентов педагогического вуза в процессе физкультурно-спортивной деятельности*, дисс. ... канд. пед. наук, Шуя, 2012, 162 с.
- Шаповалова І. *Формування фахової компетентності майбутніх учителів фізичної культури в контексті підготовки до професійного самовдосконалення*, Педагогічний дискурс, 2014, Вип. 17, С. 204–208.
- Шиян Б., *Підготовка вчителя фізичної культури третього тисячоліття*, Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні, 2001, Вип. 2, С. 371–374.

Peculiarities of physically and sports activities in the context of future physical education teachers' preparation

Abstract

The article reveals the peculiarities of sport's training activities for intending teachers of physical education. The paper analyses the activities of physical education teacher in unusual circumstances in comparison with other teachers. The author singles out the following features of such activities and personal characteristics: high professional standards; higher degree of responsibility for the physical and psychological well-being of pupils; high communicative skills; stressful environment of the physical training teacher; unlimited educational and training work; high leadership skills; to be fit; educational and training focus of the activities, necessity of pupil's high sports achievements; improving healthcare, environmental, patriotic and cultural education, forming positive attitude towards physical education and sports. The paper justifies that the formation of the teacher is a complex process, during which the personality undergoes significant changes associated with the development of reflection, cooperation and discipline.

Keywords: intending teachers of physical education, training intending teachers, sports activities.

Specyfika aktywności fizycznych i sportowych w kontekście przygotowania przyszłych nauczycieli wychowania fizycznego

Streszczenie

Artykuł ukazuje specyfikę sportowych aktywności szkoleniowych dla adeptów zawodu nauczyciela wychowania fizycznego. Praca analizuje działalność nauczycieli wychowania fizycznego w niecodziennych – w porównaniu z innymi nauczycielami – okolicznościach. Autor wyodręb-

nia następujące cechy takich aktywności i charakterystykę osobowości: wysokie standardy zawodowe; wyższy stopień odpowiedzialności za fizyczne i psychiczne samopoczucie uczniów; wysokie umiejętności komunikacyjne; stresujące środowisko nauczyciela wychowania fizycznego; nieograniczona praca wychowawcza i szkoleniowa; wysokie zdolności przywódcze; dbałość o kondycję fizyczną; wychowawcza i szkoleniowa rola aktywności; konieczność osiągania wysokich rezultatów sportowych przez uczniów; doskonalenie opieki zdrowotnej, ochrony środowiska, edukacji patriotycznej i kulturowej; kształtowanie pozytywnego nastawienia do wychowania fizycznego i sportu. Artykuł uzasadnia, że kształcenie nauczyciela jest złożonym procesem, podczas którego osobowość podlega znaczącym zmianom związanym z rozwojem refleksji, współpracy i dyscypliny.

Słowa kluczowe: adepci zawodu nauczyciela wychowania fizycznego, szkolenie przyszłych nauczycieli, aktywności sportowe.

CZEŚĆ III

**UWARUNKOWANIA ZDROWIA, POSTAWY
PROZDROWOTNE, JAKOŚĆ ŻYCIA**

Józef TATARCZUK*, Ryszard ASIENKIEWICZ**,
Artur WANDYCZ***, Izabela JERZAK****

Dojrzewanie dziewcząt z województwa lubuskiego w kontekście wybranych czynników środowiskowo- -społecznych

Streszczenie

Celem pracy jest ocena wpływu wybranych czynników środowiskowo-społecznych na dojrzewanie dziewcząt. Badaniami objęto grupę 3855 dziewcząt z terenów województwa lubuskiego w wieku od 10 do 16 lat. Materiał został zebrany w latach 2015–2016 przez pracowników Uniwersytetu Zielonogórskiego. W pracy zastosowano metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki ankiety. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety, w którym zawarto pytania retrospektywne. Zebrany materiał opracowano statystycznie, wyliczając średnie arytmetyczne badanych cech, odchylenie standardowe, wielkość min-max, współczynnik zmienności oraz poziom istotności różnic.

Ze szczegółowej analizy materiału wynika, że przeciętnie najwcześniej dojrzewają:

- dziewczęta zamieszkałe w małych i średnich miastach, względem mieszkanek wsi, przy różnicy statystycznie istotnej;
- córki ojców z wykształceniem wyższym, przy zróżnicowaniu statystycznie istotnym, w odniesieniu do córek ojców z wykształceniem najniższym;
- córki matek z wykształceniem wyższym;
- córki ojców i matek będących pracownikami umysłowymi;
- pierworodne, przy zróżnicowaniu statystycznie istotnych, względem urodzonych z trzeciej i dalszych ciąż;
- jedynaczki (dojrzewały najwcześniej, a różnicę statystycznie istotną odnotowano między nimi a dziewczętami z rodzin wielodzietnych).

Czynnikami dużej mocy, w sposób statystycznie istotny decydującymi o wcześniejszym dojrzewaniu dziewcząt, okazały się wyłącznie: środowisko zamieszkania, wykształcenie ojców, kolejność urodzenia i liczba dzieci w rodzinie.

* dr hab.prof. UZ, Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Nauk Biologicznych

** dr hab.prof. UZ, Uniwersytet Zielonogórski Wydział Lekarski i Nauk o Zdrowiu

*** dr, Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Nauk Biologicznych

**** mgr

Na przestrzeni ostatnich 15 lat obserwujemy zjawisko obniżania się wieku *menarche*, co świadczy o zdecydowanej poprawie warunków środowiskowych (zwłaszcza żywnościowo-higienicznych) naszego społeczeństwa.

Słowa kluczowe: dziewczęta, wiek pierwszej *menarche*, uwarunkowania środowiskowe i społeczne.

Wstęp

W procesie ontogenezy okres pokwitania zajmuje bardzo szczególne miejsce. Jego istotą jest dojrzewanie płciowe, któremu towarzyszą burzliwe przemiany w zakresie zarówno struktury, jak i funkcji całego organizmu. Charakterystycznym momentem dla dziewcząt, świadczącym o wejściu w ostatnią fazę pokwitania, jest wystąpienie pierwszej miesiączki. *Menarche* to jeden z końcowych objawów dojrzewania płciowego u dziewcząt, który manifestuje się wystąpieniem pierwszego krwawienia miesięczkowego (pierwsza menstruacja), [9], [10].

Obserwacje pojawienia się pierwszej menstruacji prowadzone na świecie od wielu lat pozwoliły stwierdzić, że jest ona właściwością indywidualną, silnie uwarunkowaną genetycznie, ale ukazującą również uzależnienie zarówno od środowiska biogeograficznego, jak i społecznego, a przede wszystkim od dużego zróżnicowania warunków życia określonych grup społecznych [3], [4], [6], [9], [15], [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22], [25].

Postępująca w ostatnich dziesięcioleciach degradacja naszych warunków środowiskowych i ekologicznych, a także pogłębiające się zróżnicowanie materialne społeczeństwa, wymusza konieczność aktualizowania danych dotyczących rozwoju biologicznego dzieci i młodzieży. Dobrym biologicznym wskaźnikiem standardu życia poszczególnych warstw i grup zawodowych w społeczeństwie jest, obok wysokości ciała, wiek *menarche* [10].

W tym kontekście nasuwa się pytanie: jaki wpływ na wiek *menarche* mają środowisko zamieszkania, wykształcenie rodziców, rodzaj pracy zawodowej rodziców, kolejność urodzenia i liczba dzieci w rodzinie?

Material i metoda

Analizę problemu badawczego oparto na wynikach badań ankietowych przeprowadzonych w latach 2015–2016 w grupie 3855 dziewcząt w wieku 10–16 lat, uczennic szkół podstawowych i gimnazjalnych z terenu województwa lubuskiego. Materiał został zebrany przez autorów niniejszego opracowania. Na poczet prezentowanej pracy wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego [12].

Średni wiek *menarche* dziewcząt obliczono metodą retrospektywną. Zebrany materiał opracowano statystycznie, wyliczając średnie arytmetyczne badanych cech, średnie odchylenie standardowe, zakres zmienności oraz współczynnik zmienności (V). Istotność różnic między średnimi wieku *menarche* zespołów

dziewcząt w odniesieniu do wybranych czynników środowiskowych i społecznych (środowisko zamieszkania, wykształcenie rodziców, rodzaj pracy zawodowej rodziców, kolejność urodzenia, liczba dzieci w rodzinie) oceniono testem „u” [1].

Wyniki badań własnych porównano z wcześniejszymi opracowaniami z poprzednich lat (tabele 9–15).

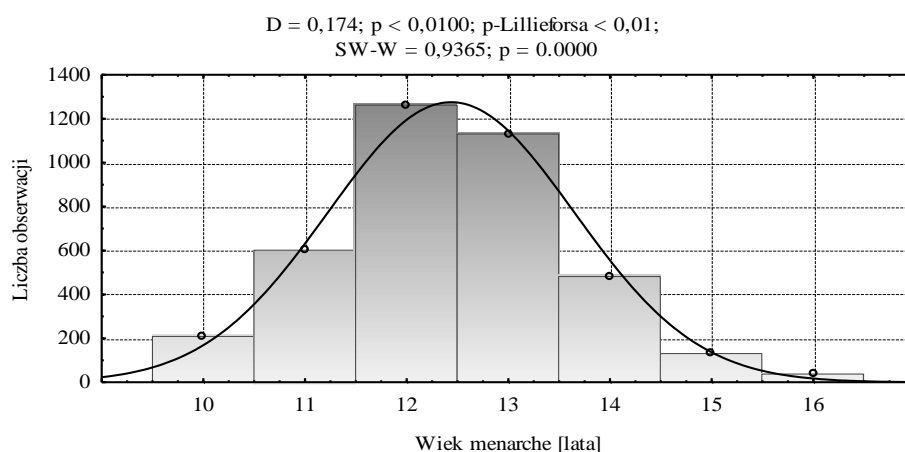
Analiza wyników

W opracowaniu zostały omówione wybrane czynniki różnicujące dojrzewanie płciowe dziewcząt.

Tabela 1. Charakterystyka dziewcząt miesiączkujących w kontekście ogółu badanych

Kategoria wieku	Liczba obserwacji	Skumulowana liczba obserwacji	[%]	[%] skumulowany
10	209	209	5,42	5,42
11	602	811	15,62	21,04
12	1262	2073	32,74	53,77
13	1131	3204	29,33	83,11
14	482	3686	12,50	95,62
15	131	3817	3,40	99,01
16	38	3855	0,99	100,00
Ogółem	3855	x	100,00	x

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 1. Średni wiek *menarche* wśród badanych dziewcząt

Źródło: opracowanie własne.

Średni wiek *menarche* wszystkich badanych dziewcząt, bez względu na uwarunkowania środowiskowo-społeczne, wyniósł 12,42 lat. W wieku 10 lat miesiączkuje 5,42% ogółu badanych dziewcząt, natomiast w wieku 12 lat – co trzecia respondentka (32,84%). W grupie najstarszych dziewcząt (16 lat), odsetek miesiączkujących po raz pierwszy nie przekracza 1% (tabela 1).

Na rycinie 1 przedstawiono graficzny obraz pojawiania się pierwszej *menarche* w kategoriach wieku.

Tabela 2. Wiek *menarche* a środowisko zamieszkania

Wielkość	Kategorie			Poziom istotności różnic „u”		
	Wieś (1)	Małe miasto od 5 do 20 tys. (2)	Średnie miasto od 20 do 100 tys. (3)	1–2	1–3	2–3
M	12,46	12,43	12,43	6,87*	5,86*	0,00
SD	1,17	1,18	1,20			
Min-max	10,0–16,3	10,0–16,8	10,0–16,4			
V	9,4	9,5	9,7			
N	1298	1637	920			

* $p < 0,01$

Źródło: opracowanie własne.

Jak informują dane liczbowe (tabela 2), najwcześniejszą miesiączką wyróżniały się dziewczęta pochodzące z małych i średnich miast (12,43 lat), a nieco późniejszą dziewczęta wywodzące się ze wsi (12,46 lat). Różnice wieku, w którym występuje *menarche*, między dziewczętami wywodzącymi się ze wsi a tymi z małych i średnich miast są statystycznie istotne.

Tabela 3. Wiek *menarche* a wykształcenie ojca

Wielkość	Podst. i zawód (1)	Średnie (2)	Wyższe (3)	Poziom istotności różnic „u”		
				1–2	1–3	2–3
M	12,44	12,48	12,37	0,90	1,43	2,18*
SD	1,22	1,17	1,30			
Min-max	10,0–16,8	10,0–16,3	10,0–15,3			
V	9,8	9,4	9,1			
N	1660	1284	858			

* $p < 0,05$

Źródło: opracowanie własne.

Córki ojców z wykształceniem wyższym rozpoczynały miesiączkowanie najwcześniej (12,37 lat), a z wykształceniem średnim najpóźniej (12,48 lat).

Zróznicowanie wieku *menarche* między grupami córek ojców z wykształceniem średnim i wyższym jest statystycznie istotne (tabela 3).

Tabela 4. Wiek *menarche* a wykształcenie matki

Wielkość	Podst. i zawód (1)	Średnie (2)	Wyższe (3)	Poziom istotności różnic „u”		
				1-2	1-3	2-3
M	12,44	12,44	14,42	0,00	0,41	0,42
SD	1,22	1,18	1,11			
Min-max	10,0–16,8	10,0–16,3	10,0–16,2			
V	9,9	9,5	9,0			
N	1437	1448	939			

Źródło: opracowanie własne.

Najwcześniej dojrzewały dziewczęta, których matki miały wykształcenie wyższe w porównaniu do pozostałych grup. Nie odnotowano różnic statystycznie istotnych między badanymi zespołami (tabela 4).

Tabela 5. Wiek *menarche* a charakter pracy ojca

Wielkość	Fizyczna (1)	Umysłowa (2)	Emeryt/ rencista (3)	Nie pra- cuje (4)	Poziom istotności różnic „u”					
					1-2	1-3	1-4	2-3	2-4	3-4
M	12,44	12,39	12,48	12,51	1,12	0,46	0,86	1,02	1,39	0,27
SD	1,18	1,16	1,18	1,28						
Min-max	10,0–16,8	10,0–16,3	10,0–16,0	10,0–16,4						
V	9,5	9,4	9,4	10,2						
N	2323	925	215	270						

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 6. Wiek *menarche* a charakter pracy matki

Wielkość	Fizyczna (1)	Umysłowa (2)	Emeryt/ rencista (3)	Nie pra- cuje (4)	Poziom istotności różnic „u”					
					1-2	1-3	1-4	2-3	2-4	3-4
M	12,45	12,41	12,48	12,47	0,93	0,31	0,36	0,72	1,09	0,37
SD	1,15	1,16	1,36	1,23						
Min-max	10,0–16,4	10,0–16,8	10,0–16,0	10,0–16,0						
V	9,3	9,4	10,9	9,9						
N	1351	1551	218	708						

Źródło: opracowanie własne.

Najwcześniej dojrzewały córki ojców i matek, będących pracownikami umysłowymi (12,39 i 12,41 lat), a najpóźniej córki ojców niepracujących (12,51 lat) oraz matek emerytek lub rencistek, przy różnicach statystycznie nieistotnych (tabele 5–6).

Tabela 7. Wiek *menarche* a kolejność urodzenia

Wielkość	Pierwsze dziecko (1)	Drugie dziecko (2)	Trzecie dziecko (3) i >	Poziom istotności różnic „u”		
				1–2	1–3	2–3
M	12,40	12,44	12,51	0,93	2,20*	1,33
SD	1,15	1,23	1,15			
Min-max	10,0–16,4	10,0–16,8	10,0–16,0			
V	9,3	9,9	9,2			
N	1661	1416	778			

* $p < 0,05$

Źródło: opracowanie własne.

Pierworodne dojrzewały najwcześniej (12,40 lat), a pochodzące z trzeciej i dalszych ciąż najpóźniej (12,51 lat). Różnicę statystycznie istotną odnotowano między jedynaczkami a dziewczętami z trzeciej i dalszych ciąż (tabela 7).

Tabela 8. Wiek *menarche* a liczba dzieci w rodzinie

Wielkość	Jedno dziecko (1)	Dwoje dzieci (2)	Troje dzieci (3)	Poziom istotności różnic „u”		
				1–2	1–3	2–3
M	12,37	12,44	12,46	0,99	2,12*	1,55
SD	1,19	1,17	1,18			
Min-max	10,0–16,3	10,0–16,4	10,0–16,0			
V	9,6	9,5	9,2			
N	530	1441	1884			

* $p < 0,05$

Źródło: opracowanie własne.

Wiek, w którym pojawiała się pierwsza miesiączka był tym późniejszy, im więcej było dzieci w rodzinie. Jedynaczki dojrzewały najwcześniej (12,37 lat), a dziewczęta z rodzin wielodzietnych najpóźniej (12,51 lat). Wiek, w którym występuje *menarche*, nieznacznie wzrasta wraz z powiększeniem się rodziny o każde kolejne dziecko, przy czym różnicę statystycznie istotną odnotowano między rodzinami z jednym a trojgiem i większą liczbą dzieci w rodzinie. Wynika z tego, że dzietność jest skorelowana z warunkami społeczno-ekonomicznymi, gdyż najwyższy odsetek rodzin wielodzietnych ma najtrudniejsze usytuowanie bytowe (tabela 8).

Ponadto, w opracowaniu przedstawiono trend sekularny, dotyczący dojrzewania dziewcząt z województwa lubuskiego. Z analizy porównawczej danych zawartych w tabelach 9–15 wynika, że na przestrzeni 17 lat (1998–2015) obserwujemy zjawisko obniżenia się wieku dojrzewania płciowego dziewcząt, które może świadczyć o poprawie warunków środowiskowych (głównie żywieniowo-higienicznych).

Tabela 9. Wiek *menarche* a środowisko zamieszkania

Wiek	Małe miasta	Średnie miasta	Duże miasta	Rok badania	Autor
M	M	M	M		
13,39	13,23	—	—	1999/2000	J. Tatarczuk, R. Asienkiewicz [15]
13,29	13,15	13,31	13,18	1999/2000	J. Tatarczuk [17]
12,79	Miasto 12,54	—	—	2002/2003	A. Malinowski i wsp. [13]
13,07	12,96	13,15	13,01	2006/2007	J. Tatarczuk i wsp. [20]
12,46	12,43	12,43	—	2015/2016	J. Tatarczuk i wsp. manuskrypt

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 10. Wiek *menarche* a wykształcenie matki

Podst.	Zawodowe	Podst. i zawod.	Średnie	Wyższe	Rok badań	Autor
M	M	M	M	M		
13,66	13,17	—	13,18	13,35	1999/2000	J. Tatarczuk [16]
13,66	13,17	—	13,18	13,39	2002/2003 1999/2000	A. Malinowski i wsp. [13]
12,68	17,72	—	12,58	12,24	2002/2003	A. Malinowski i wsp. [13]
—	—	12,78	13,20	13,0	2006/2007	J. Tatarczuk i wsp. [20]
—	—	12,44	12,44	12,42	2015/2016	J. Tatarczuk i wsp. manuskrypt

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 11. Wiek *menarche* a wykształcenie ojca

Podst.	Zawodowe	Podst. i zawod.	Średnie	Wyższe	Rok badań	Autor
M	M	M	M	M		
12,45	13,32	—	13,38	13,08	1998/1999	J. Tatarczuk [16]
13,96	13,19	—	13,28	13,12	1999/2000	J. Tatarczuk [17]
12,89	12,61	—	12,65	12,34	2002/2003	A. Malinowski i wsp. [13]
—	—	12,94	13,13	13,23	2006/2007	J. Tatarczuk i wsp. [20]
—	—	12,44	12,48	12,37	2015/2016	J. Tatarczuk i wsp. manuskrypt

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 12. Wiek *menarche* a charakter pracy matki

Fizyczna	Umysłowa	Nie pracuje	Rok badań	Autor
M	M	M		
13,36	13,21	13,17	1999/2000	J. Tatarczuk [17]
12,81	13,21	13,04	2006/2007	J. Tatarczuk i wsp.[20]
12,45	12,41	12,47	2015/2016	J. Tatarczuk i wsp, manuskrypt

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 13. Wiek *menarche* a charakter pracy ojca

Fizyczna	Umysłowa	Nie pracuje	Rok badań	Autor
M	M	M		
13,29	13,14	13,30	1999/2000	J. Tatarczuk [17]
12,97	13,20	13,10	2006/2007	J. Tatarczuk i wsp.[20]
12,44	12,39	12,51	2015/2016	J. Tatarczuk i wsp. manuskrypt

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 14. Wiek *menarche* a kolejność urodzenia

Pierwsze dziecko	Drugie dziecko	Trzecie dziecko	Czwarte i kolejne dziecko	Rok badań	Autor
M	M	M	M		
13,09	13,31	13,59	—	1999/2000	J. Tatarczuk [17]
12,68	12,61	12,51	12,90	2002/2003	A. Malinowski i wsp.[13]
12,91	13,25	13,01	—	2006/2007	J. Tatarczuk i wsp.[20]
12,40	12,44	12,51	—	2015/2016	J. Tatarczuk i wsp, manuskrypt

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 15. Wiek *menarche* a liczba dzieci w rodzinie

Jedno dziecko	Dwoje dzieci	Troje dzieci	Czwarte i kolejne dziecko	Rok	Autor
M	M	M	M		
12,35	12,62	12,63	12,81	2002/2003	A. Malinowski i wsp.[13]
12,97	13,22	13,26	13,52	1999/2000	J. Tatarczuk [17]
13,22	12,93	13,17	12,94	2006/2007	J. Tatarczuk i wsp.[20]
12,37	12,43	12,51	—	2015/2016	J. Tatarczuk i wsp, manuskrypt

Źródło: opracowanie własne.

Dyskusja i wnioski

Podsumowując powyższe konstatacje, można stwierdzić, że w badanej grupie wystąpiły typowe efekty oddziaływania uwarunkowań społeczno-środowiskowych na wiek, w którym występuje *menarche* u dziewcząt. Zarówno środowisko zamieszkania, wykształcenie rodziców, dietność, jak i kolejność urodzeniowa istotnie różnicowały proces dojrzewania badanych dziewcząt.

Dziewczęta pochodzące z małych i średnich miast, córki ojców i matek z wykształceniem wyższym, pierworodne, z rodzin z jednym dzieckiem rozpoczynają miesiączkowanie najwcześniej. Przedstawione wyniki badań potwierdzają doniesienia innych autorów [2], [11], [13], [23], [24], stwierdzających, że liczba dzieci w rodzinie jest jednym z najsilniej działających na wiek *menarche* czynników środowiskowych.

Stwierdza się również widoczny gradient; najwcześniej dojrzewają mieszkanki miast, najpóźniej dziewczęta wiejskie [3], [7], [8], [15], [18], [22], co jest przejawem nierówności społecznych – gorszej sytuacji ludności wiejskiej w Polsce.

W niniejszym opracowaniu stwierdzono, że wcześniej dojrzewają córki, których ojcowie posiadają wykształcenie wyższe, a nieco później dziewczęta, których ojcowie legitymują się wykształceniem średnim oraz podstawowym i zawodowym, przy różnicy statystycznie istotnej.

Nie sprawdził się do końca gradient wpływu wykształcenia matki na wiek, w którym u badanych dziewcząt występuje *menarche* (różnice są statystycznie nieistotne). Uzyskane przez autorów niniejszego opracowania wyniki wskazują na rosnące znaczenie czynnika dietności, z którego wynika, że najwcześniej dojrzewają jedynaczki, następnie dziewczęta z rodzin z dwojgiem dzieci. Podobne stwierdzenia znajdujemy w badaniach Bożilowa i wsp. oraz innych autorów [5], [6], [10], [16], [17], [23].

Coraz częściej podkreśla się, że przyspieszenie dojrzewania równoznaczne z postępowaniem cywilizacyjnym jest ze wszech miar pożądanym. Jednak nie można wykluczyć, że być może równie prawidłowy rozwój mógłby być osiągnięty w wolniejszym tempie. Tempo wzrastania i dojrzewania nie stanowi „jednoznacznej miary biologicznego dobrostanu” [2], [14].

Wnioski

1. Zmienne istotnie różnicujące wiek *menarche* dotyczą wielkości zurbanizowanego środowiska zamieszkania, poziomu wykształcenia ojca, kolejności urodzenia i liczby dzieci w rodzinie.
2. Na przestrzeni ostatnich 17 lat (1998–2015) obserwujemy zjawisko obniżenia się wieku, w którym występuje *menarche*, co świadczy o zdecydowanej poprawie warunków środowiskowych naszego społeczeństwa.

Piśmiennictwo

- [1] Arska-Kotlińska M., Bartz J. (1989): *Wybrane zagadnienia statystyki dla studiujących wychowanie fizyczne*. Skrypty nr 85. AWF. Poznań.
- [2] Bielicki T., Welon Z., Żukowski W. (1988): *Problem nierówności biologicznej warstw społecznych*. Materiały i Prace Antropologiczne, 109, Wrocław, s. 123–140.
- [3] Bielicki T. (1992): *Nierówności społeczne w Polsce w ocenie antropologa*. Nauka Polska, 3, s. 3–18.
- [4] Boldsen J.L. (1992): *Season of birth and age at menarche*. Journal of Biosocial Science, s. 256–269.
- [5] Bożiłow W., Krakowiak H., Jeka S., Gworys B., Nowak D. (2003): *Wpływ stratyfikacji społecznej na dojrzewanie dziewcząt wiejskich regionu kujawsko-pomorskiego*. [w:] Zagórski J., Skład M. (red.): *Uwarunkowania rozwoju dzieci i młodzieży wiejskiej*. Instytut Medycyny Wsi. Lublin, s. 151–157.
- [6] Charzewski J.F., Lewandowska I., Piechaczek H., Syta A., Łukaszewski L. (1998): *Wiek menarche dziewcząt warszawskich 1986–1997*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 1, s. 61–67.
- [7] Hulaniczka B., Brajczewski Cz., Jedlińska W., Waliszko A. (1990): *Duże miasto – małe miasto – wieś. Rozwój fizyczny dziecka w Polsce w 1988 roku*. Monografie Zakładu Antropologii PAN, Wrocław.
- [8] Kołodziej H., Kozieł S. (1998): *Charakterystyka społeczna i antropologiczna 13–15-letnich chłopców i dziewcząt z Wrocławia i okolic*. [w:] *Spoleczne kontrasty w stanie zdrowia Polaków*. AWF. Warszawa, s. 75–87.
- [9] Łaska-Mierzejewska T. (1995/1996): *Wpływ stratyfikacji społecznej na rozwój dojrzewania młodzieży w Polsce*. [w:] Rodziewicz-Gruhn J., Pyzik E. (red.): *Problemy rozwoju zdrowia, edukacji prozdrowotnej i ekologicznej*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna. Częstochowa.
- [10] Łaska-Mierzejewski T., Łuczak E. (1993): *Biologiczne mierniki sytuacji społeczno-ekonomicznej ludności wiejskiej w Polsce w latach 1967, 1977, 1987*. Monografie Zakładu Antropologii PAN. Wrocław.
- [11] Łaska-Mierzejewska T. (1989): *Prognozowanie dorosłej wysokości ciała dziewcząt. Porównanie dwóch metod*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 3, s. 61–78.
- [12] Łobocki M. (2003): *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”. Kraków.
- [13] Malinowski A., Asienkiewicz R., Tatarczuk J., Stuła A., Wandycz A. (2005): *Dziecko lubuskie*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, s. 327–331.
- [14] Tanner S.M. (1981): *A history of the study of human growth*. Cambridge University Press. Cambridge.
- [15] Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (2000): *Uwarunkowania zależności pomiędzy miejscem zamieszkania i wykształceniem ojca a wiekiem menarche*. [w:] Ta-

- tarczuk J., Asienkiewicz R. (red.): *Wartość biologiczna oraz sprawność fizyczna młodzieży akademickiej*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna. Zielona Góra, s. 35–38.
- [16] Tatarczuk J. (2000): *Age of menarche students at the WSP University of Zielona Góra as affected by social factors and body build*. [w:] *Diagnostica Pohyboweho Systemu*. Univerzita Palackeho. Olomouc, s. 179–183.
- [17] Tatarczuk J. (2003): *Niektóre problemy dojrzewania dziewcząt w świetle uwarunkowań społecznych i morfologicznych*. [w:] Zagórski J., Skład M. (red.): *Uwarunkowania rozwoju dzieci i młodzieży wiejskiej*. Instytut Medycyny Wsi. Lublin, s. 176–185.
- [18] Tatarczuk J. (2003): *Ocena wpływu wybranych czynników środowiskowych i społecznych na wiek menarche dziewcząt z województwa lubuskiego*. [w:] *Potęgowanie zdrowia. Czynniki, mechanizmy i strategia zdrowotna*. Instytut Technologii Eksploatacji. Radom, s. 625–628.
- [19] Tatarczuk J. (2006): *Prospołeczne uwarunkowania rozwoju somatycznego i sprawność motoryczna wybranych grup młodzieży akademickiej*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, s. 98–102.
- [20] Tatarczuk J., Asienkiewicz R., Wandycz A. (2007): *Wiek menarche w zależności od warunków środowiskowych i wybranych czynników społecznych*. [w:] *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*. Albatros. Szczecin, t. 11. cz. 2, s. 123–128.
- [21] Wandycz A., Asienkiewicz R., Skorupka E., Kordel I., Józwiak P. (2008): *Środowiskowe uwarunkowania wieku menarche zielonogórskich gimnazjalistek*. [w:] Olchowik G. (red.): *Dobrostan w różnych fazach życia*. Wydawnictwo NeuroCentrum. Lublin, s. 165–174.
- [22] Wilczewski A., Arteczka-Wichlaj M., Skerczyńska R. (1999): *Środowiskowe uwarunkowania wieku menarche dziewcząt suwalskich, białkopodlaskich i zamojskich*. [w:] *Uwarunkowanie rozwoju fizycznego dzieci i młodzieży wiejskiej*. Instytut Wychowania Fizycznego i Sportu. Biała Podlaska, t. 6, sup. 1, s. 143–150.
- [23] Wilczewski A. (1999): *Trendy sekularne w rozwoju dojrzałości płciowej dziewcząt bielskopodlaskiego*. [w:] *Uwarunkowania rozwoju fizycznego dzieci i młodzieży wiejskiej*. Instytut Wychowania Fizycznego i Sportu. Biała Podlaska, t. 6, sup. 1, s. 203–210.
- [24] Wilczewski A. (2000): *Środowiskowe uwarunkowania wieku menarche u dziewcząt ze wschodnich regionów Polski*. *Scripta Periodica*, 2, vol. 3, AM Bydgoszcz, s. 472–480.
- [25] Wilczewski A., Popławska H., Dmitruk A. (2003): *Wiek menarche dziewcząt z Południowego Podlasia w latach 1980–2000 w zależności od liczby dzieci w rodzinie*. [w:] Bulicz E. (red.): *Potęgowanie zdrowia. Czynniki, mechanizmy i strategie zdrowotne*. Politechnika Radomska im. K. Pułaskiego. Radom, s. 629–631.

Puberty of girls in lubuskie voivodeship in the context of selected environmental and social factors

Abstract

The aim of the study is to evaluate the impact of selected social and environmental factors on girls' puberty. The study was conducted on the group of 3855 girls residing in lubuskie voivodeship, aged 10–16. The material was collected in 2015–2016 by the employees of the University of Zielona Gora. The diagnostic survey was used in the study as a research method. As a research tool a questionnaire containing retrospective questions was applied.

The collected material was analyzed statistically calculating the arithmetic means of the studied traits, standard deviation, minimum-maximum, coefficient of variation and the level of significance of differences.

The detailed analysis of the material shows that on average the girls who mature early are those:

- who live in small and medium towns in relation to the girls living in rural areas with a statistically significant difference;
- whose fathers have higher education with a statistically significant difference in relation to the daughters of fathers with the lowest education;
- whose mothers have higher education;
- whose fathers and mothers are white-collar workers;
- who were first-born children with a statistically significant difference in relation to girls born as third or subsequent children;
- who are only children; only children matured the earliest and a statistically significant difference was observed between them and the girls from large families.

Residential environment, father's education, birth order and number of children in the family proved to be powerful factors that are statistically significant determinants of girls' early puberty.

Over the last 15 years, the age of menarche has lowered, which proves that environmental conditions (especially nutrition and hygiene) of our society has improved significantly.

Keywords: girls, age of menarche, comparative characteristics, social and environmental factors.

Nina FUERST*
Katarzyna ADAMCZEWSKA**

Znaczenie aktywności fizycznej i zalecane formy ćwiczeń ruchowych u kobiet w ciąży

Streszczenie

Niniejsza praca rozpatruje aktywność fizyczną ciężarnych kobiet w różnych aspektach. Kolejno poruszone zagadnienia dotyczą czynników warunkujących podejmowanie aktywności ruchowej w poszczególnych trymestrach przebiegu ciąży, typowych dolegliwości kobiet ciężarnych, genezy owych dolegliwości oraz roli ruchu w ich łagodzeniu. Ponadto, przedstawiona została rola lekarza specjalisty, którego decyzje mogą determinować ewentualną możliwość podjęcia wybranej aktywności fizycznej. W pracy scharakteryzowane zostały najpopularniejsze formy aktywności ruchowej zalecane dla kobiet w ciąży, z uwzględnieniem najważniejszych czynników, którymi kobiety powinny kierować się podczas wyboru formy wysiłku fizycznego.

Słowa kluczowe: aktywność fizyczna, ciąża, dolegliwości ciążowe.

Wstęp

Aktywność fizyczna jest bardzo ważnym elementem w życiu człowieka. Jako zaplanowany, nadprogramowy wysiłek istotnie kształtuje zarówno osobowość, jak i potencjał zdrowotny. W wyniku wsparcia ze strony mediów, rozwój fizyczny jednostki jest szczególnie aprobowany we współczesnym społeczeństwie. Docierające zewsząd zalecenia, dotyczące zdrowego odżywiania, treningu i zasad ogólnie pojętego zdrowego stylu życia, odgrywają istotną rolę w budowaniu świadomości prozdrowotnej¹. W teorii aktywność fizyczna jest dedyko-

* licencjat, Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Wydział Wychowania Fizycznego, Katedra Rehabilitacji Narządu Ruchu

** dr, Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Wydział Wychowania Fizycznego, Katedra Rehabilitacji Narządu Ruchu, e-mail: adamczewska@awf.poznan.pl

¹ Zob. W. Brown, *The benefits of physical activity during pregnancy*, „Journal of Science and Medicine in Sport” 2002, 5(1), s. 37–45.

wana wszystkim osobom, które są zdolne do jej wykonywania. Dostępna wiedza skierowana do przyszłych matek, chętnych do wysiłku wykraczającego poza gimnastykę, jest niezwykle uboga. Istnieje więc potrzeba uaktualnienia danych dotyczących tematyki podejmowania różnych form aktywności fizycznej kobiet w ciąży, aby wciąż kontrowersyjny temat przestał budzić sceptycyzm².

Dyskusja na temat prozdrowotnego stylu życia nie powinna omijać żadnej grupy społecznej, a w szczególności kobiet w ciąży. W tym okresie powinny one wyjątkowo zadbać o swoją formę psychiczną oraz fizyczną. Mimo to, świadomość przyszłych matek, dotycząca podejmowania aktywności fizycznej, jest często niedostateczna, czego wynikiem jest wciąż mały odsetek intencjonalnie aktywnych ciężarnych kobiet³. Niewiedza ta może być skutkiem docierających do przyszłych matek informacji związanych z potencjalnym zagrożeniem przetrenowania organizmu podczas ciąży. W skrajnych przypadkach przedawkowania aktywności fizycznej podczas ciąży może dojść do hipertermii organizmu matki, skrócenia czasu ciąży, zmniejszenia masy urodzeniowej dziecka. Nieświadoma kobieta, która zapoznała się z negatywnymi skutkami przetrenowania organizmu, woli nie ryzykować oraz odłożyć zaplanowane zajęcia ruchowe na okres po rozwiązaniu ciąży.

Celem niniejszej pracy jest wykazanie, na podstawie przeglądu i analizy literatury polskiej i zagranicznej, że wysiłek fizyczny jest zalecany wszystkim ciężarnym kobietom, ponieważ niesie za sobą wiele pozytywnych efektów biomechanicznych, krążeniowych, metabolicznych i psychicznych. Ponadto, przedstawiono wiele form aktywności ruchowej, dzięki którym można wyeliminować bądź zminimalizować występowanie przykrych dolegliwości związanych z przebiegiem ciąży.

Czynniki determinujące aktywność fizyczną kobiet w ciąży

Nawyk podejmowania systematycznego wysiłku fizycznego wyuczony już przed ciążą, jest jednym z głównych czynników warunkujących aktywne podejście do tego wyjątkowego stanu. Zdecydowanie sprzyja on kontynuowaniu ćwiczeń w czasie jej trwania. Kobiety reprezentujące tę postawę doświadczają wielokierunkowych korzyści płynących z czynnego trybu życia⁴. Dobrym przykładem są sportsmenki, które zwykle podtrzymują uprawianie sportu w pierwszych

² Zob. T. Koshino, *Management of regular exercise in pregnant woman*, „Journal Nippon Medical School” 2003, 70(2), s. 124–128.

³ Zob. D.S. Downs, G.C. LeMasurier, J.M. DiNallo, *Baby steps: pedometer – determined and self-reported leisure-time exercises behaviors of pregnant woman*, „Journal Physical Activity and Health” 2009, 6(1), s. 63–72.

⁴ Zob. Z. Ferraro, L. Gaudet, K. Adamo, *The potential impact of physical activity during pregnancy on maternal and neonatal outcomes*, „Obstetrical and Gynecological Survey” 2012, 67(2), s. 99–110.

miesiącach ciąży, bez przykrych konsekwencji zarówno dla stanu swojego zdrowia, jak i zdrowia dziecka. Obecność na treningach pozwala na szybszy powrót do wysokiego poziomu sprawności fizycznej po urodzeniu dziecka oraz zapobiega przykrym dolegliwościom, które mogą wystąpić po nagłym przerwaniu intensywnego wysiłku. Ponadto, kontynuacja różnych form aktywności ruchowej organizmu zmniejsza ryzyko zbyt dużych przyrostów masy ciała w trakcie ciąży⁵.

Inaczej sytuacja wygląda u kobiet, które nie były aktywne fizycznie przed zajściem w ciążę. Chęć zmiany trybu życia w tym okresie i podejmowania różnych form aktywności ruchowej może powodować szereg wątpliwości. Począwszy od obaw, czy nagle zmiana trybu życia w tym szczególnym stanie będzie korzystna i czy nie będzie miała negatywnych skutków zdrowotnych, aż po wybór odpowiedniej formy wysiłku i jego obciążenia⁶.

Pokrewnym motywem, inicjującym aktywność fizyczną przed zajściem w ciążę, jest chęć utrzymania dobrej kondycji po porodzie. Obejmuje on dwa aspekty. Pierwszy z nich to zachowanie zgrabnej sylwetki, co wiąże się z relatywnie małym przyrostem masy ciała w czasie ciąży. Niektórym kobietom może również zależeć na utrzymaniu na określonym poziomie swoich możliwości ruchowych. Istotne jest, by intensywność obciążeń podczas treningu zmniejszała się wraz z rozwojem ciąży. Odpowiednio dobrany wysiłek i jego natężenie może zapewnić zdecydowanie szybszy i łatwiejszy powrót sylwetki oraz sprawności fizycznej do stanu wyjściowego (sprzed ciąży)⁷. Im lepiej wytrenowana jest przyszła matka, tym lepiej płód toleruje wysiłek fizyczny, nawet ten o wysokiej intensywności⁸.

Kolejnym ważnym powodem skłaniającym ciężarne kobiety do ruchu są dolegliwości typowe dla ciąży. Szereg zmian anatomicznych, hormonalnych oraz krążeniowo-oddechowych zachodzących w tym wyjątkowym okresie, niesie ze sobą pewne konsekwencje. Bóle pleców, obrzęki kończyn, żylaki, nadciśnienie tętnicze, cukrzyca ciężarnych, a nawet zaburzenia psychiczno-emocjonalne – to tylko niektóre przypadłości, które są znamienne dla okresu ciąży. Odpowiednio dostosowane formy aktywności fizycznej mają istotne znaczenie w minimalizacji, a nawet eliminacji wyżej wymienionych objawów. Indywidualnie dobrany program treningowy oraz jego systematyczna realizacja może w skuteczny sposób zapobiec powyższym zagrożeniom⁹.

⁵ Zob. E. Brzozowska, *Sport wyczynowy a ciąża*, „Magazyn Trenera” 2013, nr 27, s. 76–79.

⁶ Zob. J. Pivarnik, *Potential effects of maternal physical activity on birth weight: brief review*, „Medicine and Science in Sports and Exercises” 1998, 30(3), s. 400–406.

⁷ Zob. P. Emonts, H. Thoumsin, J. Foidart, *Sports and pregnancy*, „Revue Medicale De Liege Journal” 2001, 56(4), s. 216–218.

⁸ Zob. H. Prather, T. Spitznagle, D. Hunt, *Benefits of exercise during pregnancy*, „PM & R Journal” 2012, 4(11), s. 845–850.

⁹ Zob. E. Lumbers, *Exercise in pregnancy: physiological basis of exercise prescription for the pregnant woman*, „Journal of Science and Medicine in Sport” 2002, 5(1), s. 20–31. Zob. D. Sądłowska, E. Serwatka, *Aktywność fizyczna w ciąży*, „Praktyczna Fizjoterapia i Rehabilitacja” 2013, (37), s. 54–62.

Dla każdej przyszłej matki bardzo istotne jest zdrowie jej jeszcze nie narodzonego dziecka. Rezygnuje dla niego z różnych zachowań, jeżeli jest świadoma ich negatywnego działania. Z drugiej strony, stara się przekonać do unikanych dotąd czynności, jeśli będą mieć one pozytywny wpływ na płód i jego zdrowie. Tak jest też w przypadku aktywności fizycznej podczas ciąży, która to aktywność, odpowiednio dawkowana, jest zdrowa dla matki i dziecka, pod warunkiem, że ciąża przebiega w sposób prawidłowy¹⁰.

Na podjęcie aktywności fizycznej znaczący wpływ mają także kluby fitness, które w swojej ofercie posiadają zajęcia skierowane *stricto* do kobiet w ciąży. Występują w formie zajęć grupowych lub treningów indywidualnych, a trenerzy prowadzący zajęcia wychodzą z założenia, że ciąża nie jest chorobą, lecz stanem fizjologicznym. Przyszłe matki z pewnością doceniają tego rodzaju zajęcia zorganizowane, ponieważ wiedzą, że mogą w ciąży kontynuować swoją aktywność w klubach pod fachową opieką wykwalifikowanego trenera fitness¹¹.

Niejednokrotnie, nadrzędnym czynnikiem decydującym o podejmowaniu aktywności fizycznej przez kobiety w ciąży jest opinia lekarza specjalisty. Najnowsze badania wykazały, że do aktywności fizycznej zachęcało zaledwie 1% lekarzy, natomiast aż 56% położnych nie poruszało tego tematu w ogóle¹². Wysoce prawdopodobne jest, że wciąż zbyt mały odsetek kobiet ćwiczących w ciąży to wynik braku odpowiedniej promocji aktywności fizycznej przez lekarzy ginekologów. Cieszący się sporym poważaniem specjaliści mogliby znacząco wpłynąć na podjęcie korzystnej decyzji i zainspirować przyszłą matkę do pracy, która jednocześnie może ułatwić przebieg ciąży, przebieg porodu, a także skrócić okres połogu. Według American College of Obstetricians and Gynecologists (1994 rok), systematyczny wysiłek fizyczny jest zalecany wszystkim ciężarnym kobietom, ponieważ niesie za sobą pozytywne efekty biomechaniczne, krążeniowe i metaboliczne¹³. Wykonywane ćwiczenia powinny być tak dobrane, by pomagały przeżyć okres ciąży i porodu w jak najlepszej kondycji psychofizycznej.

¹⁰ Zob. D. Ćwiek, M. Szczęsna, W. Malinowski, D. Fryc, A. Daszkiewicz, K. Augustyniuk, *Analiza aktywności fizycznej podejmowanej przez kobiety w czasie ciąży*, „Perinatologia, Neonatologia i Ginekologia” 2012, t. 5, z. 1, s. 51–54.

¹¹ Zob. K. Popławska, *Kobieta w ciąży – coraz częstszy klient w klubie fitness*, „Trainer” 2012, (1), s. 22–23.

¹² Zob. A. Worska, A. Szumilewicz, *Aktywność fizyczna kobiet w ciąży w świadomości przyszłych instruktorów rekreacji ruchowej*, „Journal of Education, Health and Sport” 2015, 5(8), s. 91–102.

¹³ Zob. J. Chitryniewicz-Rostek, A. Kulis, A. Kreska-Korus, *Wpływ aktywności fizycznej na stan psychofizyczny kobiet w ciąży*, „Rehabilitacja Medyczna” 2015, 19 (1), s. 9–14.

Wybrane dolegliwości zdrowotne występujące podczas ciąży

Dolegliwości wywołane zmianami układowymi

Jedną z głównych przypadłości pojawiających się w czasie ciąży są żylaki kończyn dolnych. Zmiany w układzie hormonalnym, zwiększenie masy ciała, zmniejszenie aktywności fizycznej, powiększanie się macicy, wzrost objętości krążącej krwi i zmiany w osoczu to tylko niektóre czynniki prowadzące do rozwoju niewydolności żylniej. Niekorzystny wpływ mają również małe odstępy czasu pomiędzy kolejnymi ciążami, istniejąca już niewydolność żylna, a także czynniki genetyczne. U wieloródek ryzyko powstawania zmian żylakowych jest dwukrotnie wyższe niż u kobiet w pierwszej ciąży. W tym przypadku podłożem anatomicznym tego zjawiska jest wzrastająca macica, która może uciskać sploty żyłne miednicy małej, utrudniając tym samym powrót krwi żylniej do serca. Zwiększona objętość krwi w obiegu krążenia podwyższa ciśnienie oddziałujące na ściany naczyń, czego wynikiem może być osłabienie i rozwój niewydolności żylniej. W I trymestrze pojawia się najwięcej zmian w obrębie naczyń krwionośnych – około 70–80%. Jest to ściśle związane ze zmianami hormonalnymi, zwłaszcza ze stężeniem progesteronu i estrogenu, które wpływają na włókna kolagenowe i odpowiadają za rozluźnienie mięśni gładkich. Czynnikiem ryzyka rozwoju żylaków są przede wszystkim uwarunkowania genetyczne oraz niski poziom aktywności ruchowej. Regularny wysiłek fizyczny pozwala na skuteczną profilaktykę chorób naczyń krwionośnych – u 40% systematycznie aktywnych kobiet w ciąży nie zaobserwowano przejawów niewydolności żylniej. Niemniej jednak, tylko 14% kobiet z oznakami niewydolności żylniej podejmowało aktywność fizyczną¹⁴. Zmiany w układzie krążenia są również powiązane z powstawaniem obrzęków. Równowaga osmotyczna tkanek zostaje zaburzona poprzez spadek stężenia albumin, z jednoczesnym wzrostem poziomu globulin. Ponadto, wzrost masy ciała oraz dieta bogata w sód powodują gromadzenie wody w organizmie nawet w ciąży, która przebiega prawidłowo.

Częstym problemem ze strony układu pokarmowego są zaparcia – dotykają aż 16–39% kobiet w ciąży. W porównaniu do częstotliwości występowania w populacji ogólnej (wynoszącej 7%), jest to wysoki odsetek. Ciąża ma znaczący wpływ na motorykę przewodu pokarmowego, co jest spowodowane zwiększonym wydzielaniem progesteronu i zmniejszonym wydzielaniem motyliny, a także wzrastającą macicą, która uciska na żołądek i osłabia perystaltykę. Poprzez odpowiednie zachowania zdrowotne, czyli zmianę nawyków żywieniowych oraz wprowadzenie aktywności fizycznej, możemy minimalizować ryzyko

¹⁴ Zob. K. Lewandowski, K. Zawilska, *Postępy w rozpoznawaniu i zapobieganiu żylnych chorobom zakrzepowo-zatorowej w okresie ciąży i porodu*, „Kliniczna Perinatologia i Ginekologia” 1994, 11, s. 29–31. Zob. A. Nicolaides, *Investigation of chronic venous insufficiency. A consensus statement*, „Circulation” 2000, 102, s. 126–163.

zaparć. Powszechnie zaparciom towarzyszą hemoroidy – dotyczą one około 30–40% kobiet. Zazwyczaj pojawiają się w III trymestrze lub po porodzie. Są one konsekwencją powiększającej się macicy oraz jej ucisku na odbytnicę¹⁵.

Kolejnym zagrożeniem dla matki i płodu jest nadciśnienie tętnicze, które dotyka około 5–10% ciężarnych kobiet. Jest jedną z kluczowych przyczyn zgonu kobiet w ciąży. O nadciśnieniu tętniczym mówi się przy wartościach wyższych lub równych 140/90 mm Hg. W ciąży wyodrębniamy nadciśnienie tętnicze:

- 1) przewlekłe (istniejące przed ciążą),
- 2) indukowane ciążą:
 - bez białkomoczu,
 - z towarzyszącym białkomoczem (stan przedrzucawkowy >3 g/doba),
- 3) nieokreślone.

Stan przedrzucawkowy charakteryzują objawy takie, jak: nadciśnienie tętnicze, obrzęki oraz białkomocz. Stan ów może mieć negatywny wpływ na płód – w postaci niewydolności łożyska, upośledzenia wzrostu, a także przedterminowego porodu¹⁶.

Jedną z głównych dysfunkcji metabolizmu węglowodanów, oprócz cukrzycy typu 1 i 2, jest cukrzyca ciążowa (Gestational Diabetes Mellitus GDM). Jej występowanie wśród kobiet w ciąży ocenia się na około 3–20% populacji. Istotny jest fakt, iż kobiety, które zapadły na cukrzycę w czasie ciąży, są obarczone wysokim ryzykiem zachorowania na cukrzycę typu 2 w przyszłości. Na podstawie obserwacji tego zjawiska można zauważyć, że znaczącym czynnikiem u podłoża rozwoju cukrzycy jest duży przyrost masy ciała u kobiet po rozwiązaniu ciąży, w porównaniu do masy ciała sprzed ciąży. Oznacza to, że otyłość oraz pozostałe przyczyny insulinooporności istotnie zwiększają zagrożenie zachorowania na cukrzycę typu 2 u kobiet. Cukrzyca ciążowa może objawiać się tylko okresowo, lecz należy mieć na uwadze, że w niektórych przypadkach będzie determinować rozwijanie się w przyszłości przewlekłej postaci cukrzycy¹⁷.

Dolegliwości wywołane zmianami anatomicznymi

Nieodłącznym elementem ciąży jest przyrost masy ciała, który powinien wynosić w warunkach normy około 9–14 kg – stwarza to odpowiednie warunki dla rozwoju płodu. Największy przyrost masy obejmuje okolicę tułowia, co jest przyczyną wielu zaburzeń m.in. w układzie narządu ruchu. Bóle w odcinku lę-

¹⁵ Zob. E. Tylec-Osóbka, S. Wojtuń, J. Gil, *Podstawowe zasady postępowania w przebiegu chorób układu pokarmowego u kobiet w ciąży*, „Pediatria i Medycyna Rodzinna” 2012, 8 (4), s. 315–323.

¹⁶ Zob. R. Cifkova, D. Czarnecka, K. Kawecka-Jaszcz, *Nadciśnienie tętnicze a ciąża*, „Choroby Serca i Naczyń” 2005, 2 (2), s. 65–71.

¹⁷ Zob. K. Kopacz, M. Myśliwiec, I. Techmańska, A. Brandt, B. Wolnik, K. Preis, W. Połom, A. Wojtyła, P. Biliński, *Cukrzyca ciążowa – narastający problem diagnostyczny i epidemiologiczny*, „Diabetologia Praktyczna” 2011, 12 (3), s. 96–102.

dźwiowo-krzyżowym kręgosłupa oraz dna miednicy pojawiają się u około 45–56% ciężarnych kobiet¹⁸.

Zwiększenie pomiaru obwodu, szczególnie w obszarze jamy brzusznej, ma znaczący wpływ na wydolność mięśni brzucha. Mięsień poprzeczny (*m. transversus abdominalis*) i prosty brzucha (*m. rectus abdominis*) ulegają osłabieniu, powłoki brzuszne rozciąganiu. Powoduje to spadek zdolności stabilizujących kompleksu lędźwiowo-miedniczego, który może się utrzymywać nawet do 8 tygodni po porodzie. Przeniesienie środka ciężkości oraz wzrost masy ciała skutkują zmianą postawy ciała. Znamienne dla postawy ciała ciężarnej kobiety jest zwiększone przodopochylenie miednicy, objawiające się kompensacją w postaci zwiększonej lordozy odcinka lędźwiowego kręgosłupa. Ze względu na ustawienie w przodopochyleniu kości krzyżowej, stawy krzyżowo-biodrowe są narażone na ograniczenie ruchomości. Zjawisko to związane jest ze wzrostem kompresji na trzony kręgów oraz oddziaływaniem sił ścinających. W II trymestrze należy spodziewać się zwiększonej ruchomości miednicy, co jest związane ze zmianami w układzie hormonalnym. Wzrasta wydzielanie relaksyny, która działa rozluźniająco na więzadła stawów krzyżowo-biodrowych oraz spojenia łonowego. Ich zaburzona biomechanika jest przyczyną podwyższonego napięcia poszczególnych struktur stawowych. Wszystkie wyżej wymienione zmiany anatomiczne mogą objawiać się bólem w okolicy lędźwiowo-miedniczej, co jest ściśle związane z zaburzeniami mięśniowo-powięziowymi. Napięcie powinno wrócić do stanu pierwotnego po około 3–6 miesiącach od porodu¹⁹.

Oprócz wyżej wymienionych zaburzeń układu ruchowego, w organizmie kobiety ciężarnej dochodzi do dominacji pracy mięśni zginających staw biodrowy. Ponadto, możemy zaobserwować zwiększone napięcie i skrócenie prostowników w części lędźwiowej kręgosłupa. Dodatkowo, osłabione prostowniki stawu biodrowego oraz mięśnie brzucha są typowym objawem tzw. zespołu skrzyżowania dolnego. Bóle występujące w tej okolicy ciała związane są z zaburzeniami funkcji oraz aktywizacji mięśni podczas ruchu, występuje np. wzmożenie aktywności mięśnia dwugłowego uda (*m. biceps femoris*), zamiast mięśnia pośladkowego wielkiego (*m. gluteus magnus*) w ruchu wyprostu stawu biodrowego. Za objawy bólowe w odcinku lędźwiowo-krzyżowym kręgosłupa często odpowiedzialny jest niewydolny mięsień pośladkowy średni (*m. gluteus medius*). Odpowiada on za stabilizację miednicy w płaszczyźnie czołowej. Osłabienie te-

¹⁸ Zob. W. Wu, O. Meijer, K. Uegaki, *Pregnancy-related pelvic girdle pain (PPP). Terminology, clinical presentation, and prevalence*, „European Spine Journal” 2004, 13, s. 575–589. Zob. M. Majchrzycki, P. Mrozikiewicz, P. Kocur, P. Bartkowiak, J. Wieczorek, M. Hoffmann, W. Stryła, A. Seremiak-Mrozikiewicz, E. Grześkowiak, *Dolegliwości bólowe dolnego odcinka kręgosłupa u kobiet w ciąży*, „Ginekologia Polska” 2010, 81 (11), s. 851–855.

¹⁹ Zob. S. Thangaratinam, E. Rogozińska, K. Jolly, S. Glinkowski, W. Duda, E. Borowiak, T. Roseboom, J. Tomlinson, J. Walczak, R. Kunz, B. Mol, A. Coomarasamy, K. Khan, *Interventions to reduce or prevent obesity in pregnant women: a systematic review*, „Health Technology Assessment Journal” 2012, 16(31): III–IV, 1–8.

go mięśnia u kobiet w ciąży jest około 6–8 razy częstszym źródłem dolegliwości bólowych dolnego odcinka kręgosłupa, w porównaniu do osób z prawidłową wydolnością tego mięśnia²⁰.

Podczas ciąży zmiany biomechaniczne w narządach ruchu są zauważalne również w poszczególnych fazach chodu. W badaniach własnych Nyska stwierdził, że stopy kobiet w ciąży podczas chodu ulegają większemu obciążeniu w części tylnej i bocznej²¹. Analiza wyników badań Lymbery²² wykazała wzrost środkowo-bocznej siły reakcji podłoża w kierunku przyśrodkowym oraz poszerzenie kroku. Zgodnie z Bird²³, u przyszłych matek można zaobserwować poszerzenie płaszczyzny podparcia podczas chodu. Wszystkie te zmiany mogą wynikać z potrzeby kompensacji zaburzeń równowagi i stabilności w ciąży, co z kolei będzie powodować późniejsze dolegliwości mięśniowo-szkieletowe w okolicy kończyn dolnych.

Formy rekreacji ruchowej zalecane kobietom w ciąży

Spacer

Spacery to jedna z najbardziej powszechnych form ruchu. Nie wymagają dodatkowego sprzętu ani wyjątkowej pogody. Zaleca się spacerowanie codziennie przez około 30 min, w umiarkowanym tempie. Zimą należy zwiększyć ostrożność, aby uniknąć upadku. W tym celu warto zadbać o stabilne obuwie²⁴.

Pływanie

Dzięki właściwościom fizycznym środowiska wodnego możliwe jest uzyskanie odciążenia kręgosłupa. Dzięki rozluźnieniu mięśni i więzadeł przykręgosłupowych oraz obręczy barkowej i biodrowej możliwa jest również elongacja kręgosłupa. Prawidłowo prowadzone ćwiczenia powinny skutkować zmniejszeniem kifozy piersiowej i lordozy lędźwiowej – poprzez cofnięcie barków i linii brzucha. Naprzemianstronna praca kończyn dolnych może istotnie wzmocnić osłabione mięśnie brzucha oraz pośladków. Taki rodzaj ruchu korzystnie wpływa na poprawę krążenia krwi w kończynach dolnych, ponadto zwiększa zakres ruchu w sta-

²⁰ Zob. R. Jasiński, M. Skrzyniarz, R. Zasławski, *Back pain in pregnant women*, „Ginekologia Polska” 2000, 71, s. 231–236.

²¹ Zob. M. Nyska, *Plantar foot pressures in pregnant women*, „Journal of Medical Science” 1997, 33, 2, s. 139–146.

²² Zob. J.K. Lymbery, W. Gilleard, *The stance phase of walking during pregnancy: temporospatial and ground reaction force variables*, „Journal of the American Podiatric Medical Association” 2005, 95, 3, s. 247–253.

²³ Zob. A.R. Bird, *The effect of pregnancy on footprint parameters. A prospective investigation*, „Journal of the American Podiatric Medical Association” 1999, 89, 8, s. 405–409.

²⁴ Zob. D. Szukiewicz, A. Truszczyńska, *Fizjoterapia w ginekologii i położnictwie*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2012.

wach skokowych i stymuluje mięśnie wysklepienia stopy. Wykonywanie odpowiedniego wzorca ruchowego kończyn dolnych, np. podczas pływania stylem klasycznym, może zwiększyć rozciągnięcie przywodzicieli kończyn dolnych oraz korzystnie wpłynąć na poprawę ruchomości w stawach biodrowych. Naprzemianstronna lub symetryczna praca ramion w pozycji leżenia tyłem pomaga wzmocnić mięśnie grzbietu, rozciągając jednocześnie mięśnie klatki piersiowej. Podczas pływania koordynujemy pracę ramion z oddychaniem, angażując różne tory oddechow. Ciekawym urozmaicheniem mogą być ćwiczenia w wodzie prowadzone specjalnie dla kobiet w ciąży. Podczas tych zajęć wykonywane powinny być²⁵:

1. Ćwiczenia oddechowe – przepona zaangażowana podczas głębokich wdechów obniża się, pokazując ruchy mięśni brzucha. Przed porodem należy opanować techniki oddychania do tego stopnia, aby stały się naturalnym nawykiem. W wodzie przyszłe matki uczą się rytmicznego oddychania, głębokich wdechów z wydłużonym wydechem i zatrzymania bezdechu do około 30 s.
2. Ćwiczenia ogólnousprawniające – ich celem jest poprawa siły i elastyczności mięśni. Oddziałują korzystnie na ogólną sprawność organizmu oraz utrzymywanie prawidłowej postawy.
3. Ćwiczenia rozluźniające mięśnie i stawy miednicy – zapobiegają pęknięciom krocza podczas porodu, rozciągają i uelastyczniają mięśnie krocza.
4. Ćwiczenia relaksacyjne – uczą sprawnej regeneracji organizmu poprzez świadomą relaksację, w przerwie między kolejnymi skurczami.
5. Stretching – ćwiczenia rozciągają mięśnie oraz zmniejszają ich napięcia, stosowane są w profilaktyce bolesnych skurczów. Ułatwiają odpoczynek i poprawiają krążenie krwi.

Jazda na rowerze stacjonarnym

Zaletą ćwiczeń na rowerze stacjonarnym jest jego stabilność, co ma duże znaczenie w kontekście ryzyka upadku podczas treningu ciężarnych kobiet. Pedałowanie ułatwia powrót żylny, minimalizuje występowanie skurczów łydek i pomaga w redukcji obrzęków, nie obciążając przy tym nadmiernie stawów kolanowych. Podczas tego typu aktywności ruchowej łatwo dopasować obciążenie do możliwości osoby ćwiczącej, jednocześnie poprawiając parametry układu krążeniowo-oddechowego. Jazda na rowerze stacjonarnym charakteryzuje się tym, że organizm wykonuje pracę bez zbędnego obciążenia masą ciała. Forma wysiłku fizycznego wymusza konkretną pozycję, która poprzez stabilizację miednicy aktywizuje mięśnie, pełniące tę funkcję. Ponadto do pracy pobudzone są mięśnie dna miednicy, których trening zapobiega nietrzymaniu moczu, szczególnie u kobiet rodzących naturalnie²⁶.

²⁵ Zob. A. Giedl-Pieprzycza, I. Kisielewska, *Ciąża i pológ: ćwiczenia w wodzie*, JET, Kraków 2010.

²⁶ Zob. A. Kwolek, S. Rzucidło, J. Zwolińska, T. Pop, J. Janeczko, Ł. Przygoda, *Leczenie zachowawcze wysiłkowego nietrzymania moczu kobiet*, „Przegląd Medyczny Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2006, 3, s. 227–233.

Ćwiczenie jogi

Zajęcia zaadaptowane dla kobiet w ciąży oraz ich prawidłowe prowadzenie mogą ułatwić przygotowanie do porodu. Ćwiczenia te poprawiają krążenie, eliminują niepokój, redukują stres, ułatwiają stabilizację emocjonalną oraz neurohormonalną, a ciało czynią gibkim i silnym. Zwiększają szansę na szybszy powrót do formy i dobrego samopoczucia, oraz minimalizują zagrożenie wystąpienia depresji poporodowej²⁷.

Inne formy rekreacji

Nie wszystkie formy rekreacji wskazane są podczas trwania ciąży. Dotyczy to szczególnie aktywności, w których istnieje podwyższone ryzyko upadku czy urazu, co mogłoby okazać się groźne dla matki lub płodu. Niezalecane są skoki w dal, skoki do wody i wszelkiego rodzaju podskoki. Większość sportów wodnych jest odpowiednia. Oprócz pływania zalecane są kajaki i rowery wodne, a także żeglarstwo i windsurfing w warunkach łagodnego wiatru. Gra w tenisa w debla, siatkówka, tai-chi, taniec oraz trening z ciężarkami to formy ruchu, które można uprawiać, ale trzeba zachować przy nich dodatkowe środki ostrożności. W przypadku jazdy na rowerze zdania lekarzy są podzielone. Z jednej strony, kiedy kobieta czuje się pewnie do momentu aż rozmiar brzucha uniemożliwi przejazdżkę, nie ma przeciwwskazań. Jednak z drugiej strony, każdy upadek niesie za sobą duże ryzyko zagrożenia zdrowia dziecka. Nurkowanie w czasie ciąży przypuszczalnie może być obciążone ryzykiem uszkodzenia płodu przez chorobę dekompresyjną, jednak nie prowadzono badań na ten temat i brak jest dowodów w tym zakresie. Ponadto, w ciąży niewskazane są także sprinty, sporty walki, narciarstwo wodne oraz jazda konna²⁸. Ważne, by podczas wykonywania różnorodnych form aktywności fizycznej nie zatrzymywać oddechu, co prowadzi do zwiększenia ciśnienia naczyń tętniczych.

Podsumowanie

W pracy podjęto próbę wykazania, że uprawianie różnych form aktywności ruchowej w trakcie przebiegu ciąży jest korzystne w celu zapobiegania i minimalizowania wielu przykrych dolegliwości z nią związanych. Przedstawiono tu związki pomiędzy przebiegiem ciąży i stosowaniem wielu form aktywności fizycznej oraz ich wpływ na minimalizację dolegliwości ciążowych. Procedura badań, oparta głównie na analizie polskiej i zagranicznej literatury przedmiotu,

²⁷ Zob. B. Balasubramanian, M.S. Pansare, *Effect of yoga on aerobic and anaerobic power of muscles*, „Indian Journal of Physiology and Pharmacology” 1991, 35, s. 281–282. Zob. W. Teasdale, *Joga na czas ciąży*, Wydawnictwo BIS, Warszawa 2001.

²⁸ Zob. D. Szukiewicz, A. Truszczyńska, dz. cyt.

wykazała, że występowanie oraz stopień nasilenia zaburzeń podczas przebiegu ciąży w znacznym stopniu zależą od nawyków oraz zachowań zdrowotnych przyszłych matek. Systematyczne sesje treningowe pozwalają zwiększyć tolerancję na wysiłek fizyczny oraz wzmocnić kluczowe mięśnie. Celem pracy było wykazanie, że odpowiednie ćwiczenia mają działanie profilaktyczne w dolegliwościach ciążowych, a także zapewniają szybszy powrót do kondycji sprzed ciąży. Należy podkreślić, że wyżej wymienione badania wykazały, iż konkretne i bezpośrednie zalecenia wydane przez lekarza ginekologa są najsilniejszym impulsem do podejmowania odpowiedniej formy aktywności fizycznej wśród kobiet. Dlatego istotne jest dbanie o poziom kompetencji podstawowego źródła informacji, jakim jest lekarz specjalista. Na uwagę zasługuje fakt, iż brak jest wiarygodnych badań, które potwierdzałyby szkodliwy wpływ wysiłku fizycznego na zdrowie matki i płodu. Pomimo to, dotychczasowe zalecenia w kwestii intensywności aktywności fizycznej uprawianej przez kobiety w ciąży nadal są bardzo zachowawcze.

Bibliografia

- Balasubramanian B., Pansare M., *Effect of yoga on aerobic and anaerobic power of muscles*, „Indian Journal of Physiology and Pharmacology” 1991, nr 35, s. 281–282.
- Bird A., *The effect of pregnancy on footprint parameters. A prospective investigation*, „Journal of the American Podiatric Medical Association” 1999, nr 8, s. 405–409; <https://doi.org/10.7547/87507315-89-8-405>.
- Brown W., *The benefits of physical activity during pregnancy*, „Journal of Science and Medicine in Sport” 2002, nr 5, s. 37–45; [https://doi.org/10.1016/S1440-2440\(02\)80296-1](https://doi.org/10.1016/S1440-2440(02)80296-1).
- Brzozowska E., *Sport wyczynowy a ciąża*, „Magazyn Trenera” 2013, nr 27, s. 76–79.
- Chitryniewicz-Rostek J., Kulis A., Kreska-Korus A., *Wpływ aktywności fizycznej na stan psychofizyczny kobiet w ciąży*, „Rehabilitacja Medyczna” 2015, nr 19, s. 9–14.
- Cifkova R., Czarnecka D., Kawecka-Jaszcz K., *Nadciśnienie tętnicze a ciąża*, „Choroby Serca i Naczyń” 2005, nr 2, s. 65–71.
- Ćwiek D., Szczęśna M., Malinowski W., Fryc D., Daszkiewicz A., Augustyniuk K., *Analiza aktywności fizycznej podejmowanej przez kobiety w czasie ciąży*, „Perinatologia, Neonatologia i Ginekologia” 2012, t. 5, z. 1, s. 51–54.
- Downs D., LeMasurier G., DiNallo J., *Baby steps: pedometer – determined and self – reported leisure-time exercises behaviors of pregnant woman*, „Journal Physical Activity and Health” 2009, nr 6, s. 63–72; <https://doi.org/10.1123/jpah.6.1.63>.

- Emonts P., Thoumsin H., Foidart J., *Sports and pregnancy*, „Revue Medicale De Liege Journal” 2001, nr 56, s. 216–218.
- Ferraro Z., Gaudet L., Adamo K., *The potential impact of physical activity during pregnancy on maternal and neonatal outcomes*, „Obstetrical and Gynecological Survey” 2012, nr 67, s. 99–110; <https://doi.org/10.1097/OGX.0b013e318242030e>.
- Giedl-Pieprzycza A., Kisielewska I., *Ciąża i połóg: ćwiczenia w wodzie*, JET, Kraków 2010.
- Jasiński R., Skrzyniarz M., Zaslowski R., *Back pain in pregnant women*, „Ginekologia Polska” 2000, nr 71, s. 231–236.
- Kopacz K., Myśliwiec M., Techmańska I., Brandt A., Wolnik B., Preis K., Polom W., Wojtyła A., Biliński P., *Cukrzyca ciążowa – narastający problem diagnostyczny i epidemiologiczny*, „Diabetologia Praktyczna” 2011, nr 12, s. 96–102.
- Koshino T., *Management of regular exercise in pregnant woman*, „Journal Nippon Medical School” 2003, nr 70, s. 124–128; <https://doi.org/10.1272/jnms.70.124>.
- Kwolek A., Rzucidło S., Zwolińska J., Pop T., Janeczko J., Przygoda Ł., *Leczenie zachowawcze wysiłkowego nietrzymania moczu kobiet*, „Przegląd Medyczny Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2006, nr 3, s. 227–233.
- Lewandowski K., Zawilska K., *Postępy w rozpoznawaniu i zapobieganiu żyłnej chorobie zakrzepowo-zatorowej w okresie ciąży i porodu*, „Kliniczna Perinatologia i Ginekologia” 1994, nr 11, s. 29–31.
- Lumbers E., *Exercise in pregnancy: physiological basis of exercise prescription for the pregnant woman*, „Journal of Science and Medicine in Sport” 2002, nr 5, s. 20–31; [https://doi.org/10.1016/S1440-2440\(02\)80294-8](https://doi.org/10.1016/S1440-2440(02)80294-8).
- Lymbery J., Gilleard W., *The stance phase of walking during pregnancy: temporospatial and ground reaction force variables*, „Journal of the American Podiatric Medical Association” 2005, nr 95, s. 247–253; <https://doi.org/10.7547/0950247>.
- Majchrzycki M., Mrozikiewicz P., Kocur P., Bartkowiak P., Wieczorek J., Hoffmann M., Stryła W., Seremiak-Mrozikiewicz A., Grześkowiak E., *Dolegliwości bólowe dolnego odcinka kręgosłupa u kobiet w ciąży*, „Ginekologia Polska” 2010, nr 81, s. 851–855.
- Nicolaidis A., *Investigation of chronic venous insufficiency. A consensus statement*, „Circulation” 2000, 102, s. 126–163; <https://doi.org/10.1161/01.CIR.102.20.e126>.
- Nyska M., *Plantar foot pressures in pregnant women*, „Journal of Medical Science” 1997, nr 33, s. 139–146.
- Pivarnik J., *Potential effects of maternal physical activity on birth weight: brief review*, „Medicine and Science in Sports and Exercises” 1998, nr 30, s. 400–406; <https://doi.org/10.1097/00005768-199803000-00010>.

- Popławska K., *Kobieta w ciąży – coraz częstszy klient w klubie fitness*, „Trainer” 2012, nr 1, s. 22–23.
- Prather H., Spitznagle T., Hunt D., *Benefits of exercise during pregnancy*, „PM & R Journal” 2012, nr 4, s. 845–850; <https://doi.org/10.1016/j.pmrj.2012.07.012>.
- Sadłowska D., Serwatka E., *Aktywność fizyczna w ciąży*, „Praktyczna Fizjoterapia i Rehabilitacja” 2013, nr 37, s. 54–62.
- Szukiewicz D., Truszczyńska A., *Fizjoterapia w ginekologii i położnictwie*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2012, s. 173–182.
- Teasdale W., *Joga na czas ciąży*, Wydawnictwo BIS, Warszawa 2001.
- Thangaratinam S., Rogozińska E., Jolly K., Glinkowski S., Duda W., Borowiak E., Roseboom T., Tomlinson J., Walczak J., Kunz R., Mol A., Coomarasamy A., Khan K., *Interventions to reduce or prevent obesity in pregnant women: a systematic review*, „Health Technology Assessment Journal” 2012, nr 16, s. 1–8.
- Tylec-Osóbka E., Wojtuń S., Gil J., *Podstawowe zasady postępowania w przebiegu chorób układu pokarmowego u kobiet w ciąży*, „Pediatria i Medycyna Rodzinna” 2012, nr 8, s. 315–323.
- Worska A., Szumilewicz A., *Aktywność fizyczna kobiet w ciąży w świadomości przyszłych instruktorów rekreacji ruchowej*, „Journal of Education, Health and Sport” 2015, nr 5, s. 91–102.
- Wu W., Meijer O., Uegaki K., *Pregnancy-related pelvic girdle pain (PPP). Terminology, clinical presentation, and prevalence*, „European Spine Journal” 2004, nr 13, s. 575–589; <https://doi.org/10.1007/s00586-003-0615-y>.

Physical activity during pregnancy

Abstract

Hereby elaboration is taking into consideration physical activity of pregnant women in various aspects. Undertaken issues, one after another, investigate the very factors that push women in different trimesters of pregnancy to physical activity. Factors of typical ailments, their genesis and the role of physical activity in relieving those ailments – are also discussed in this study. The role of a physician is also presented, as an initiator in the decision-making for pregnant women to activate themselves in terms of physical culture. Study presents the characteristics of most popular forms of physical activity, including factors that should be considered while selecting each of them by particular individuals.

Keywords: physical activity, pregnancy, pregnancy ailments.

CZEŚĆ IV
TURYSTYKA I REKREACJA

Joanna POCZTA*
Ewa MALCHROWICZ-MOŚKO**

Budowanie lojalności turystów wobec destynacji turystycznej poprzez *event* sportowy na przykładzie Poznań Półmaratonu

Streszczenie

W artykule przedstawiono problem badawczy dotyczący budowania lojalności turystów wobec *eventów* sportowych oraz destynacji turystycznych, którego korzenie znajdują się w marketingu behawioralnym. Praca zawiera przegląd obcojęzycznej literatury przedmiotu dotyczącej badań nad lojalnością turysty wobec *eventów* oraz destynacji, ponieważ w polskich opracowaniach ten problem badawczy nie został jak dotąd poruszony. Przedstawione zostały modele i koncepcje teoretyczne na temat budowania lojalności wśród turystów oraz wyniki badań empirycznych przeprowadzonych podczas 6. Poznań Półmaratonu. Ich celem było sprawdzenie, czy impreza biegowa może być wydarzeniem, które buduje wśród turystów lojalność wobec tej imprezy oraz wobec miejsca, w którym się odbywa. W artykule określono również czynniki wywierające wpływ na lojalność biegaczy turystów wobec analizowanego *eventu* sportowego i destynacji turystycznej. Wyniki przeprowadzonych badań potwierdziły przyjęte na podstawie literatury założenia – dowiodły, że na lojalność turysty wobec badanej imprezy biegowej (Poznań Półmaraton) wpływa m.in. motywacja *push* i *pull*, czynniki socjodemograficzne oraz poczucie satysfakcji z biegu.

Słowa kluczowe: imprezy biegowe, zachowania lojalnościowe, lojalność wobec destynacji, lojalność wobec *eventu*, turystyka sportowa.

* dr, Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Wydział Turystyki i Rekreacji, Katedra Humanistycznych Podstaw Turystyki i Rekreacji; e-mail: jpoczta@awf.poznan.pl

** dr, Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Wydział Turystyki i Rekreacji, Katedra Humanistycznych Podstaw Turystyki i Rekreacji; e-mail: malchrowicz@awf.poznan.pl

Wstęp

Badania dotyczące czynników wpływających na lojalność konsumentów pojawiają się najczęściej w literaturze marketingowej, a ich przeprowadzanie uznawane jest za jeden z ważniejszych kroków na drodze do osiągnięcia sukcesu przedsiębiorstwa¹. Przez Brodiego i współautorów² są określane jako jedna z głównych sił napędzających nową erę marketingu. Hallowell³ dowiódł, że istnieje związek pomiędzy zadowoleniem klienta a lojalnością klienta, i tym samym rentownością usługodawcy. Autor twierdzi, że „praca”, którą wykonują lojalni klienci, obniża koszty rekrutacji nowych klientów, ich wrażliwość na cenę i koszty obsługi. Z punktu widzenia tradycyjnego marketingu produktów i usług, lojalność klienta można mierzyć za pomocą wskaźnika wielokrotnej sprzedaży produktu/usługi lub wskaźnika częstości polecenia produktu/usługi innym potencjalnym klientom – nowym konsumentom, jednak to właśnie zadowolenie z produktów lub usług najmocniej wpływa na lojalność konsumentów⁴. Flavian i współautorzy⁵ dodają, że lojalność wobec produktu lub usługi najczęściej nie jest wynikiem braku alternatywnych ofert. Lojalność występuje, ponieważ konsumenci m.in. mają coraz mniej wolnego czasu i dlatego starają się uprościć proces podejmowania decyzji o zakupie, poprzez pozyskanie znanych i sprawdzonych produktów lub usług.

Analiza i eksploracja przedstawionych koncepcji w badaniach dotyczących turystyki jest jeszcze nie rozpoznana. Pojęcie *destination loyalty* (lojalność wobec destynacji) pojawia się bardzo rzadko, natomiast z punktu widzenia ekonomiki turystyki istotne jest określenie, jakie czynniki zwiększają lojalność turysty wobec miejsca, które odwiedził. To cenne informacje dla usługodawców świad-

¹ P.A. La Barbara, D. Mazursky, *A Longitudinal Assessment of Consumer Satisfaction/Dissatisfaction: The Dynamic Aspect of the Cognitive Process*, „Journal of Marketing Research” 1983, 20, s. 393–404; P. Turnbull, D.T. Wilson, *Developing and protecting profitable customer relationships*, „Industrial Marketing Management” 1989, 18, s. 233–238; B.J. Pine, D. Peppers, M. Rogers, *Do you want to keep your customers forever?*, „Harvard Business Review” 1995, March–April, s. 103–114; H. Bauer, G. Mark, M. Leach, *Building customer relations over the internet*, „Industrial Marketing Management” 2002, 31(2), s. 155–163.

² R.J. Brodie, N.E. Coviello, R.W. Brookes, L. Victoria, *Towards a paradigm shift in marketing: an examination of current marketing practices*, „Journal of Marketing Management” 1997, 13(5), s. 383–406.

³ R. Hallowell, *The Relationship of Customer Satisfaction, Customer Loyalty, Profitability: An Empirical Study*, „International Journal of Service Industry Management” 1996, 7(4), s. 27–42.

⁴ B.J. Pine, D. Peppers, M. Rogers, dz. cyt., s. 103–14; M.J. Bitner, *Evaluating service encounter: the effects of physical surroundings and employee responses*, „Journal of Marketing” 1990, 54, s. 69–82; A.S. Dick, K. Basu, *Customer loyalty: toward an integrated conceptual framework*, „Journal of the Academy of Marketing Science” 1994, 22(2), s. 99–113; R.L. Oliver, *Whence consumer loyalty?*, „Journal of Marketing” 1999, 63, s. 33–44.

⁵ C. Flavian, E. Martinez, Y. Polo, *Loyalty to grocery stores in the Spanish market of the 1990s*, „Journal of Retailing and Consumer Services” 2001, 8, s. 85–93.

czących usługi turystyczne⁶. Z marketingowego punktu widzenia, dużo mniej kosztowne jest zatrzymanie turysty na miejscu na dłużej oraz dbanie, by przyjechał do danej destynacji ponownie, niż zachęcenie do przyjazdu i przyciągnięcie nowych klientów turystów⁷. Baker i Crompton⁸ w swoich badaniach dowodzą, że występuje silna zależność pomiędzy lojalnością konsumentów a rentownością na przykład przedsiębiorstw turystycznych, pokazując, że taka jest specyfika branży turystycznej. „Przywiązanie” turysty do miejsca jest dużo prostsze niż zachęcenie nowych turystów do przyjazdu⁹.

Wyniki przeprowadzonych badań nad czynnikami, które wpływają na budowanie lojalności turystów wobec miejsca, wykazały, że na rewizytę wpływa m.in. wysoka liczba poprzednich odwiedzin danego miejsca¹⁰. Ponadto, poza znajomością destynacji, istotnym czynnikiem jest ogólna satysfakcja turysty z doświadczenia turystycznego w konkretnej destynacji, traktowana jako czynnik prognostyczny, który wpływa na deklarację turysty, aby do danego celu podróży powrócić¹¹. Autorzy Yoon i Uysal¹² podkreślają, że turystyczne destynacje są traktowane przez klientów jak produkt turystyczny, który można polecać innym potencjalnym turystom (m.in. przyjaciółom i rodzinie).

⁶ Tamże.

⁷ S. Um, K. Chon, Y. Ro, *Antecedents of revisit intention*, „Annals of Tourism Research” 2006, 33 (4), s. 1141–1158.

⁸ D.A. Baker, J.L. Crompton, *Quality, satisfaction and behavioral intentions*, „Annals of Tourism Research” 2000, 27(3), s. 785–804.

⁹ P. Oom do Valle, J. Albino Silva, J. Mendes, M. Guerreiro, *Tourist Satisfaction and Destination Loyalty Intention: A Structural and Categorical Analysis*, „Int. Journal of Business Science and Applied Management” 2006, Volume 1, Issue 1.

¹⁰ D. Mazursky, *Past experience and future tourism decisions*, „Annals of Tourism Research” 1989, 16, s. 333–344; B. Court, R. Lupton, *Customer portfolio development: modelling destination adopters, inactives, and rejecters*, „Journal of Travel Research” 1997, 36 (1), s. 35–43; J. Petrick, D. Morais, W. Norman, *An examination of the determinants of entertainment vacationers' intention to revisit*, „Journal of Travel Research” 2001, 40 (1), s. 41–48.

¹¹ H. Oh, *Service quality, customer satisfaction, and customer value: a holistic perspective*, „International Journal of Hospitality Management” 1999, 18, s. 67–82; M. Kozak, M. Rimmington, *Tourism satisfaction with Mallorca, Spain as an off-season holiday destination*, „Journal of Travel Research” 2000, 38 (3), s. 260–269; D. Bowen, *Antecedents of consumer satisfaction and dis-satisfaction (CS/D) on Long-Haul inclusive tours: a reality check on theoretical considerations*, „Tourism Management” 2001, 22, s. 49–61; J.E. Bigné, L. Andreu, *Emotions in segmentation: an empirical study*, „Annals of Tourism Research” 2004, 31 (3), s. 682–696; A. Alexandros, J. Shabbar, *Stated preferences for two Cretan heritage attractions*, „Annals of Tourism Research” 2005, 32 (4), s. 985–1005; J.L. Arbuckle, W. Wothke, *AMOS 4.0 user's guide*, Small Waters Corporation, Chicago 1999; J.E. Bigné, L. Andreu, dz. cyt., s. 682–696.

¹² Y. Yoon, M. Uysal, *An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: a structural model*, „Tourism Management” 2005, 26 (1), s. 45–56.

Motywacje i poczucie satysfakcji jako istotne czynniki budujące lojalność turystów wobec destynacji turystycznych

Zainteresowanie wpływem satysfakcji z podróży na lojalność turystów wobec destynacji pojawia się wśród badaczy turystyki dopiero od stosunkowo niedawna. Jak twierdzą Abderrahim oraz Nasr-Eddine¹³, termin „lojalność” jest pojęciem, które ściśle wiąże się z zadowoleniem turystów. Warto zatem badać rolę satysfakcji klientów (turystów) w procesie budowania ich lojalności wobec miejsca podróży¹⁴. Autorzy Baker i Crompton¹⁵ definiują satysfakcję turysty jako stan po doświadczeniu podróży. W związku z tym, według nich, ocena zadowolenia pod względem satysfakcji z doświadczenia podróźniczego jest procesem pokonsumpcyjnym¹⁶. Ocena satysfakcji może pomóc menedżerom w poprawie jakości usług i ich wydajności¹⁷.

W literaturze dotyczącej analizowanego problemu badawczego pojawiły się całościowe modele służące wyjaśnieniu procesu powstawania lojalności wobec destynacji turystycznej. Na przykład Yoon i Uysal¹⁸ zaproponowali model, który wiąże lojalność wobec destynacji z satysfakcją z podróży i motywacją do ponownego wyjazdu na wakacje w dane miejsce. Badania te wykazują istotną przyczynowo-skutkową zależność pomiędzy satysfakcją z pobytu w docelowym miejscu podróży a lojalnością, a także między motywacją do wyjazdu a satysfakcją z podróży. Inny autor – Oh¹⁹ – stwierdził, że m.in. jakość usług i wysokość ceny to ważne determinanty zadowolenia klienta. Jeśli będzie z nich zadowolony, wykaże intencje ponownego przyjazdu. Podobnie Bigne i współautorzy²⁰ podkreślają, że deklaracje powrotu i chęć polecenia danego miejsca innym występują pod wpływem odczuwania wysokiej jakości usług turystycznych i pozytywnego wizerunku destynacji. W modelu Kozaka²¹ pojawiły się badania intencji powrotu do destynacji, uwzględniające takie czynniki, jak ogólne zadowo-

¹³ Ch. Abderrahim, Ch. Nasr-Eddine, *Factors Influencing Image of Tourist Destination: Integrated Marketing Communications Approach; Conceptualization and Retrospective re-debate*, „International Journal of Academic Research in Management (IJARM)” 2016, Vol. 5, No. 1, s. 1–16.

¹⁴ C.G.Q. Chi, H. Qu, *Examining the structural relationships of destination image, tourist satisfaction and destination loyalty: An integrated approach*, „Tourism Management” 2008, 29 (4), s. 624–636.

¹⁵ D.A. Baker, J.L. Crompton, dz. cyt., s. 785–804.

¹⁶ C. Fornell, *A National Customer Satisfaction Barometer: The Swedish Experience*, „Journal of Marketing” 1992, 56 (1), s. 6–21; M. Kozak, *Repeaters' behaviour at two distinct destinations*, „Annals of Tourism Research” 2001, 28, s. 784–807.

¹⁷ P. Kotler, *Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation and Control (8th ed.)*, Prentice-Hall International, Englewood Cliffs NJ 1994.

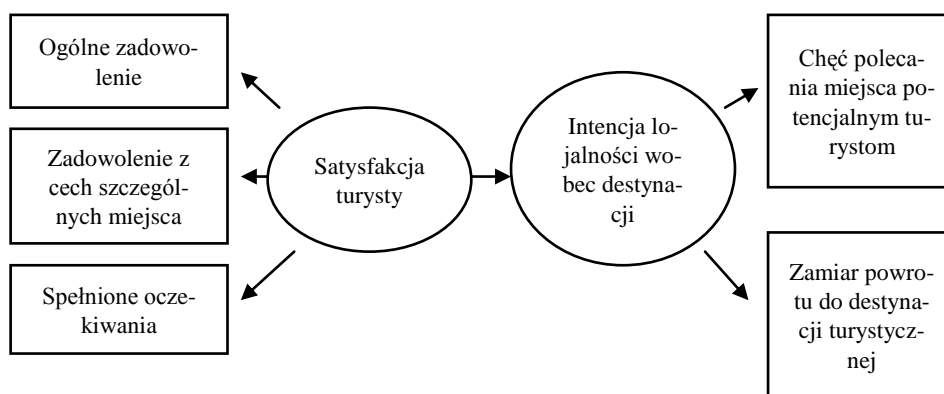
¹⁸ Y. Yoon, M. Uysal, dz. cyt., s. 45–56.

¹⁹ H. Oh, dz. cyt., s. 67–82.

²⁰ J.E. Bigné, L. Andreu, dz. cyt., s. 682–696.

²¹ M. Kozak, dz. cyt., s. 784–807.

lenie oraz liczbę poprzednich wizyt. Oom do Valle i współautorzy²² przedstawili model, który prezentuje bezpośredni związek przyczynowo-skutkowy satysfakcji turystycznej z chęcią powrotu do destynacji. Autorzy powołują się na wcześniejsze badania, które przeprowadzili Kozak i Rimmington, Bigné i współautorzy, Gallarza i Saura, Yoon i Uysal oraz Um i współautorzy²³. Rys. 1 przedstawia koncepcję ich modelu. Model ten ukazuje czynniki wpływające na satysfakcję turysty, co ma przełożenie na budowanie lojalności wobec destynacji turystycznej.

Rys. 1. Koncepcja modelu strukturalnego – „równanie zależności lojalnościowych”

Źródło: P. Oom do Valle, J. Albino Silva, J. Mendes, M. Guerreiro, dz. cyt., s. 28.

Z badań przeprowadzonych przez Um i współautorów²⁴ wynika, że osobiste cechy turystów, takie jak motywacja i wskaźniki socjodemograficzne, również odgrywają ważną rolę w wyjaśnianiu ich przyszłych zachowań – tym samym turyści z różnymi cechami osobowymi mogą deklarować zróżnicowane zachowania dotyczące ich lojalności względem destynacji²⁵. Motywacje stanowią podstawę procesu decyzyjnego podróży i dlatego powinny być również brane pod uwagę przy analizie zachowań lojalnościowych. Beerli i Martin²⁶ twierdzą, że

²² P. Oom do Valle, J. Albino Silva, J. Mendes, M. Guerreiro, dz. cyt., s. 28.

²³ M. Kozak, M. Rimmington, dz. cyt., s. 260–269; J.E. Bigné, L. Andreu, dz. cyt., s. 682–696; M.G. Gallarza, I.G. Saura, *Value dimensions, perceived value, satisfaction and loyalty: an investigation of university students' travel behaviour*, „Tourism Management” 2006, 27 (3), s. 437–452; Y. Yoon, M. Uysal, dz. cyt., s. 45–56; S. Um, K. Chon, Y. Ro, dz. cyt., s. 1141–1158.

²⁴ S. Um, K. Chon, Y. Ro, dz. cyt., s. 1141–1158.

²⁵ V.M. Mittal, W. Kamakura, *Satisfaction, repurchase intent and repurchase behaviour: Investigating the moderating effect of customer characteristics*, „Journal of Marketing Research” 2001, s. 131–142.

²⁶ A. Beerli, J.D. Martín, *Tourists' characteristics and the perceived image of tourist destinations: a quantitative analysis – a case study of Lanzarote, Spain*, „Tourism Management” 2004, 25 (5), s. 623–636.

motywacja jest potrzebą, która napędza jednostkę do działania w określony sposób – tak, aby osiągnąć pożądaną satysfakcję. Motywacja może być postrzegana jako motywacja *push* lub motywacja *pull*²⁷. Yoon i Uysal²⁸ uznają satysfakcję z wyjazdu turystycznego za zmienną, która jest pośrednikiem między motywacjami typu *push* oraz *pull* a lojalnością wobec destynacji. Jednak wpływ zmiennych społeczno-demograficznych na proces decyzyjny, obejmujący korzystanie z usług turystycznych czy wyjazdów turystycznych, dotyczy jeszcze innej istotnej kwestii. W badaniach pojawiają się doniesienia, że wiek i poziom edukacji mają wpływ na wybór destynacji i celu podróży, i stanowią zmienne, które są wyznacznikami w procesie decyzyjnym²⁹.

W innych badaniach zaproponowano ujęcie problemu w bardziej kompleksowe ramy, gdzie jako zmienne objaśniające autorzy uznają wizerunek miejscowości, postrzeganą jakość, poczucie satysfakcji z pobytu³⁰. Na przykład Yoon i Uysal³¹ poczucie satysfakcji z pobytu turystycznego traktują jako moderator do skonstruowania zależności między motywacją a lojalnością wobec destynacji turystycznej. Um i współautorzy³² zaproponowali model oparty na badaniu ponownych intencji, które zapewnia satysfakcja. Jako prognostyk intencji (*revisiting*) są brane pod uwagę takie zmienne, jak: postrzegana atrakcyjność destynacji, postrzegana jakość usług i postrzegana wartość względem ceny. Pojawiające się coraz bardziej złożone modele mają taką zaletę, że pozwalają na lepsze zrozumienie zachowań turystów, gdyż brana jest w nich pod uwagę interakcja między większą ilością zmiennych.

²⁷ J.L. Crompton, *Motivations for pleasure vacation*, „Annals of Tourism Research” 1979, 6 (4), s. 408–424. Motywacje *push* oraz *pull* – *push* to motywacja, którą narzucamy sobie sami. Na przykład sportowiec postanawia trenować przez rok, aby przebiec maraton. Motywacja *pull* to motywacja, na którą nie mamy wpływu, ponieważ czujemy ją wewnątrz – na przykład artysta maluje wiele obrazów, gdyż to jego pasja, czerpie z tego ogromną satysfakcję i niemalże nie potrafi z tej czynności zrezygnować. W odniesieniu do turystyki motywacja *push* wywoływana jest poprzez takie czynniki, jak atrakcyjność miejsca przeznaczenia – na przykład plaże, obiekty rekreacyjne i atrakcje kulturalne. Natomiast motywacja *pull* jest wyrazem wewnętrznych oczekiwań jednostki, które rozpatrywane są indywidualnie.

²⁸ Y. Yoon, M. Uysal, dz. cyt., s. 45–56.

²⁹ A. Woodside, S. Lysonski, *A General model of traveller destination choice*, „Journal of Travel Research” 1989, 27 (4), s. 8–14; Z. Zimmer, R.E. Brayley, M.S. Searle, *Whether to go and where to go: identification of important influences on seniors' decisions to travel*, „Journal of Travel Research” 1995, 33 (3), s. 3–10; A.R. Font, *Mass tourism and the demand for protected natural areas: a travel cost approach*, „Journal of Environmental Economics and Management” 2000, 39 (1), s. 97–116.

³⁰ J.E. Bigné, L. Andreu, dz. cyt., s. 682–696.

³¹ Y. Yoon, M. Uysal, dz. cyt., s. 45–56.

³² S. Um, K. Chon, Y. Ro, dz. cyt., s. 1141–1158.

***Destination loyalty* oraz *event loyalty* a turystyka sportowa – analiza na przykładzie imprez biegowych**

Mając na uwadze rosnącą popularność uczestnictwa turystów w masowych imprezach sportowych, która przyczynia się m.in. do szerszej dyskusji nad możliwościami i sposobami rozpowszechniania się szeroko pojętej promocji zdrowia (prowadzonej zarówno przez organizatorów tych wydarzeń, jak i przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych), postanowiono uwzględnić znaczenie wpływu ich uczestnictwa na satysfakcję i poprawę samopoczucia. Autorzy Sato, Jordan oraz Funk³³ dowodzą, że udział w imprezach biegowych ma bezpośredni wpływ na poczucie satysfakcji z życia i łączy go z lojalnością wobec organizowanej imprezy, psychologicznym aspektem współuczestnictwa i wpływem przygotowań do eventu na zdrowie i dobre samopoczucie. Lojalność wobec *eventu* sportowego przekłada się natomiast na lojalność wobec miejsca, w którym dana impreza się odbywa.

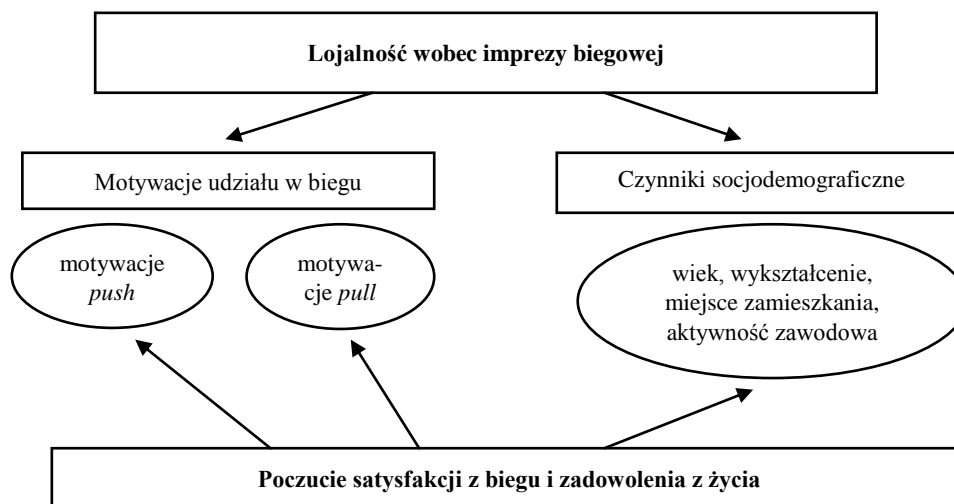
Jak wspomniano powyżej, wyniki badań wskazują, że zadowolenie z doświadczenia turystycznego w konkretnym miejscu jest wyznacznikiem ponownej wizyty turystycznej i wpływa na zachowania lojalnościowe. Autorzy Sato oraz Montclair³⁴ zaproponowali model, który opiera się na analizie motywacji *push* oraz *pull* w odniesieniu do destynacji turystycznej. Biorąc pod uwagę wyniki ich badań oraz rosnącą popularność turystyki sportowej, a zwłaszcza turystyki *eventów* sportowych, postanowiono zastosować ten model podczas badań w trakcie imprezy biegowej. Dokonany przegląd literatury wykazuje duże znaczenie takich zmiennych socjodemograficznych, jak: wiek i wykształcenie; satysfakcja z życia (na którą wpływa również aktualna sytuacja zawodowa); motywacje do udziału w imprezie oraz poczucie dumy z siebie i zadowolenia z biegu. Z tego powodu poniżej zaproponowano model koncepcyjny, uwzględniający doniesienia wielu badaczy, określający zmienne i przygotowujący do badań wśród czynnych uczestników turystyki sportowej (zob. rys. 2).

Model przedstawia zmienne, które mają bezpośredni wpływ na lojalność turystów sportowych wobec masowej imprezy biegowej (np. półmaratonu). Do motywacji *pull* zaliczono m.in.: interakcje społeczne (poznanie nowych ludzi, czas spędzony z przyjaciółmi, rozmowy, kontakt z cudzoziemcami i mieszkańcami innych obszarów, poczucie integracji i chęci osiągnięcia wspólnego celu); zmianę środowiska, znalezienie się w nowej sytuacji (ucieczka od codzienności); chęć rywalizacji, chęć sprawdzenia siebie; aspekty rodzinne (wzmocnienie

³³ M. Sato, J.S. Jordan, D.C. Funk, *A distance-running event and life satisfaction: The mediating roles of involvement*, „Sport Management Review” 2016, 19 (5), s. 536–549.

³⁴ Za: S. Shintaro, K. Hany, R.J. Buning, M. Harada, *Adventure tourism Motivation and Destination Loyalty: A Comparison of Decision and Non Decision Makers*, „Journal of Destination Marketing & Management”, dostępny online 28.12.2016, w oczekiwaniu na publikację.

więzi rodzinnych poprzez wspólny czynny i bierny udział w imprezie, kibicowanie, wsparcie bliskich, poczucie dumy); pozytywne emocje (podniecenie, motywujący stres, satysfakcja). Motywacje *push* to natomiast m.in.: potencjał miasta (atrakcyjność i atmosfera miasta, trasa i atmosfera biegu, widoczne starania organizatorów); kultura (lokalne jedzenie, tradycje, społeczność lokalna, historia miasta); usługi (rekreacja, turystyka, gastronomia, rozrywka, dostępność komunikacyjna, itd.). Wzięto pod uwagę również bardzo istotne czynniki socjodemograficzne, które uwzględniają wiek, wykształcenie, aktywność zawodową, miejsce zamieszkania. Pozytywny aspekt ww. zmiennych daje poczucie satysfakcji z wyjazdu oraz większego spełnienia w życiu.

Rys. 2. Model koncepcyjny – lojalność turystów sportowych wobec imprezy biegowej

Źródło: opracowanie własne.

Organizacja i przebieg badań empirycznych

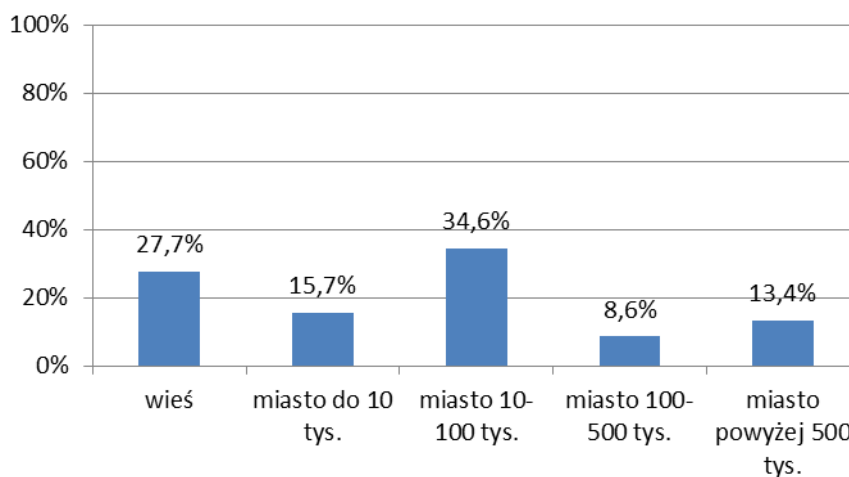
Badania przeprowadzone zostały podczas 6. Poznań Półmaratonu metodą sondażu diagnostycznego, za pomocą techniki wywiadu standaryzowanego, a dotyczyły 350 biegaczy turystów sportowych. Próba została dobrana w sposób zapewniający dobrą reprezentatywność uzyskanych wyników. Zastosowano schemat losowania prostego bez zwracania. Przy określaniu liczebności wykorzystano informacje od organizatorów na temat spodziewanej liczby uczestników imprezy. W obliczeniach skorzystano z wzoru na wielkość próby przy populacji skończonej. Kierowano się założeniem, by maksymalny błąd oszacowania (ϵ) przy 95% poziomie ufności nie przekroczył 4%. Poznań Półmaraton to jedna z najważniejszych imprez biegowych z zakresu sportu masowego w Pol-

sce. Ma ona charakter międzynarodowy, a uczestniczą w niej sportowcy zarówno amatorzy, jak i wyczynowcy. Imprezy biegowe mają w Poznaniu długie tradycje, a region ten jest już w powszechnej opinii kojarzony z tą dyscypliną sportu.

Wyniki badań empirycznych

Charakterystyka socjodemograficzna respondentów

W badaniach wzięło udział 350 biegaczy, czynnych uczestników Poznań Półmaratonu, turystów sportowych. Ponad połowę stanowili mężczyźni: 59,1%, kobiety natomiast – 40,9%. Wiek badanych biegaczy to głównie wiek produktywny: 40,29% to osoby w wieku 19–25 lat, 38, 57% – osoby w wieku 36–35 lat, 14% – osoby w wieku 36–50 lat. Osoby w wieku 51–70 lat stanowiły 6,29% uczestników. Wykształcenie osób biegnących w 6. Poznań Półmaratonie to w 43,7% wykształcenie wyższe, w 32% średnie i w 21,7% wyższe zawodowe; ich sytuacja zawodowa jest bardzo dobra, ponieważ ponad 55% uczestników to osoby czynne zawodowo, ponad 33% to osoby studiujące (ponadto emeryci: 4,9%, bezrobotni: 4,6%). W ciekawy sposób przedstawiają się typy miejscowości, z którego badani turyści przyjechali, aby wziąć udział w biegu (wykres 1).

Wykres 1. Populacja miejsca zamieszkania respondentów – procent wskazań

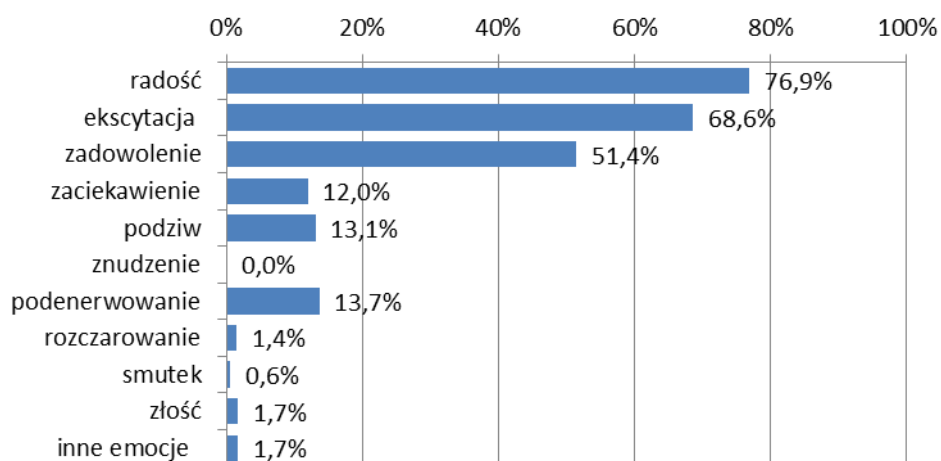
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań, N=350.

Fakt, że prawie 30% to mieszkańcy wsi, około 16% – małych miasteczek, a 35% – miast do 100 tys. mieszkańców, może mieć związek z motywacją do uczestnictwa w organizowanym w Poznaniu półmaratonie. Potwierdza to przedstawioną wyżej tezę, która określa, w jaki sposób takie czynniki, jak zasoby

miasta, kultura, usługi itd., wpływają na udział w imprezie, która odbywa się w konkretnym miejscu, zapewniającym odpowiednie atrakcje. Poznań dla mieszkańców wsi oraz mniejszych miast jest po prostu interesujący. Mniej było natomiast badanych, którzy na co dzień również zamieszkują duże metropolie.

Motywacje udziału w biegu

Motywacje przedstawione w tej części artykułu dotyczą m.in. interakcji społecznych, zmiany środowiska, kontaktu i wsparcia rodziny, oraz licznych pozytywnych emocji wywołanych udziałem w biegu. Na zaprezentowanych kolejno wykresach widać, jak dużą rolę odgrywają emocje wywołane uczestnictwem w masowym wydarzeniu sportowym. Są one przede wszystkim pozytywne.

Wykres 2. Emocje towarzyszące biegaczom podczas udziału w 6. Poznań Półmaratonie – procent wskazań

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań, N=350.

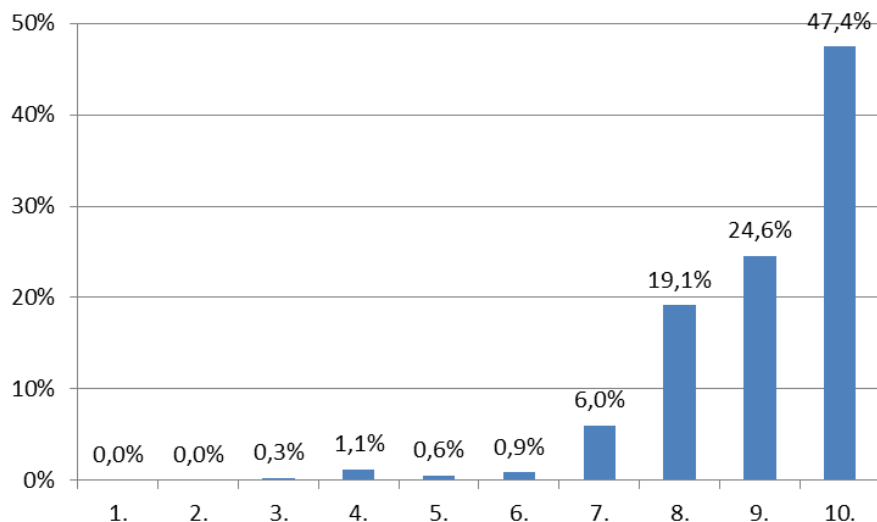
Ponadto, jak pokazały wyniki badań – udział w półmaratonie jest dla 98,9% uczestników okazją do dzielenia emocji z innymi ludźmi. 86,3% sportowców uznało, że aktywność fizyczna podejmowana w odmiennym od codziennego środowisku potęguje pozytywne emocje z niej płynące. Może to być potwierdzeniem tezy, iż turystyka sportowa dostarcza bardziej intensywnych przeżyć na poziomie zmysłowo-witalnym, emocjonalnym, a także społecznym, niż sam sport uprawiany w tradycyjnych sceneriach (zob. teoria J. Schwarka³⁵). Prawie 80% badanych deklaruje, że udział w imprezie poza stałym miejscem zamieszkania ma dla nich bardzo duże znaczenie: średnia 8,4 (w skali ocen Lickerta od 1

³⁵ J. Schwark, *Sporttourismus zwischen Kultur und Ökonomie*, Münster 2002, s. 23.

do 10 pkt.). Dla ponad połowy (50,9%) ma znaczenie to, że udział w *evencie* umożliwia spotkanie ze znajomymi sportowcami i kibicami z innych miast i państw. Udział w biegu daje możliwość zawierania nowych znajomości, co ma znaczenie dla 58% badanych biegaczy. Okazuje się także, że na trasie półmaratonu, aż 72,3% badanych uczestnikom kibicują bliscy (znajomi i rodzina), co stanowi 253 biegaczy na 350 badanych. Aż 58,9% biegaczom towarzyszą 2 kibicujące osoby, 28,9% – jedna osoba, a prawie 10% badanych biegaczy towarzyszyły 3 osoby i więcej. Półmaraton daje możliwość nie tylko dzielenia się emocjami wynikającymi z biegu, ale także wspólnego wyjazdu do miejscowości, w której odbywa się impreza. Mają w tym przypadku znaczenie takie motywacje, jak: kultura, historia miasta, atmosfera miejsca i ogólna atrakcyjność turystyczna Poznania. Istotny z turystycznego punktu widzenia jest fakt, że impreza biegowa jest atrakcją, która może przyciągać nie tylko tych samych „konsumentów” kilka razy w życiu, ale że sportowcy zabierają też ze sobą w podróż swoich kibiców, którzy również stają się typowymi turystami w miejscu docelowym podróży.

Poczucie satysfakcji z biegu i zadowolenie z życia

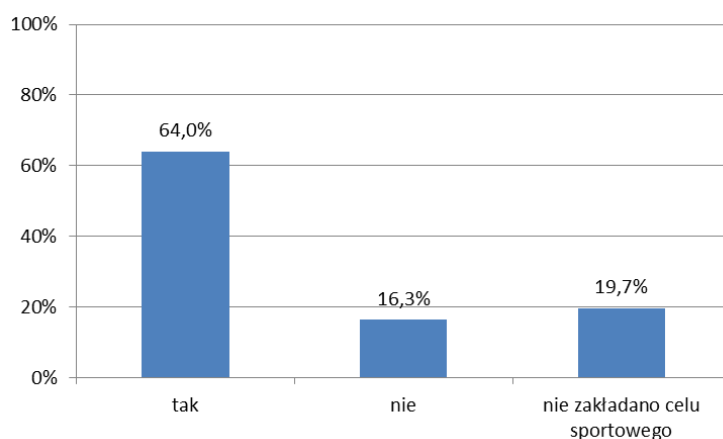
Poczucie satysfakcji i zadowolenia – powtarzające się w większości badań dotyczących lojalności turystów jako istotne wskaźniki – zostały wykazane również podczas badań przeprowadzonych na 6. Poznań Półmaratonie. Prawie 50% uczestników wskazało najwyższy poziom zadowolenia z udziału w imprezie na 10-stopniowej skali (wykres 3).

Wykres 3. Poziom zadowolenia z udziału w półmaratonie (skala odpowiedzi: 10 – bardzo zadowolony/a, 1 – bardzo niezadowolony/a)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań, N = 350.

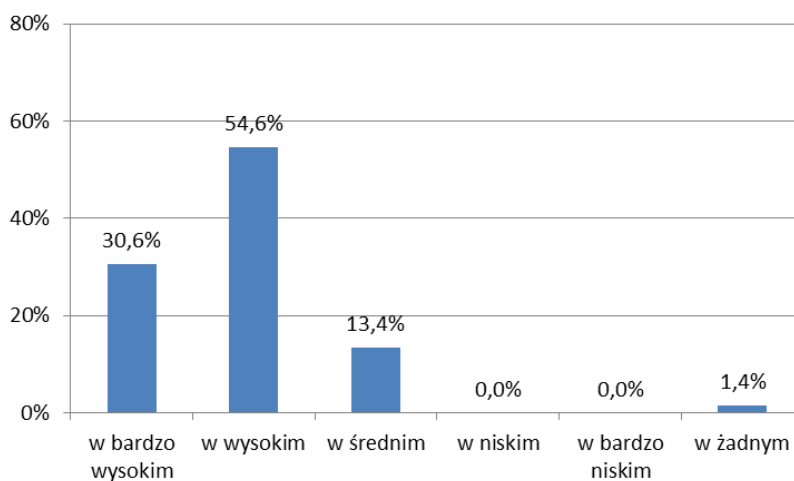
Biorąc pod uwagę wyniki, okazuje się, że poziom zadowolenia badanych uczestników biegu był na poziomie średniej dającej wynik 9 pkt., przy czym ocena 10 była ocena maksymalną. Co ciekawe, wysoki stopień zadowolenia z biegu występuje wśród odpowiedzi większości respondentów, mimo że nie wszyscy osiągnęli założony cel/czas sportowy (lub tego celu wcale nie zakładano) – wykres 4.

Wykres 4. Osiągnięcie zamierzonego celu sportowego podczas udziału w 6. Poznań Półmaratonie

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań, N=350.

Wyniki badań pokazały, że start w półmaratonie może też mieć wpływ na poprawę zadowolenia z życia – wykres 5.

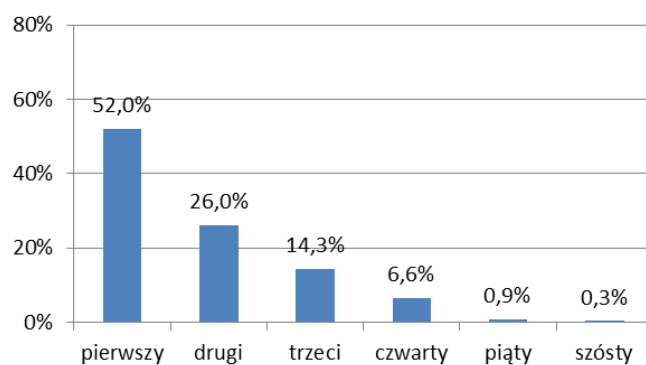
Wykres 5. Wpływ udziału w półmaratonie na poczucie zadowolenia z życia

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań, N=350.

Prawie 55% badanych odczuwa silniejszą satysfakcję z życia w stopniu wysokim, a ponad 30% – w stopniu bardzo wysokim, dzięki udziałowi w półmaratonie.

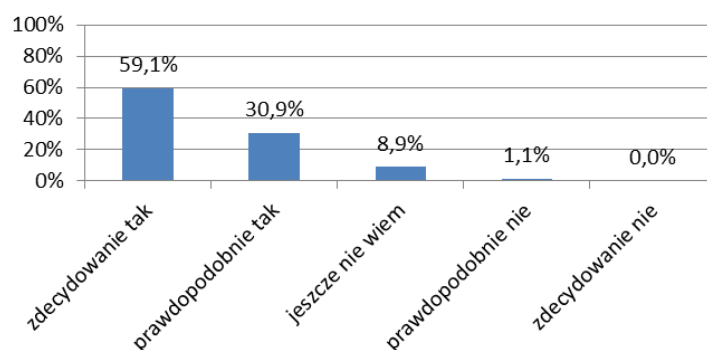
Wnioski z przeprowadzonych badań empirycznych

Badania przeprowadzone podczas 6. Poznań Półmaratonu potwierdzają zależności pomiędzy poczuciem satysfakcji z odbytej podróży, czynnikami socjodemograficznymi oraz motywacjami, które wpływają na budowanie lojalności wobec destynacji (poprzez imprezę sportową). Zadowolenie z udziału w biegu, pozytywne emocje wynikające z rywalizacji, poczucie dumy, kontakt z bliskimi oraz innymi ludźmi – to wszystko wpływa na poczucie satysfakcji z życia oraz buduje lojalność wobec *eventu*, a tym samym miejsca, w którym on się odbywa.

Wykres 6. Ilość startów ankietowanych w imprezie z cyklu Poznań Półmaraton

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań, N=350.

Wykres 7. Deklarowany zamiar respondentów ponownego udziału w imprezie z cyklu Poznań Półmaraton

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań, N=350.

Ponad połowa badanych startowała w półmaratonie po raz pierwszy, jednakże aż 48% respondentów brało udział w półmaratonie poznańskim drugi raz lub więcej (wykres 6). Prawie 60% deklaruje też, że zdecydowanie weźmie udział w *evencie* ponownie (wykres 7).

Podsumowanie

W artykule określono czynniki wywierające wpływ na lojalność biegaczy turystów wobec analizowanego *eventu* sportowego i destynacji turystycznej. Wyniki przeprowadzonych badań potwierdziły przyjęte na podstawie literatury założenia – dowiodły, że na lojalność turysty wobec imprezy biegowej wpływają m.in. motywacja *push* oraz *pull*, czynniki socjodemograficzne oraz poczucie satysfakcji z biegu (co może mieć też przełożenie na poczucie większej satysfakcji z życia). Wyniki badań pokazały, że analizowana impreza biegowa jest wydarzeniem, które buduje wśród turystów lojalność wobec niej. Badania empiryczne wykazały, że zadowolenie z doświadczenia turystycznego wpływa na decyzję turysty o złożeniu ponownej wizyty w danym miejscu.

Bibliografia

- Abderrahim Ch., Nasr-Eddine Ch., *Factors Influencing Image of Tourist Destination: Integrated Marketing Communications Approach; Conceptualization and Retrospective re-debate*, „International Journal of Academic Research in Management” (IJARM), 2016 Vol. 5, No. 1, p. 1–16.
- Alexandros A., Shabbar J., *Stated preferences for two Cretan heritage attractions*, „Annals of Tourism Research” 2005, 32(4), s. 985–1005; <https://doi.org/10.1016/j.annals.2005.01.004>.
- Arbuckle J.L., Wothke W., *AMOS 4.0 user's guide*, Small Waters Corporation, Chicago 1999.
- Baker D.A., Crompton J.L., *Quality, satisfaction and behavioural intentions*, „Annals of Tourism Research” 2000, 27(3), s. 785–804; [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(99\)00108-5](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00108-5).
- Bauer H., Mark G., Leach M., *Building customer relations over the internet*, „Industrial Marketing Management” 2002, 31(2), p. 155–163; [https://doi.org/10.1016/S0019-8501\(01\)00186-9](https://doi.org/10.1016/S0019-8501(01)00186-9).
- Berli A., Martín J.D., *Tourists' characteristics and the perceived image of tourist destinations: a quantitative analysis – a case study of Lanzarote, Spain*, „Tourism Management” 2004, 25(5), s. 623–636; <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2003.06.004>.

- Bigné J.E., Andreu L., *Emotions in segmentation: an empirical study*, „Annals of Tourism Research” 2004, 31(3), s. 682–696; <https://doi.org/10.1016/j.annals.2003.12.018>.
- Bitner M.J., *Evaluating service encounter: the effects of physical surroundings and employee responses*, „Journal of Marketing” 1990, 54, s. 69–82.
- Bowen D., *Antecedents of consumer satisfaction and dis-satisfaction (CS/D) on Long-Haul inclusive tours: a reality check on theoretical considerations*, „Tourism Management” 2001, 22, s. 49–61; [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(00\)00022-4](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(00)00022-4).
- Brodie R.J., Coviello N.E., Brookes R.W., Victoria L., *Towards a paradigm shift in marketing: an examination of current marketing practices*, „Journal of Marketing Management” 1997, 13(5), s. 383–406; <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0267257X.1997.9964481>.
- Chi C.G.Q., Qu H., *Examining the structural relationships of destination image, tourist satisfaction and destination loyalty: An integrated approach*, „Tourism Management” 2008, 29 (4), s. 624–636.
- Court B., Lupton R., *Customer portfolio development: modelling destination adopters, inactives, and rejecters*, „Journal of Travel Research” 1997, 36(1), s. 35–43; <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/004728759703600106>.
- Crompton J.L., *Motivations for pleasure vacation*, „Annals of Tourism Research” 1979, 6 (4), s. 408–424; [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(79\)90004-5](https://doi.org/10.1016/0160-7383(79)90004-5).
- Dick A.S., Basu K., *Customer loyalty: toward an integrated conceptual framework*, „Journal of the Academy of Marketing Science” 1994, 22(2), s. 99–113; <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0092070394222001>.
- Flavian C., Martinez E., Polo Y., *Loyalty to grocery stores in the Spanish market of the 1990s*, „Journal of Retailing and Consumer Services” 2001, 8, s. 85–93; [https://doi.org/10.1016/S0969-6989\(99\)00028-4](https://doi.org/10.1016/S0969-6989(99)00028-4).
- Font A.R., *Mass tourism and the demand for protected natural areas: a travel cost approach*, „Journal of Environmental Economics and Management” 2000, 39(1), s. 97–116; <https://doi.org/10.1006/jjeem.1999.1094>.
- Fornell C., *A National Customer Satisfaction Barometer: The Swedish Experience*, „Journal of Marketing” 1992, 56(1), s. 6–21; <http://dx.doi.org/10.2307/1252129>.
- Gallarza M.G., Saura I.G., *Value dimensions, perceived value, satisfaction and loyalty: an investigation of university students’ travel behaviour*, „Tourism Management” 2006, 27 (3), s. 437–452; <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.12.002>.
- Hallowell R., *The Relationship of Customer Satisfaction, Customer Loyalty, Profitability: An Empirical Study*, „International Journal of Service Industry Management” 1996, 7(4), s. 27–42; <https://doi.org/10.1108/09564239610129931>.
- Kotler P., *Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation and Control (8th ed.)*, Prentice-Hall International, Englewood Cliffs NJ 1994.

- Kozak M., *Repeaters' behaviour at two distinct destinations*, „Annals of Tourism Research” 2001, 28, s. 784–807; [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(00\)00078-5](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(00)00078-5).
- Kozak M., Rimmington M., *Tourism satisfaction with Mallorca, Spain, as an off-season holiday destination*, „Journal of Travel Research” 2000, 38(3), s. 260–269; <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/004728750003800308>.
- La Barbara P.A., Mazursky D., *A Longitudinal Assessment of Consumer Satisfaction/Dissatisfaction: The Dynamic Aspect of the Cognitive Process*, „Journal of Marketing Research” 1983, 20, s. 393–404; <http://dx.doi.org/10.2307/3151443>.
- Mazursky D., *Past experience and future tourism decisions*, „Annals of Tourism Research” 1989, 16, s. 333–344; [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(89\)90048-0](https://doi.org/10.1016/0160-7383(89)90048-0).
- Mittal V.M., Kamakura W., *Satisfaction, repurchase intent and repurchase behaviour: Investigating the moderating effect of customer characteristics*, „Journal of Marketing Research” 2001, s. 131–142; <https://doi.org/10.1509/jmkr.38.1.131.18832>.
- Oh H., *Service quality, customer satisfaction, and customer value: a holistic perspective*, „International Journal of Hospitality Management” 1999, 18, s. 67–82; [https://doi.org/10.1016/S0278-4319\(98\)00047-4](https://doi.org/10.1016/S0278-4319(98)00047-4).
- Oliver R.L., *Whence consumer loyalty?*, „Journal of Marketing” 1999, 63, s. 33–44; <http://dx.doi.org/10.2307/1252099>.
- Oom do Valle P., Albino Silva J., Mendes J., Guerreiro M., *Tourist Satisfaction and Destination Loyalty Intention: A Structural and Categorical Analysis*, „Int. Journal of Business Science and Applied Management” 2006, Volume 1, Issue 1, p. 28.
- Patrick J., Morais D., Norman W., *An examination of the determinants of entertainment vacationers' intention to revisit*, „Journal of Travel Research” 2001, 40(1), p. 41–48; <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/004728750104000106>.
- Pine B.J., Peppers D., Rogers M., *Do you want to keep your customers forever?*, „Harvard Business Review” 1995, March–April, s. 103–114.
- Sato M., Jordan J.S., Funk D.C., *A distance-running event and life satisfaction: The mediating roles of involvement*, „Sport Management Review” 2016, 19 (5), s. 536–549; <https://doi.org/10.1016/j.smr.2016.04.001>.
- Shintaro S., Hany K., Buning R.J., Harada M., *Adventure tourism Motivation and Destination Loyalty: A Comparison of Decision and Non Decision Makers*, „Journal of Destination Marketing & Management”, dostępny online 28.12.2016, w oczekiwaniu na publikację; <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2016.12.003>.
- Schwark J., *Sporttourismus zwischen Kultur und Ökonomie*, Münster 2002.
- Turnbull P., Wilson D.T., *Developing and protecting profitable customer relationships*, „Industrial Marketing Management” 1989, 18, s. 233–238; [https://doi.org/10.1016/0019-8501\(89\)90040-0](https://doi.org/10.1016/0019-8501(89)90040-0).

- Um S., Crompton J., *Attitude determinants of tourism destination choice*, „Annals of Tourism Research” 1990, 17, s. 432–448; [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(90\)90008-F](https://doi.org/10.1016/0160-7383(90)90008-F).
- Um S., Chon K., Ro Y., *Antecedents of revisit intention*, „Annals of Tourism Research” 2006, 33 (4), p. 1141–1158; <http://dx.doi.org/10.1016/j.annals.2006.06.003>.
- Woodside A., Lysonski S., *A General model of traveller destination choice*, „Journal of Travel Research” 1989, 27(4), s. 8–14; <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/004728758902700402>.
- Yoon Y., Uysal M., *An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: a structural model*, „Tourism Management” 2005, 26(1), s. 45–56; <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2003.08.016>.
- Zimmer Z., Brayley R.E., Searle M.S., *Whether to go and where to go: identification of important influences on seniors’ decisions to travel*, „Journal of Travel Research” 1995, 33(3), p. 3–10; <https://doi.org/10.1177/004728759503300302>.

Building loyalty of tourists to tourist destination through sporting event – the case study of Poznań Half Marathon

Abstract

The article presents the research problem of building loyalty of tourists towards sporting events and tourist destinations, whose roots are in behavioral marketing. The work presents a review of the foreign language literature of the study concerning the loyalty of tourists to events and destinations, because in Polish studies this research problem has not been raised so far. There are presented models and theoretical concepts concerning building loyalty among tourists and the results of empirical research carried out during 6th Poznan Halfmarathon. Their purpose was to see if a running event could be an event that builds loyalty to the event and to the place where it takes place. The article also identifies the factors that influence the loyalty of runners-tourists in relation to the analyzed sporting event and tourist destination. The results of the research confirmed the assumptions accepted on the basis of the literature – proved that the loyalty of tourists to the running events influenced among others – *push* and *pull* motivation, socio-demographic factors and a sense of satisfaction from the run (which may also lead to a sense of greater satisfaction from life).

Keywords: running events, behavioral loyalty, destination loyalty, event loyalty, sport tourism.

CZEŚĆ V
BIOGRAMY, DYSKUSJE, POLEMIKI,
RECENZJE, PRZEGLĄD WYDAWNICTW,
SPRAWOZDANIA

Iwona GÓRNICKA*

[rec.] Ryszard Wryk, *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach drugiej wojny światowej*, Wydawnictwo Nauka i Innowacja, Poznań 2016, ss. 283

Lata II wojny światowej do dnia dzisiejszego stanowią jeszcze obszar, który wymaga gruntownego zbadania. Ciągłe bowiem odkrywane są nowe źródła, które pozwalają spojrzeć na problematykę tej wojny z różnych perspektyw. Jedną z nich jest przeprowadzenie badań pod kątem sportu oraz wojennych losów grupy, jaką stanowili polscy sportowcy. Historia sportu oraz obszar z nią związany były bowiem do tej pory pomijane, a czasem wręcz lekceważone. Obecnie coraz więcej badaczy dostrzegło znaczenie rozwoju historii sportu oraz możliwości poznawcze, jakie ze sobą niesie. Losom polskich olimpijczyków w latach II wojny światowej postanowił przyjrzeć się Ryszard Wryk w swej najnowszej książce pt. *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach drugiej wojny światowej*.

Warto na początku nadmienić kilka słów o Autorze. Ryszard Wryk jest profesorem Wydziału Historycznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W swych badaniach zajmuję się historią sportu, biografistyką oraz najnowszymi dziejami Wielkopolski, szczególne miejsce w jego badaniach zajmuje zaś ruch olimpijski. Jest także autorem licznych publikacji, m.in.: *Sport olimpijski w Polsce 1919–1939*, *Biogramy olimpijczyków* (2006), *Początku ruchu olimpijskiego w Polsce* (2012), *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej* (2015)¹. Książka *Sport i wojna...* poświęcona została ukazaniu losów polskich olimpijczyków w latach 1939–1945. Autor nie tylko przybliżył w niej sylwetki sportowców, ale ukazuje również problemy i dylematy, z jakimi przyszło się im zmierzyć w tym tragicznym dla państwa polskiego czasie.

* mgr, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

¹ Informacje zaczerpnięte z noty biograficznej, R. Wryk, *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach drugiej wojny światowej*, Poznań 2016.

Praca składa się z czterech głównych rozdziałów, które posiadają po kilka podrozdziałów. W rozdziale pierwszym autor przybliżył sytuację polskiego sportu w przededniu wybuchu drugiej wojny światowej. W tym celu pokrótce omawia sukcesy sportowców, odnoszone w poszczególnych dyscyplinach sportowych, takich jak: koszykówka, boks, tenis, czy też jeździectwo sportowe. Dużo miejsca poświęcone zostało także ukazaniu działań podejmowanych przez sportowców na rzecz państwa. Jedną z inicjatyw było wspieranie zbierania funduszy na rzecz Funduszu Obrony Narodowej, powołanego w 1936 r. Jego celem było pozyskiwanie środków pieniężnych na inwestycje zbrojeniowe. W akcję tę mocno zaangażowało się środowisko sportowe – podejmowano zobowiązania o wpłacaniu środków na FON, organizowano imprezy sportowe, z których dochód był przekazywany do funduszu. Mimo rosnącego zagrożenia, sportowcy nie zaniedbywali także swych pasji. Nadal trenowali, przygotowując się do zbliżających się igrzysk w 1940 r. Każdy z nich bowiem miał nadzieję, iż nie dojdzie do wybuchu wojny.

W kolejnym rozdziale, pt. *Polscy olimpijczycy na wojennych szlakach drugiej wojny światowej*, składającym się z pięciu podrozdziałów, ukazane zostały losy polskich olimpijczyków po wybuchu drugiej wojny światowej. Wielu z nich walczyło na froncie. Autor przybliżył działalność sportowców m.in. w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie, podczas zbrojnej oraz cywilnej konspiracji w okupowanym kraju, czy podczas powstania warszawskiego w 1944 r. W tym rozdziale omówiona została m.in. postać Janusza Kusocińskiego, złotego medalisty olimpijskiego z Los Angeles w biegu na 10 000 m, który uczestniczył w obronie Warszawy, walczył na Okęciu oraz Sadybie. Duże zasługi miał także Stanisław Marusarz – narciarz, który działał w konspiracji oraz współtworzył historię polskich kurierów tatrzańskich, a za swą działalność został odznaczony Orderem Virtuti Militari oraz dwukrotnie Krzyżem Walecznych. Mowa jest także m.in. o Marii Kwaśniewskiej – lekkoatletce, która brała udział w obronie Warszawy jako sanitariuszka. W czasie okupacji działała w konspiracji, uczestniczyła też w powstaniu warszawskim. Wryk nie pominął także olimpijczyków walczących w oddziałach Wehrmachtu. W tym wypadku byli to zazwyczaj członkowie mniejszości niemieckiej oraz polscy Ślązacy. Pośród nich znaleźli się m.in. pływacy G. Barysz oraz J. Karliczek, a także narciarz F. Weinschenck.

Rozdział trzeci poświęcony został sportowej aktywności olimpijczyków w ruchu sportowym podczas wojny. Autor omówił przejawy aktywności na poszczególnych terenach okupowanych – przybliżył obraz sytuacji m.in. w Generalnej Guberni oraz ziemiach włączonych do Rzeszy, na Górnym Śląsku, w obozach jenieckich, czy też na Kresach Wschodnich. Sport był dla więźniów sposobem na przezwycięzenie tego niezwykle ciężkiego i przygnębiającego okresu w ich życiu, a także stanowił swego rodzaju odskocznię od szarej obozowej codzienności. Wrazem tego było zorganizowanie jenieckich igrzysk olimpijskich, które po raz pierwszy odbyły się w 1940 r. w Stalagu XIII Langwaseer, położonym w pobliżu

Norymbergi. Zawody te odbywały się w ścisłej tajemnicy przed Niemcami. Program liczył 6 konkurencji i cieszyły się dużym zainteresowaniem. Już samo zorganizowanie igrzysk w tak trudnych okolicznościach był wyjątkowym zjawiskiem. Sportowcy udowodnili, iż nawet okupanci nie są w stanie zabić w nich pasji.

Do aktywności fizycznej przywiązywano bardzo dużą wagę, co również podkreśla Autor w omawianej części. Rolę animatorów sportu pełnili przedwojenni trenerzy, instruktorzy, czy też zawodnicy. Organizowano także cykle odczytów pt. „Znaczenie ćwiczeń fizycznych dla zdrowia”, których propagatorem był olimpijczyk Jan Baran-Bilewski. Kolejnym popularyzatorem sportu był dziennikarz sportowy Zygmunt Weiss, który rozpoczął wydawanie „Przeglądu Sportowego”. Pismo to miało charakter informacyjno-problemowy, informowano w nim m.in. o wynikach toczonych rozgrywek.

Przedostatni rozdział ukazuje natomiast wymiar strat osobowych, jakie poniósł świat polskiego sportu w czasach wojny. Autor, na podstawie dostępnych materiałów, oszacował liczbę sportowców, którzy zginęli podczas wojny. Zamieszczone zostały także tabelki, lepiej obrazujące zaistniałe straty. R. Wryk nie skupił się w swych wyliczeniach tylko na samych sportowcach, ukazał bowiem także straty pośród osób, które związane były ze sportem oraz przyczyniły się w znaczący sposób do jego rozwoju, a także były odpowiedzialne za organizację lub szkolenia. Ciekawym zabiegiem jest sporządzenie charakterystyki strat osobowych olimpijczyków z punktu widzenia ich struktury wieku oraz okoliczności śmierci. Całą pracę zamyka aneks, w którym Autor umieścił noty biograficzne polskich olimpijczyków, którzy zginęli podczas drugiej wojny światowej.

Sport i wojna... jest pracą jak najbardziej godną polecenia. Już sama tematyka poruszanych zagadnień sprawia, iż jest to pozycja niezwykle cenna i wyróżniająca się na rynku wydawniczym. Historia sportu stanowi bowiem nadal obszar badań często niedoceniany. W ostatnich latach można jednak zauważyć powoli następujące zmiany, co jest bardzo korzystne w perspektywie dalszego rozwoju tej dyscypliny.

Recenzowana pozycja jest napisana prostym i przystępnym językiem. Choć tematyka jest obszerna, narracja została poprowadzona w odpowiedni sposób, co sprawi, iż czyta się ją z przyjemnością. Także zastosowany układ i podział rozdziałów na poszczególne podrozdziały został odpowiednio dobrany, co wpływa na przejrzystość i czytelność pracy.

Atutem książki jest także obrazowanie, na konkretnych przykładach, działalności podejmowanych przez sportowców. Dzięki temu zabiegowi pozycja nie jest tylko kolejną czysto faktograficzną książką.

Cennym zabiegiem jest także ukazanie roli, jaką pełnił sport podczas wojny. Był on bowiem istotnym przejawem umiejętności organizacyjnych więźniów. Jego głównym celem było zachowanie sprawności fizycznej, ale integrował również społeczność obozową. Pozwalał także oderwać się od szarej, obozowej codzienności. Dawał także pozory normalnego życia oraz wyrażał wolność ducha.

Dużym walorem pracy jest także zamieszczenie w poszczególnych rozdziałach licznych cytatów, fragmentów wypowiedzi, listów, czy też ważnych przemówień odnoszących się do omawianych wydarzeń. Pozwala to czytelnikowi poznać z „pierwszej ręki” fakty, czy też okoliczności ukazanych działań. Cenne są także liczne przywoływane wspomnienia sportowców, które znacząco podnoszą wartość pracy.

Niezwykle ważne jest także ukazanie codzienności olimpijczyków oraz dylematów, z którymi przyszło im się zmierzyć. Okupanci często bowiem starali się przeciągnąć ich na swoją stronę, gdyż sportowcy byli szanowani w społeczeństwie i liczono się z ich zdaniem. W tym celu często dopuszczano się nawet gróźb pod adresem rodziny danego sportowca. Część zawodników godziła się występować w niemieckich klubach piłkarskich, czy też brać udział w zawodach pod niemieckimi barwami. Nie świadczyło to jednak o ich braku lojalności względem państwa polskiego – nie należy oceniać ich postępowania, gdyż przyszło im podejmować decyzje w niezwykle ciężkich okolicznościach, co stara się podkreślić Autor, przestrzegając przed wyciąganiem pochopnych wniosków.

Wartością pracy są także zamieszczone fotografie, przedstawiające polskich olimpijczyków oraz dokumentujące ważne wydarzenia sportowe, które miały miejsce w Polsce, jak np. rozgrywki o Puchar Davisa (na kortach Legii, w maju 1939 r.). Na fotografiach odnajdujemy uczestników różnych imprez sportowych, także tych, odbywających się w obozach.

Bardzo dobrym posunięciem było także uporządkowanie wiedzy na temat poległych olimpijczyków – w postaci zamieszczenia not biograficznych w aneksie. Pozwala to lepiej poznać ich historię, która mogłaby zaginać w masie nazwisk wymienianych w całej książce.

Osobiście podoba mi się także ukazanie na samym początku sytuacji polskiego ruchu sportowego tuż przed wojną, a także omówienie pokrótce sytuacji politycznej. Pozwala to lepiej poznać okoliczności i zrozumieć dalsze losy polskiego sportu. Autor we wstępie zasygnalizował także te dyscypliny, w których polscy sportowcy przodowali. Omówił wielkie imprezy sportowe, na których Polacy odnosili sukcesy.

Warto również zwrócić uwagę na odpowiednie zbalansowanie prezentowanej treści. Autor w odpowiedni sposób przeplata narrację statystykami (licznymi na tle przekazywanej treści). Nie przytłacza czytelnika monotonią informacji statystycznych, lecz stara się wkomponować je w opowiadaną historię, co pozwala zachować atrakcyjność książki aż do samego jej końca.

Monografia Ryszarda Wryka pt. *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach drugiej wojny światowej* jest pozycją godną poleceni dla wszystkich zainteresowanych historią drugiej wojny światowej oraz dziejami polskiego ruchu sportowego. Książka ta pozwala bowiem spojrzeć na czas wojny z nowej perspektywy – poprzez sport i jego funkcjonowanie. Utwierdza również w przekonaniu, iż warto zajmować się badaniem historii sportu, gdyż dostarczają one nieznanych, a zarazem cennych informacji, które także pozwalają lepiej poznać i zrozumieć ten jakże tragiczny okres polskiej historii.

Ewa MALCHROWICZ-MOŚKO*
Joanna POCZTA**

Sprawozdanie z „12th International Session for Educators of Higher Institutes of Physical Education” 25.05.2017–1.06.2017, Międzynarodowa Akademia Olimpijska, Antyczna Olimpia, Grecja

„12th International Session for Educators of Higher Institutes of Physical Education” w tym roku odbyła się pod hasłem „Governance in Sport and the Olympic Movement” („Zarządzanie w sporcie i ruchu olimpijskim”) i rozpoczęła się w dniu 25 maja powitaniem w Atenach. Następnego dnia uczestnicy sesji udali się do siedziby Międzynarodowej Akademii Olimpijskiej w Antycznej Olimpii. W godzinach popołudniowych miało miejsce uroczyste otwarcie w auli im. D. Vikelasa, na którym odsłuchano również hymn olimpijski. Uczestników sesji powitali prof. Konstantinos Georgiadis – Dziekan Międzynarodowej Akademii Olimpijskiej, i Michael Fysentzidis – obecny Prezydent Międzynarodowej Akademii Olimpijskiej oraz Członek Greckiego Komitetu Olimpijskiego. Pierwszy wykład wygłosił natomiast sir Craig Reddie, Prezydent Światowej Agencji Antydopingowej (World Anti-Doping Agency – WADA), na temat *Zero tolerance on doping in Sport: What we have learned from the fight against doping*. Wieczorem tego samego dnia zgromadzeni złożyli kwiaty na steli nagrobnej P. de Coubertina, a także oddano hołd takim postaciom, jak J. Ketseas i C. Diem (pionierzy Międzynarodowej Akademii Olimpijskiej).

Sobota 27 maja rozpoczęła się od zwiedzania materialnego dziedzictwa kulturowego Antycznej Olimpii. Uczestnicy sesji odwiedzili m.in. stanowisko ar-

* dr, Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Wydział Turystyki i Rekreacji, Katedra Humanistycznych Podstaw Turystyki i Rekreacji; e-mail: malchrowicz@awf.poznan.pl

** dr, Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Wydział Turystyki i Rekreacji, Katedra Humanistycznych Podstaw Turystyki i Rekreacji; e-mail: jpoczta@awf.poznan.pl

cheologiczne – teren pierwszych igrzysk olimpijskich. W godzinach popołudniowych miały miejsce wykłady – dr Uri Schaefer zaprezentował temat *Higher education institutions using and leveraging the Olympic Games as a tool for building their research and teaching capacity*, a Elizabeth Sluyter-Mathew oraz Elaine Cook przedstawiły założenia programu edukacyjnego IO OVEP. Wieczorem odbyły się dyskusje w grupach. Do najciekawszych wykładów kolejnych dni można zaliczyć m.in.: *Governance of Olympic Legacy* autorstwa prof. Vassila Girginova (Brunel University), specjalisty w zakresie dziedzictwa olimpijskiego Londynu 2012, *Governance in Sport and the Olympic Movement: The future of mega-sport events*, autorstwa prof. Marijke Taks (University of Ottawa), *The Rio 2016 Olympic Games: The management of the Games and the social impact on the Media of Brazil*, którego autorem był Roberto Maluf de Mesquita (Uniwersytet La Salle w Brazylii), *The role of the Olympic Movement in the refugee crisis. An exercise program for refugees*, autorstwa prof. Yannis Theodorakisa (Uniwersytet w Salonikach).

Popołudniami miały miejsce również prezentacje i wystąpienia uczestników sesji, w której wzięło udział blisko 80 reprezentantów ze wszystkich kontynentów – m.in.: Australii, Japonii, Indii, Argentyny, Kanady, Aruby. Zaprezentowano bardzo interesujące oraz różnorodne tematy z zakresu zarządzania sportem, wychowaniem fizycznym, edukacją olimpijską oraz igrzyskami olimpijskimi.

Po uroczystym zamknięciu sesji naukowcy otrzymali dyplomy oraz zaprezentowali konkluzje dyskusji, które miały miejsce w grupach, a następnie udali się do Aten, gdzie mieli możliwość zwiedzania Akropolu.

Uczestnictwo w tegorocznej majowej debacie w Olimpii było niepowtarzalną okazją do konfrontacji własnych poglądów na tematy sportowe i olimpijskie z badaczami z całego świata, a także stworzyło wyśmienitą okazję do pracy badawczej – m.in. w bogato wyposażonej bibliotece olimpijskiej.

INFORMACJE DLA AUTORÓW

1. „Prace Naukowe AJD w Częstochowie. Kultura Fizyczna” ukazują się jako kwartalnik. Publikacje powinny dotyczyć problemów badawczych, którymi zajmują się nauki o kulturze fizycznej (historia, teoria i socjologia kultury fizycznej, problemy rozwoju fizycznego, sprawności i wydolności fizycznej, turystyki i rekreacji, zdrowia i edukacji prozdrowotnej).
2. Publikujemy prace eksperymentalne, przeglądowe, doniesienia i artykuły polemiczne – w języku polskim i językach obcych, po uzyskaniu pozytywnej recenzji.
3. Procedura recenzowania materiałów autorskich publikowanych w „Pracach Naukowych Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” jest dostosowana do wytycznych MNiSW „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce” oraz „Kodeksu etyki pracownika naukowego”. Pierwszym etapem recenzowania nadesłanych prac jest recenzja wstępna dokonywana przez Redakcję czasopisma. Na tym etapie praca poddawana jest ocenie pod względem jej zgodności z profilem czasopisma, zachowania wymogów redakcyjnych obowiązujących w wydawnictwie oraz ogólnej poprawności językowej. Tekst spełniający wymogi recenzji wstępnej otrzymuje kod identyfikacyjny i zostaje skierowany do dwóch recenzentów będących specjalistami z zakresu nauk o kulturze fizycznej. Zgodnie z zasadą „double-blind review process”, recenzenci, jak i autorzy, pozostają wobec siebie anonimowi. Recenzenci swoją opinię o pracy przedstawiają, wypełniając formularz recenzji.
4. Redakcja „Kultury Fizycznej”, dbając o rzetelność w nauce, wdraża zapory „ghostwriting” oraz „guest authorship”. Autorzy są zobowiązani do przedstawienia oświadczenia dotyczącego rzetelności nadesłanych prac, a w przypadku artykułów opracowanych przez kilku autorów – do ujawnienia wkładu poszczególnych osób w powstanie pracy. Wszelkie wykryte przypadki nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).
5. Autor artykułu jest zobowiązany poinformować Redakcję o źródłach finansowania publikacji, jeżeli nadesłana praca powstała dzięki dofinansowaniu instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń lub innych podmiotów („financial disclosure”).
6. Objętość nadsyłanych tekstów nie może przekraczać 15 stron (w tym tabele, wykresy, przypisy, bibliografia). Dokument powinien być napisany w formacie A4 standardowego maszynopisu (1800 znaków na stronie, marginesy: górny i dolny – 25 mm, lewy – 35 mm). Zaleca się stosowanie kroju Times New Roman, 12 punktów, odstęp 1,5 wiersza.
7. Pracę należy przesłać w wersji elektronicznej w edytorze Word 6.0 lub Word 7.0 (w formacie doc) z dwoma egzemplarzami wydruku. Praca powinna zawierać: a) imię i nazwisko autora lub autorów; b) tytuł naukowy oraz afiliację; c) tytuł publikacji; d) streszczenie pracy; e) słowa kluczowe pracy; f) dodatkowo w języku angielskim: tytuł pracy, streszczenie, słowa kluczowe ($\frac{1}{2}$ strony); 7) adres kontaktowy, nr telefonu, e-mail (służbowy).
8. W razie umieszczenia w pracy rycin, tabel itp. pochodzących z opracowań zamieszczanych w innych czasopismach lub publikacjach książkowych, autor ma obowiązek uzyskania zgody na ich wykorzystanie.

9. Tabele i materiał ilustracyjny (ryciny, wykresy, fotografie) należy zamieścić w osobnych plikach i dokładnie opisać. Miejsca ich wstawienia zaznaczyć na prawym marginesie wydruku tekstu.

- a) Stopień pisma w tabeli powinien wynosić 9 p., zaś szerokość tabeli nie może przekraczać 125 mm. Nie stosuje się innego formatowania tabeli niż siatka. Tytuł umieszcza się nad tabelą. Przypisy do tabeli umieszcza się bezpośrednio pod nią. W tabeli nie zostawia się pustych rubryk.

Obowiązują następujące znaki umowne:

pauza (—) – zjawisko nie występuje,

zero (0) – zjawisko istnieje, jednakże w ilościach mniejszych od liczb, które mogą być wyraźnie uwidocznionymi w tabeli znakami cyfrowymi,

kropka (.) – zupełny brak informacji lub brak informacji wiarygodnych,

znak x – wypełnienie rubryki ze względu na układ tabeli jest niemożliwe lub niecelowe,

„w tym” – oznacza, że nie podaje się wszystkich składników sumy.

- b) Wykresy należy sporządzać za pomocą programów Microsoft Office (Excel, Microsoft Graph). Szerokość wykresu nie może przekraczać 125 mm. Numer i tytuł wykresu zapisuje się nad wykresem. Wykresy sporządzane innymi programami i wklejane jako rysunki muszą spełniać następujące kryteria:

- minimalna rozdzielczość to 300 dpi,
- dane i opisy zamieszczone na wykresie muszą być zapisane Times New Roman w stopniu 9 p.,
- nie należy projektować trójwymiarowych wykresów, które będą nieczytelne; zaleca się wykresy czarno-białe (desenie), jednowymiarowe,
- nie stosuje się obramowań pola wykresu ani obramowań legendy,
- nie stosuje się tła innego niż białe,
- nie powtarza się tytułu wykresu ani zapisu „Źródło:...” na obszarze kreślenia.

- c) Wielkość ilustracji musi być dostosowana do formatu B5. Minimalna rozdzielczość ilustracji to 300 dpi.

10. Zasady opisów bibliograficznych:

- a) W części pierwszej, z zakresu humanistycznych i teoretycznych podstaw kultury fizycznej, należy stosować przypisy dolne; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii nie są numerowane);

- przykładowe przypisy: J. Nawrocki, J. Mrzygłód, *W szczęku stalowych kling*, Warszawa 1957, s. 114–119; Z. Dziubiński (red.), *Kultura somatyczna kleryków*, Warszawa 1996, s. 18; M. Ponczek, *Związki Kościoła Katolickiego z „Sokołem” Ziemi Łódzkiej do 1939 r.*, [w:] A. Nowakowski (red.), *Studia z historii i organizacji kultury fizycznej*, Częstochowa 1997; J. Konopnicki, *Wychowanie fizyczne w gimnazjum wołyńskim*, „Kultura Fizyczna” 1956, nr 3, s. 175–177.

- przykładowe opisy bibliograficzne: Barabasz S., *Wspomnienia narciarza*, Zakopane 1914; Mroczko L. (red.), *Maków Podhalański*, Kraków 1978; Chelmecki J., Wilk S., *Wybrane czynniki społeczno-polityczne kształtowania modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [w:] *Wybrane problemy organizacji kultury fizycznej w Polsce. Z warsztatów badawczych*, Warszawa 1987; Hądzelek K., *Wychowanie fizyczne na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1993, nr 4.

- b) W części drugiej numer pozycji bibliograficznej podajemy w nawiasie kwadratowym wewnątrz tekstu głównego; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii są numerowane w nawiasach kwadratowych). Przykład opisów bibliograficznych:

- [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, s. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*. [w:]

Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (red.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, s. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.

- c) bez względu na język artykułu, źródła (tytuły publikacji, czasopism, nazwy archiwów) oraz nazwy własne (np. Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Dar Pomorza) podajemy w brzmieniu oryginalnym, ewentualne tłumaczenie podajemy w nawiasie kwadratowym;
- przykład opisu bibliograficznego (język artykułu angielski, źródło polskie): Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000* [*World Polonia Games in the years 1999–2000*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce* [*From the most recent history of physical culture in Poland*], vol. 5, GorzówWlkp. 2002.
11. Autor oświadcza, że sprawdził, czy źródła bibliograficzne przywołane w artykule są zarejestrowane w systemie Digital Object Identifier (DOI), i czy posiadają identyfikator DOI. W przypadku jego występowania, właściwy dla artykułu przywołanego w bibliografii/przypisach numer DOI został podany w stosownym przypisie, po danych bibliograficznych przywołanego źródła, w formie aktywnego hiperłącza. Numery DOI należy weryfikować bezpośrednio na stronach internetowych czasopism czy wydawców lub na stronie agencji CrossRef: <http://www.crossref.org/guestquery/>
12. Termin składania prac do kolejnych numerów upływa 30 września 2017 (numer 4, 2017), 31 grudnia 2017 (numer 1, 2018); 31 marca 2018 (numer 2, 2018), 30 czerwca 2018 (numer 3, 2018).
- Prace należy nadsyłać na adres redaktora naczelnego, redaktora naukowego i sekretarza redakcji:
Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ajd.czyst.pl)
Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ajd.czyst.pl)
Arkadiusz Płomiński (a.plominski@ajd.czyst.pl)
Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii
al. Armii Krajowej 13/15
42-200 Częstochowa
tel. (34) 365-59-83

Redaktor naczelny informuje, że każdy numer czasopisma będzie umieszczany również na stronie internetowej Biblioteki Głównej AJD w Częstochowie, w wersji elektronicznej.